

КИРИЛЪ ЯНЧУЛЕВЪ
ПОЛКОВНИКЪ

І. П.
Г-ЙС

94-Б

РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА

1877 — 1878 г.

1206
ГОЛЪ

ВТОРО ИЗДАНИЕ

СОФИЯ
Печатница на Военно-издателския фондъ
1941—663

* * *

Трудътъ, който поднасяме на читателитѣ бѣ издаденъ още въ 1928 год. като записки за юнкеритѣ отъ Военното на Негово Величество училище. Нуждата, която се чувствува въ армията отъ една съкратена история на Руско-Турската война — 1877—78 год., наведе автора на мисълта да преработи запискитѣ въ настоящия трудъ, за да послужатъ за по-широко ползуване. Въ труда има исторически празноти, но това е неминуемо въ едно изложение отъ стотина страници.

При съставяне на труда сж използвани предимно: Руско-Турската война 1877—78 год. на М. Росийски и С. Сухолинъ и запискитѣ по военна история — Руско-Турската война презъ 1877—78 год. на майоръ Соларовъ К.

Използувани сж още:

1. Описание Русско-Турецкой войны 1877—78 год. — Руски Генераленъ Щабъ.
2. Боеветѣ и операциитѣ около Шипка — Р. Димитриевъ.
3. Русско-Турецкая война 1877—78 год. — ген. М. Гейсманъ.
4. Записки по военна история — Руско-Турската война 1877—78 год. — Б. Бръняковъ.
5. Българското опълчение — С. И. Кисовъ.
6. Правилника за бойната служба.

При широкото използване на горнитѣ източници, авторътъ е далечъ отъ претенциитѣ за оригиналност на труда, макаръ че сж допуснати и лични — субективни преценки.

Авторътъ дължи особена благодарност на полковницитѣ отъ Генералния Щабъ: Недевъ Никола, Пѣевъ Юрданъ, Лукашъ Константинъ и майоръ Мариновъ Иванъ, отъ състава на комисията, назначена при щаба на войската за преглеждане труда, които посочиха нѣкои пропуски и съ това допринесоха твърде много за подобрението на труда.

АВТОРЪТЪ

І. ПОДГОТОВКА НА ВОЙНАТА ДЕЙСТВИЯТА ДО ПРЕМИНАВАНЕТО НА ДУНАВА ОТЪ РУСИТЪ

1. Причини за войната и политическата обстановка при нейното започване

Причини за войната. Истинската причина на войнитѣ между Русия и Турция е осъществяването на заветния идеалъ на Русия — завладяването на проливитѣ между Егейско и Черно морета. Поводътъ, обаче, за войнитѣ е билъ лошото третиране на братскитѣ по кръвъ народи на Русия на Балканския полуостровъ. Поведението на Турция къмъ подвластнитѣ ѝ народности всѣкога е предизвиквало незадоволството на християнския свѣтъ въ Европа. Най-чувствителенъ къмъ турскитѣ звѣрства е билъ рускиятъ народъ, който по силата на кръвнитѣ връзки се е чувствувалъ задълженъ да се грижи за участъта на балканскитѣ народи, като въ благоприятнитѣ моменти не се е колебалъ да действува противъ Турция и съ оржие въ ржка.

Политическата обстановка преди войната. Въ началото на 1875 год. въ Херцеговина, тогавашна турска провинция, се появиха смутове, причина на които бѣха религиозния антагонизъмъ и аграрнитѣ недоразумения между беюветѣ и християнското селско население.

Презъ 1876 год. това възстание премина и въ България. Тукъ, още презъ м. мартъ, представителитѣ на революционния комитетъ въ Букурещъ, подготвиха идеята за общо възстание, а презъ м. априлъ се явиха възстания въ селата Перущица, Панагюрище, Батакъ и пр. Това движение на християнското население предизвика реакция у мюсюлманитѣ. Започнаха се жестокости както въ Босна и Херцеговина, а тѣлитѣ въ Солунъ и Цариградъ извършиха кланета надъ християнитѣ. Партията на младотурцитѣ, искайки да освободи отечеството отъ европейската опека, свали султана Абдулъ Азиса и го смѣни съ братовия му синъ Мурадъ II. Следъ това се започнаха усмирителнитѣ действия на турската войска и башибозушкитѣ шайки. Тѣ бѣха съпроводени съ най-голямъ жестокости, които развълнуваха европейското общество и възмутиха руското.

Възползувани отъ възстанията въ Босна, Херцеговина и България и отъ предстоящата намѣса на силитѣ, Черна-гора

и Сърбия, блазнени, може би, отъ изгледитѣ за териториално разширение, обявиха война. Сръбската армия, усилена съ нѣколко стотици доброволци българи подъ началството на руския генералъ Чернаевъ, премина презъ м. юлий 1786 год. границата и навлѣзе въ България. Но, както и трѣбваше да се очаква, сръбската армия бѣше разбита. Положението на Сърбия бѣ отчаяно, и, само благодарение на намѣсата на великитѣ сили, настѣплението на турската армия къмъ Бѣлградъ бѣ спрѣно.

Това спиране на военнитѣ действия още повече възбуди мюсюлманското население въ Цариградъ. Младотурцитѣ използваша фанатизма на тълпата и нерешителниятъ Мурадъ бѣше сваленъ отъ престола и смѣненъ съ братъ му Абдулъ Хамидъ. Противъ християнитѣ бѣ обявена „Свещенна война“.

Тогава Англия, въ желанието си да предотврати руската намѣса, взе инициативата и предложи широка програма за умиротворението на турскитѣ провинции, споредъ която Турция трѣбваше да сключи миръ съ Черна-гора и Сърбия, а на Босна, Херцеговина и България да даде административна автономия. Но тази програма бѣ отхвърлена отъ Портата. Турция можа да се откаже отъ въвеждането на програмата, защото силитѣ не бѣха се съгласили относно принудителнитѣ мѣрки, които трѣбваше да се взематъ. Русия предлагаше да се окупиратъ Босна и Херцеговина отъ австрийскитѣ войски, България — отъ рускитѣ, а предъ Цариградъ да се демонстрира съ съединенитѣ флоти на всички държави. Но нито Англия, нито Австрия се съгласиха на това, и Турция имаше пълна възможност да отклони предложената ѝ програма, което и направи.

Неуспѣхътъ въ дипломатическитѣ преговори принуди руското правителство да иска свикването на международна конференция. Въ случай на отказъ отъ страна на Портата, бѣ решено да се отзове назадъ посланика — Графъ Игнатиевъ и да се мобилизира частъ отъ войската, а, ако и това не помогне, да се обяви война на Турция.

Решителната крачка на Русия възбуди негодуванието на Англия, която объяви, че нѣма да се спре предъ нищо, за да запази преди всичко цѣлостта на Турция. Въ отговоръ на тѣзи изявления, на 1 ноемврий 1876 год. въ Русия бѣ обявена частична мобилзация. При тази обстановка Англия счете за необходимо да поддържа исканията на Русия и убеди Портата да се съгласи за свикване конференция въ Цариградъ.

Въ свиканата конференция се изработиха условията за миръ съ Сърбия, Черна-гора и се дадоха широки автономни права на Босна, Херцеговина и България. За насъ частно решенията на Цариградската конференция иматъ голѣмо значение, защото съ тѣхъ се признаха етническитѣ граници

на българския народъ. За да се избѣгнатъ, обаче, лошитѣ послѣствия за цѣлостта на империята отъ Цариградската конференция, Абдулъ Хамидъ прибѣгна до следната хитростъ: — даде конституция на страната си, всладствие на което, решенията на конференцията станаха не нуждни и бѣхе отхвърлени.

Понататъшнитѣ опити на Русия, да се направи нѣщо по миренъ пѣтъ, не доведоха до никакви резултати. Оставаше да се прибѣгне къмъ силата на орѣжието. За да се осигури отъ къмъ Австрия, въ началото на м. януарии 1877. г. Русия сключи договоръ, по силата на който руската войска придобиваше пълна свобода въ действията си на Балканския полуостровъ, а на Австрия се предоставяше да избере времето и начина за окупирането на Босна и Херцеговина. На 12. априль 1877*) Русия объяви война на Турция и сѣщия день войскитѣ ѝ преминаха границата въ Европа и Азия. Тази война завърши съ нашето освобождение и затова се нарича „Освободителна война“.

2. Силитѣ и военната подготовка на противницитѣ

а) Русия

Организация.

Къмъ началото на войната въоръженитѣ сили на Русия се състояха отъ регулярни (редовни) и ирегулярни (нередовни) войски.

Въ редовнитѣ войски пехотата бѣше сведена въ 47 пехотни дивизии и 8 стрелкови бригади. Всѣка дивизия имаше по 4 пехотни полкове, а стрелковитѣ бригади — по 4 стрелкови дружини. Полковетѣ имаха три дружини (840 щика) въ съставъ 5 роты — 4 линейни и една стрелкова. Стрелковитѣ дружини имаха 4 роты (672 щика въ дружина).

Конницата бѣше сведена въ 10 дивизии състоящи се обикновено отъ 4 конни полка — по единъ драгунски, улански, хусарски и донски казашки полкове. Редовнитѣ полкове имаха 4 ескадроненъ съставъ, а казашкитѣ — 6 ескадроней.

Полската артилерия се дѣлеше на пеша и конна. Пешата бѣше сведена въ бригади (по една на пехотна дивизия) — отъ по 6 батареи 8 — орѣдейни.

Обсадната артилерия бѣше сведена въ три обсадни парка. Първитѣ два имаха по 400, а последниятъ — 230 орѣдия отъ разни калибри.

Инженернитѣ войски възлизаха на 5 пионерни бригади.

Щомъ се обяви мобилизацията, бѣха формирани 6 армейски корпуса (7. до 12.). Всѣкм корпусъ се състоеше отъ

*) Датитѣ сж по старъ стилъ.

2 пехотни и 1 конна дивизия съ артилерията имъ. Презъ м. февруарий 1877. год. бѣха формирани още 9 корпуса (Грендерския, 1. до 6. и отъ 13. до 14.).

Передовнитѣ войски се състоеха отъ: 1) казашки войски, 2) войски отъ други народности и 3) опълчение.

Българско опълчение. Съ заповѣдъ по действуващата войска се формира и българското опълчение, което се състоеше отъ 6 дружини (по 5 роти всѣка) и други 6 ескадрона. Тѣзи части бѣха сведени въ 3 бригади — по две дружини и два ескадрона въ всѣка бригада, а кадърътъ имъ бѣше взетъ отъ руската войска. Цѣлото опълчение образуваше нѣщо като дивизия подъ командването на генералъ Столѣтовъ. По-късно опълчението получи 18 орждия, подаръкъ отъ славянския комитетъ въ Москва и знаме отъ градъ Самара, което му бѣше предадено на 6. май.

Въоръжение. Войната завари руската войска въ периодъ на превъоръжение.

Пехотата трѣбваше да получи пушка берданка № 2 (калибъръ 10 м/м., начална скоростъ 440 м., мѣрникъ до 1,600 кр., едно зарядна), отлична по своитѣ баллистически качества, обаче, до войната бѣха върждни съ нея само 16 пехотни дивизии. Останалитѣ дивизии бѣха въоръжени съ „кринка“ (начална скоростъ 300 м., далечина на правия изстрелъ 350 кр. — тежина 5 кгр.) и съ игленната пушка „Карле“. Отъ пехотнитѣ дивизии, които почнаха войната, нито една не бѣше въоръжена съ берданка, макаръ въ складоветѣ да е имало около 230,000 такива. Счело се за неудобно да се даде на войскитѣ непознатото, макаръ и по-добро оръжие.

Въ това време господствуваше тактиката на Суворовъ и пехотата се обучаваше само въ движение напредъ, като на огъня се даваше второстепенно значение. Отличнитѣ качества на новото оръжие — далекобойността и скорострелността, имаха много противници, които считаха тѣзи свойства за опасни. Подъ влиянието на последнитѣ, мѣрницитѣ на пушкитѣ бѣха направени по-малки отъ действителната имъ далекобойностъ.

Въоръжението на конницата бѣше различно. Драгунитѣ имаха шашки и облекчена „кринка“; хусаритѣ и уланитѣ имаха сабли. Освенъ това първата редица имаше пики, а втората бердановски карабини.

Артилерията имаше клинови, медни, 9 фунтови и 4 фунтови полски и 3 фунтови планински орждия, съ начална скоростъ 350 м. Снарядитѣ бѣха три вида: граната, шрапнелъ и картечъ.

Тактическа подготовка. По тактическата подготовка на разнитѣ родове войски трѣбва да се каже, че обучението се водѣше систематично. Въ

пехотата се даваше предимство на удара. На огъня се даваше по-малко значение и затова, както ще видимъ, въ боеветѣ липсваше подготовка на удара съ огънь. Настъплението се извършваше отъ първата линия — въ верига, а отъ резервитѣ — въ сгъстенъ строй. Въ началото на боя артилерията влизаше въ артилерийски двубой, за което се образуваша голѣми артилерийски групи, а следъ тази фаза тя ставаше зрителна на пехотния бой. По опита презъ войната този начинъ на действие бѣ изоставенъ, и артилерията почна да припругава пехотача не само съ огънь, но и съ движение.

Конницата се подготвяваше главно за бой. Презъ време на боя тя се спешаваше и действуваше по фланговетѣ съвмѣстно съ пехотата. Далечно разузнаване не се предвиждаше, и затова въ войната обикновено конницата биваше прикрепвана къмъ пехотата.

Следъ Франко-пруската война въ Русия обърнаха особено внимание на маневритѣ, и по управлението на голѣмитѣ единици и маневрирането бѣше направено доста много. Може да се каже, че въ тактическо отношение руската войска бѣше сравнително добре подготвена.

б) Ромъния

Въ военно време ромънската войска се състоеше отъ 25 пехотни полка, 10 конни полка, 7 артилерийски полка и други спомагателни войски — всичко около 80,000 пушки и 244 орждия. Презъ време на войната тия части образуваша два армейски корпуса отъ по две дивизии.

в) Турция

Организация.

Турция бѣше почнала да реорганизира войската си по образецъ на пруската войска. Споредъ тази организация войската трѣбваше да брои (въ случай на мобилизация) около 700,000 души. Цѣлата държава бѣше раздѣлена на седемъ корпусни окръга, като всѣки корпусъ се състоеше отъ две пехотни и една конна дивизии, а дивизията — отъ две пехотни бригади отъ по два полка — всичко 25 табора низами, 24 табора редифи, съ 24 ескадрона, 14 батареи (48 орждия) и други спомагателни войски. Тази организация, обаче, не бѣше завършена и по голѣми единици отъ таборъ, съ тактическо и административно значение, нѣмаше.

Коннитѣ полкове се състояха отъ 8 ескадрона.

Батареитѣ бѣха отъ по 6 орждия; 3 батареи образуваша отдѣление, а 4 отдѣления — полкъ.

Въоръжение.

По-голѣмата частъ отъ пехотата — около 70% — бѣше въоръжена съ пушки „Хенри-Мартини“ и „Шнайдеръ“, съ мѣрникъ

1800 кр. Останалата част (30%) бѣше въоръжена съ по-стари пушки.

Конницата бѣше въоръжена съ магазинна пушка „Винчестеръ“ съ пики и сабли.

Артилерията бѣше въоръжена съ 4 и 6 фунтови стоманени полски и 3 фунтови бронзови орджия, съ началка скоростъ 333 м. Имаше сѣщо въ голѣмо количество и далекобойни стоманени круповски орджия, съ начална скоростъ 420 м. Снарядитѣ бѣха три вида: — граната, която действуваше изобщо неудовлетворително, шрапнель — действаща добре по открититѣ войски, но турцитѣ лошо използваха дистанционната му запалка и картечъ.

Изобщо по въоръжение турцитѣ превъзхождаха руситѣ.

Тактическа подготовка. Тактическата подготовка на войскитѣ бѣше особено добра. Старшитѣ командири въ турската войска, съ рѣдки изключения, бѣха слабо подготвени. Съставътъ на офицеритѣ отъ артилерията и инженернитѣ войски бѣше добъръ, но въ пехотата и конницата — лошъ; болшинството бѣха произведени отъ войници, често съвсемъ неграмотни. Висшето командване страдаше отъ многоначалие. Главнокомандуваниятъ нѣмаше пълна властъ и бѣше длъженъ да представя за одобрение плановетѣ си на султана, които се обсъждаха отъ тайния воененъ съветъ.

Турсиятъ вѣтникъ се е отличавалъ всѣкога съ послушание, износливостъ и умѣреностъ, но му липсваше подготовка. Всичкитѣ си действия турцитѣ основаваха главно на далечния и бързъ огънь. Подготовката имъ въ окопното дѣло и по използването на мѣстността бѣше отлична.

Бойниятъ редъ се състоеше отъ гжста стрелкова верига съ голѣми, близко следващи поддръжки. Задъ първата линия и не далече следваха резервитѣ. Атаката се съпровождаше съ силенъ огънь. Къмъ обходитѣ турцитѣ прибѣхваха твърде рѣдко.

Оценка. Силитѣ на дветѣ страни бѣха далечъ не еднакви. Организацията на руската войска бѣше по-съвършенна отъ тази на турската войска, която бѣше прѣсната по цѣлата империя подъ формата на отдѣлни отряди и самостоятелни табори, безъ необходимитѣ служби и щабове за по-висши войскови съединения.

По отношение въоръжението руската войска отстъпваше на турската; турското отлично за времето си оръжие указва голѣмо влияние въ боеветѣ, и руситѣ трѣбваше да изкупватъ победитѣ си съ много жертви.

Тактическата подготовка на дветѣ войски бѣше сѣщо различна. Обучението и възпитанието на турската войска

бѣше лошо, макаръ че турскиятъ войникъ притежаваше ценни качества, като: упоритостъ, издръжливостъ, умѣние да се ползува отъ огъня и мѣстността. Вследствие на тия вродени качества, турскиятъ войникъ се отличаваше съ забележителна способностъ за упорита отбрана. Въ това отношение голѣмо значение имаше усъвършенствуваното оръжие и голѣмото количество патрони и шансовъ инструментъ, съ които бѣше снабдена турската пехота. Изобщо турската войска представляваше особена опасна сила въ случаетѣ, когато се придържаше къмъ отбранителния начинъ на действие, но затова пъкъ къмъ настѣпателнитѣ действия, въ широка смисълъ, тя бѣше малко способна.

Обучението на руската войска се водѣше систематично. Войската бѣше пропита отъ крайно настѣпателенъ духъ — най-сигурното сръдство за взимане инициативата въ действията, за повдигане морала на войскитѣ и за понижаване тоя на противника. Настѣплението се извършваше стремително, като ротитѣ отъ първитѣ линии изпращаха предъ себе си вериги, които малко се ползуваха отъ огъня и подстъпитѣ на мѣстността. Изобщо, умѣнието да се използва мѣстността и окопното дѣло не бѣше свойствено на руската войска, вследствие на което въ боеветѣ се дадоха голѣми загуби. Но затова пъкъ въ щиковия ударъ руската пехота нѣмаше равна на себе си.

При тия условия поражението на слабо подготвената турска войска бѣше неизбежно, защото *на война побеждава винаги този, който е по-добре подготвенъ*. Това поражение се явяваше само въпросъ на време, което, въ зависимостъ отъ напрежението на руситѣ, можеше да бжде по-кратко или по-продължително.

3. Театъръ на войната

Театъръ на войната въ Европейска Турция. Черното и Мраморното морета дѣлятъ цѣлия театъръ на войната на Европейска и Азиатска Турция на два театъра на военнитѣ действия: — Европейски и Азиатски. По политически и стратегически причини главенъ театъръ бѣше първиятъ, защото тукъ сж провинциитѣ, за които се воюзаше (Босна, Херцеговина, Бѣлгария); тукъ се намира турската столица Цариградъ, която имаше голѣмо значение за Турция; тукъ сж Черна-гора, Сърбия и Ромъния, на въоръженото съдействие на които можеше да се разчита и, най-после, съчувствието на населението тукъ облекчаваше военнитѣ действия.

Европейскиятъ оперативенъ театъръ обгръща територията между границитѣ: на северъ, северо-западъ и западъ — неутралнитѣ държави Австро-Унгария и Сърбия; на юго-

запад — планинитѣ на Албания и Тесалия и на югъ, юго-изтокъ и изтокъ — Егейското, Мраморното и Черно морета.

Като се вземе предъ видъ, че Ромъния бѣше васална на Турция, то границата между Турция и Русия бѣше р. Прутъ.

Територията въ предѣлитѣ на горнитѣ граници се раздѣляше отъ р. Дунавъ и Балкана на три части: — Ромъния (васална), Дунавски вилаетъ (България) и Одринския вилаетъ (Тракия) съ Солунския — Македония.

Почвата въ оперативния театъръ е плодородна, но поради лошата администрация, липсата на съобщения и несигурността на жителитѣ, бѣше необработена и покрита съ псабище и хрсталаци. Земледѣлието бѣше съвсемъ неразвито, външни пазари почти нѣмаше и затова мѣстнитѣ сръдства бѣха ограничени. Населението произвеждаше само толкова, колкото му бѣше необходимо. Скотовѣдството напротивъ, бѣше добре развито — имаше много коне, впрегатенъ добитъкъ, овце, кози и пр.

Желѣзопѣтнитѣ линии, които можеха да бждатъ използвани, бѣха следнитѣ:

1. Въ Ромъния — а) линията Лембергъ—Черновицъ—Яшъ, която се сръща съ руската желѣзопѣтна мрежа при Унгени, безъ обаче да се свързва съ нея, поради различната ширина на желѣзния пѣтъ; б) Линията Романъ—Галацъ—Браила—Плоещъ—Букурещъ—Турно-Северинъ, минава по цѣлото протежение на княжеството и при Оршова се съединява съ австрийската желѣзопѣтна мрежа. По тази линия се дѣлятъ клонове отъ Текучъ за Берладъ и отъ Букурещъ за Гюргево.

2. Въ България — линията Русе—Варна;

3. Въ Румелия — линията Цариградъ—Пловдивъ—Бѣлово, съ клонове за Ямболъ и Деде-Агачъ.

4. Въ Македония — линията Солунъ—Митровица.

5. Въ Босна — линията Нови-Пазаръ—Баня-Лука.

Презъ време на войната бѣха построени линиитѣ: Болградъ—Рени—Галацъ и Фратещи—Зимница.

Шосиранитѣ пѣтища бѣха въ ограничено количество и не добре поддържани. Почвенитѣ пѣтища бѣха въ изобилие, но въ случай на дъждъ черноземната и глинеста почва се разкалваше, и съобщенията ставаха невъзможни.

Телеграфнитѣ и пощенскитѣ съобщения, съ изключение въ Ромъния, не бѣха достатъчно развити. Телеграфни станции имаше само въ вилаетскитѣ центрове.

Отбранителни линии: **р. Дунавъ и Балкана.**

Операционниятъ театъръ се пресича отъ р. Дунавъ, Стара-планина и Родопитѣ, които семи

по себе си сж силни препятствия и могатъ да окажатъ голѣмо влияние върху хода на операциитѣ. Рѣката Дунавъ

по своитѣ размѣри представлява сериозно препятствие за военнитѣ операции. Удобни мѣста за постройка на мостове има при Калафатъ, Орѣхово, Никополъ, Зимница, Олетница, Браила, Галацъ и Рени. За отбраната на рѣката имаха голѣмо значение крепоститѣ: Видинъ, Орѣхово, Никополъ, Русе и Силистра.

Балкантъ не се познаваше добре отъ руския генераленъ щабъ, който е ималъ преувеличено понятие за неговата непроходимостъ.

За подготовката на театъра въ инженерно отношение трѣбва да се спомене и за укрепления четирижгълникъ Русе—Силистра—Варна—Шуменъ, който оказваше голѣмо влияние върху операциитѣ.

Рѣката Дунавъ и Балкана преграждатъ посокитѣ, които идватъ отъ северъ. Рѣката Дунавъ има тройно значение: — 1) до сръсръдоточението на руската войска къмъ Букурещъ — нато прикритие на самото сръсръдоточаване и като отбранителна линия; 2) следъ сръсръдоточаването — като отбранителна линия за Турция, която руситѣ трѣбваше да преодолеятъ и 3) следъ преминаването му — като препятствие, което затрудняваше съобщенията на войската съ базата ѝ. Като преграда, значението на Дунава става още по-голѣмо съ присъствието на укрепления четирижгълникъ, който прикрива горното течение на Дунава и прегражда най-късия пѣтъ между Русия и Цариградъ презъ Добруджа.

Операционни направления за руситѣ. Следъ преминаването на Дунава, настѣплението можеше да стане по пѣтищата презъ Източна, Сръдна и Западна България. Както се каза, пѣтищата презъ Източна България се преграждаха отъ укрепления четирижгълникъ, а тия презъ Западна България много заобикаляха. Презъ Сръдна България минаваха най-къситѣ пѣтища, обстоятелството, което указва влияние при избора на операционното направление на руситѣ. Преминаването на Дунава се предполагаше да стане между Никополъ и Свищовъ. Понататъшното направление се опредѣляше само по себе си и водѣше презъ В. Търново въ долината на р. Марица — къмъ Одринъ и Цариградъ.

Отъ всичко казано до тукъ се вижда, че театърътъ на военнитѣ действия имаше следнитѣ особености:

1. Много малка база, заплашвана отъ тила и фланговетѣ.
2. Дълга операционна линия, която изисква много войски за охраната ѝ (Букурещъ—Свищовъ—Шипка—Цариградъ—около 630 клм.).
3. Нужда отъ подвозъ чакъ отъ Русия и то при неудобни съобщения.

4. Наличност на естествени (Дунава и Балкана) и изкуствени (крепоститѣ) препятствия, които затрудняваха настѣпленieto.

5. Липса на всѣкакви сведения за театъра на военнитѣ действия.

4. Планове на войната

Плановетъ за действията на дветѣ страни. При даденото географско положение на противнитѣ страни, въ руския генераленъ щабъ бѣше решено войната да се води едновременно на двата театра — въ Европа и Азия — като, по политически и стратегически съображения, войската, която действуваше въ Европа, трѣбваше да нанесе решителния ударъ.

Както се каза, най-удобно операционно направление минаваше презъ срѣдния Дунавъ — между Никополъ и Свищовъ и следъ това продължаваше на югъ къмъ В. Търново, Одринъ, Цариградъ. Рускиятъ генераленъ щабъ се спрѣ главно на това направление и изработи подробенъ планъ за войната съ следната основна идея: — *да се свърши войната по възможностъ по-скоро, като се премине Дунава съ изненада при Свищовъ, отъ гдето безъ спиране, бързо да се настѣпи презъ Балкана право къмъ Одринъ. Ако заемането на този градъ не принуди турцитѣ къмъ миръ, да се продължи настѣпленето къмъ Цариградъ, да се завладе този градъ и да се диктуватъ условията за миръ.*

Що се отнася до турцитѣ, изглежда, че у тѣхъ не е имало предварително изработенъ планъ за войната. Зачагъци отъ плана за действията се намиратъ само въ размѣнената между султана и главнокомандувания Абдулъ Керимъ паша кореспонденция, отъ която се вижда, че последниятъ бѣше решилъ да отбранява дѣсния брѣгъ на р. Дунавъ. Прочее, другъ начинъ на действие, освенъ отбраната, турското командване не можеше да възприеме. Непредвиденото стечение на политическитѣ и военни събития бѣха поставили Турция въ положение да се колебае, да изгуби инициативата и ясниятъ погледъ върху предстоящитѣ действия. И въ такова помрачено състояние, първата идея, която се оказа приемлива и на която се спрѣ турското командване, бѣше — да се отбрънява Дунава, а въ случай на неуспѣхъ да се отбранява Балкана. Важното е, че нито главнокомандуваниятъ, нито султанътъ, нито военниятъ министъръ, който се намѣсваше активно въ командването, не поставиха целъ на отбраната. Никой въобще не знаеше, дали отбраната ще бѣде временна, или упорита — съ целъ да се изтощи противника и следъ това да се премине въ общо настѣпление.

Оценка.

Относно оперативнитѣ планове може да се каже следното: —

Положителната страна на руския оперативенъ планъ се заключаваше въ това, че той предвиждаше *настѣпателни действия. Последнитѣ сж най-добриятъ начинъ за достигане на успѣхъ, защото чрезъ тѣхъ се взима инициативата въ действията и се влияе съкрушително върху противника.* Но покрай тази положителна страна въ руския оперативенъ планъ бѣше допусната и една голѣма грѣшка: — рускиятъ генераленъ щабъ постави на войската си за обектъ географически елементи (Одринъ и Цариградъ). Той изпусна изъ предъ видъ, *че целта на войната е да се сломи волята на противника и да се постави при условия да не може да се съпротивлява, нѣщо което не се постига съ заемането на нѣкой безжизненъ географически елементъ, който може да бѣде отнетъ по-после, а като се разбие живата сила на противника — войската му.* Следователно, обектъ на руската войска трѣбваше да бѣде турската такава. Ние ще видимъ, по-късно, че желанието на руското командване — да отаде по-скоро въ Цариградъ, се показа много прибръзано. За да можеше да се продължи пѣтя за Цариградъ, необходимо бѣше, преди всичко, да се разбие турската войска, или да се отхвърли въ нѣкоя крепост, кждето да се обкржи и да се направи безвредна. Изпускайки изъ предъ видъ турската войска, руското командване бѣ спрѣно въ своя маршъ къмъ Цариградъ, защото трѣбваше да отдѣля осемъ корпуса за противодействие срещу противника въ четирижгълника и Плъвенъ и да настѣпва по главното оперативно направление само съ единъ корпусъ.

Турското командване прегърна като начинъ за действие — отбраната, безъ да посочи крайната ѣ цель. Ясно бѣше, че безъ ржководна идея, турската войска не можеше да разчита на успѣхъ. *За да се победи на война, нужно е да се постави винаги твърдо и ясно целта на действието и всички — отъ генерала до редника — да се стремятъ упорито да я достигнатъ.*

Турското командване прие като начинъ на действие пасивната отбрана, която е обречена отъ историята на поражение, тъй като то мислѣше само да отбива ударитѣ на своя противникъ, безъ да се стреми да го унищожи.

Въ случая Турция трѣбваше да действува настѣпателно, или да предпочете активната отбрана, съ целъ не само да спре или да отхвърли руската войска, но и да я разбие. Тя трѣбваше да окупира Ромъния още преди обявяването на войната, което не представляваше нѣкоя трудности, особено при тогавашнитѣ политически условия (Ромъния васална). При едно настѣпление въ Ромъния, даже въ случай на неуспѣхъ, турската войска придобиваше редъ отбранителни линии, като

рѣкитѣ Прутѣ, Серетѣ и др., на които можеше да изтощи руската войска преди тя да достигне р. Дунавъ. На тѣзи отбранителни линии руската войска можеше да бѣде задържана докато се организира отбраната на р. Дунавъ и докато се завърши съсредоточението на войскитѣ, следъ което само съ единъ замахъ, можеше да бѣде съвършено разбита.

5. Руското съсредоточение около Кишиневъ. Съставъ на действащата руска войска. Разположението на турскитѣ сили

Къмъ срѣдата на м. мартъ 1877 год. руската „Действаща войска“ на Европейския оперативенъ театъръ, или тѣй наречената „Дунавска армия“, командувана отъ великия Князь Николай Николаевичъ, бѣше съсредоточена между долното течение на рѣкитѣ Прутѣ и Днестъръ — въ Бесарабската и Херсонска губерния, както следва:

8. корпусъ — генералъ Радеcki — между Тирасполь и Кишиневъ;

9. корпусъ — генералъ Криденеръ — около Балта;

11. корпусъ — генералъ Шаховски — между Бендеръ и Болградъ.

12. корпусъ — генералъ Бановски — около Оргуевъ.

Къмъ 12 корпусъ бѣше временно придадено българското опълчение отъ около 6,000 души.

Силата на тази армия, заедно съ придаденитѣ къмъ нея спомагателни войски, достигаше общо около 162,000 души, съ 151 ескадрона и 470 орджия, безъ обсадния паркъ, който броеше около 220 орджия.

Армията на Черноморския брѣгъ бѣше съсредоточена:

7. корпусъ — между Одеса и Акерманъ и

10. корпусъ — около Николаевъ.

Силата на армията предназначена за действие на Мало Азиатския оперативенъ театъръ достигаше до 70,000 души съ 216 орджия.

Въ резервъ на действащата войска бѣха назначени 3 корпуса (4, 13 и 14) и нѣкои други части, което доведе числеността ѝ до 200,000 души, заедно съ нестроевитѣ.

Ромъния. Договорътъ между Ромъния и Русия бѣше подписанъ следъ обявяването на войната (18 априлъ), но преди това ромънската войска бѣше съсредоточена на дѣсния брѣгъ на рѣката Олта, подъ командата на Князь Карлъ, съ цель да наблюдава и отбранява пространството между Турно-Северинъ и Турно-Магурели, по следния начинъ:

1. корпусъ — покрай Дунава, около Калафатъ;

2. корпусъ — отъ Калафатъ до Турно-Магурели.

Силата на ромънската войска отначало достигаше до 30,000, а по-после — до 75,000 души, съ 240 орджия.

Турцитѣ имаха за цѣлия театъръ на войната около 100,000 души, подъ началството на главнокомандуващия Абдулъ Керимъ паша.

Отъ тѣзи сили около 25,000 души бѣха разположени извън отъ Балкана. Въ северна България имаше около 135,000 души, които бѣха разпредѣлени така: въ Добруджа — 8,000 души, въ укрепления четиригълникъ 80,000 души между Русе и Никополъ — 7,000 души и между Никополъ и Видинъ — 40,000 души. Останалитѣ отъ 49,000 души, съ които разполагаше Турция, се намираха: — часть въ Мала Азия и часть срещу Черна-гора, Босна, Херцеговина и пр.

6. Настъплението на Руситѣ въ Влахия и стратегическото развърщане на войската имъ на лѣвия брѣгъ на Дунава

Настъплението на руситѣ въ Ромъния и стратегическото имъ развърщане. Съ обявяването на войната — 12 априлъ 1877. год. частитѣ на Дунавската армия преминаха границата въ три колони и навлѣзоха въ васалното на Турция ромънско княжество, съ цель да се развърнатъ паралелно на р. Дунавъ. Тѣй като марша имъ по отношение на турцитѣ бѣше фланговъ, то за осигуряването му бѣше назначенъ така наречения *Долно-Донивски отрядъ* (11. корпусъ).

Къмъ края на м. май армията бѣше съсредоточена около Букурещъ по следния начинъ:

а) *Прикривающа части* — по течението на р. Дунавъ — (отъ р. Олта до р. Яломица) съставени предимно отъ конница и слаби пехотни и артилерийски части.

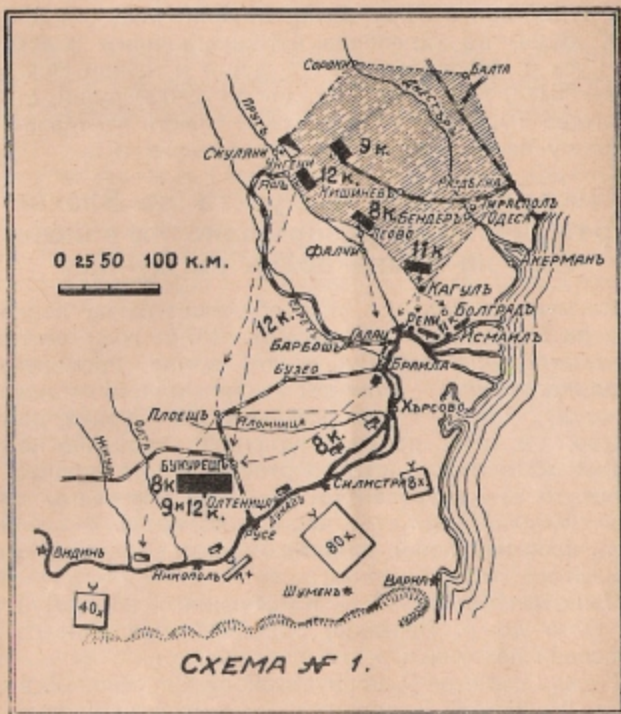
б) *Главни сили* — 9. корпусъ около Слатино, 12. корпусъ — около Букурещъ, 8. корпусъ — южно отъ Букурещъ, 11. корпусъ — около Галацъ, българското опълчение — въ Пловещъ, гдето продължаваше обучението си. Къмъ това време бѣше дадена заповѣдъ и на корпуситѣ отъ резервната армия да настъпятъ, съ разчетъ къмъ втората половина на м. юний да се съсредоточатъ: — 14. корпусъ да смѣни 11. корпусъ около Галацъ, 11. корпусъ — да се премѣсти къмъ Олтеница, 13. корпусъ — около Александрия и 4. корпусъ — да почне да се превозва по желѣзницата.

Следъ съсредоточаването на армията около Букурещъ, предстоеше преминаването на р. Дунавъ.

Оценка. Относно съсредоточението на противнитѣ трѣбва да се каже следното: —

При съсредоточението на руската войска се взеха всички нѣрки, щото движението ѝ къмъ р. Дунавъ да стане при

пълна безопасност и съвършено скрито за турците. За тази цел, както се каза, бѣше назначенъ Долно-Дунавския отрядъ, който охраняваше изложения на опасностъ отъ къмъ Добруджа лѣвъ флангъ на армията, а на линията Плоещъ — Браила се назначиха предни охрани, предъ прикритието на които трѣбваше да се продължи движението. Конницата се

изпрати напредъ, съ задача да достигне лѣвия брѣгъ на р. Дунавъ и да наблюдава за противника. Понеже турците не бѣха добре организирали рвзвзвнательната служба, то руското съсредоточение остана неизвестно за тѣхъ.

Тукъ става въпросъ, трѣбваше ли руското командуване да остави два корпуса (7. и 10.) на Азиатския оперативенъ театъръ и не бѣше ли за предпочитане да се оставятъ тамъ само слаби прикриващи части, а цѣлата войска да се съсредоточи само на Дунавския оперативенъ театъръ. При предположение, че турците биха имали успѣхъ на Азиатския оперативенъ театъръ, тѣ не можахъ да иматъ облаги, когато армията имъ въ Европа е унищожена, и столицата имъ е застрашена. Ето защо назначението на два корпуса въ този

театъръ отъ страна на русите е погрѣшно, още повече, че при дългата оперативна посока тѣ не напргнаха силите си и заточиха войната съ около 200,000 души отъ разполагаемите 1,474,000 запасни и действащи войници. Съ отдѣлянето на два корпуса за Азиатския оперативенъ театъръ руското командуване разпокъса силите си на два театри, безъ да е въ състояние да съгласува действията имъ, и по този начинъ наруши основното начало, което дава победата — *назначително за съсредоточение на силите на решителното мѣсто.*

Въ навечерието на военните действия турското командуване бѣше разхвърлило войската си по всички крайдунавски крепости, като по този начинъ имаше едно кордонно разположение. Само въ укрепления четирижгълникъ и около Видинъ имаше по-значителни групи, които даваха идея за действие срещу фланговетъ на руската войска, но въ сжщностъ такава идея турското главно командуване не е имало. Последното много ясно се вижда отъ едно писмо на Абдулъ Керимъ наша до султана, въ което изказва мнение за привличането на цѣлата руска войска въ укрепления четирижгълникъ, съ целъ да бжде битъ въ този участъкъ. Изобщо Абдулъ Керимъ наша нѣмаше намѣрение да излиза отъ укрепления четирижгълникъ и по тази причина, може би, съсредоточеното отчасти положение на турската войска въ сжщия четирижгълникъ, както ще видимъ, не бѣше използвано презъ операциите, и разхвърлените части по дунавските градове останаха изолирани. *Прочее, раздроблението и разхвърлянето на турските войски бѣше главната причина за поражението имъ.*

7. Преминаването на р. Дунавъ отъ русите при Галацъ и Свищовъ

Подготовка на преминаването.

Следъ завършването на стратегическото развъртане на руската войска, предстоеше преминаването на р. Дунавъ. Тази операция се отлагаше отъ день на день, понеже Дунава бѣше много придошълъ, водите му спадаха бавно, а и понтонниятъ паркъ, следствие нередовното движение на треноветъ, бѣше закжснѣлъ. Преди да започне преминаването на рѣката, руското командуване трѣбваше да унищожжи или неутрализира турската флотилия. Това бѣше постигнато съ построяване на батареи, съ поставяне на мини заграждения и съ енергичните атаки на малките руски катери срещу голѣмитъ турски монитори. По долното течение на лѣвите притоци на р. Дунавъ, особено по р. Олта, се събираше и приготвяваше материялъ за мостове и срѣдства за десантъ. Къмъ началото на месецъ юний по голѣмата

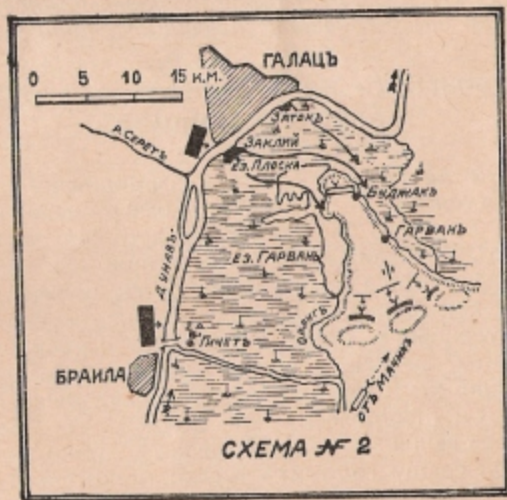
часть от работитѣ по преминаването на рѣката бѣха привършени.

При обсъждане общия планъ на военнитѣ действия бѣше решено главното преминаване да стане въ участъка Никополъ — Свищовъ. Изборътъ на пункта за преминаване трѣбваше да стане следъ едно основно проучване на самото мѣсто. Такива проучвания бѣха направени отъ устието на р. Олта до Черно-море и то едновременно, за да се заблуди противника. Отъ разузнаването се установи, че най-подходящо е преминаването да стане при гр. Свищовъ. За да се отвлѣче вниманието на турцитѣ отъ мѣстото на главното преминаване, бѣ решено да се предприеме демонстративно преминаване при Галацъ и да се даде видъ, че се готви преминаване при Никополъ.

Демонстративното преминаване на руситѣ при Галацъ.

Демонстративното преминаване при Галацъ трѣбваше да се извърши отъ Долно-Дунавския отрядъ (14. корпусъ на генералъ Цимерманъ). Последниятъ получи задача да премине рѣката между Галацъ и Браила и да достигне и се затвърди на линията Черна-вода—Кюстенджа.

Генералъ Цимерманъ възприе следния планъ за действие:—да се прехвърли мостъ на р. Дунавъ между Браила и срещното село Гичетъ, подъ прикритието на части разпо-

ложени въ това село; следъ прехвърлянето на моста да се извърши единъ десантъ отъ Галацъ на Буджакския полуостровъ и да се настъпи къмъ Мачинъ отъ изтокъ; другъ

десантъ трѣбваше да се извърши южно отъ Мачинъ и да се атакува града отъ югъ. Следъ като се земе Мачинъ, да се поправи пътя Гичетъ—Мачинъ, и останалата частъ отъ Долно-Дунавския отрядъ да мине по моста.

Преминаването на Дунава при Галацъ се извърши презъ нощта на 10. юний. За десанта отъ Галацъ на Буджакския полуостровъ бѣха назначени два пехотни полка и 4 орджия. За пренасянето на войскитѣ бѣхе приготвени нужднитѣ понтони, салове и лодки.

Първиятъ рейсъ, въ съставъ 10 роти (по 5 роти отъ полкъ) и четири орджия, трѣбваше да тръгнатъ отъ селата: Закли (пехотата) и Затокъ (артилерията). Следъ завладяването на височинитѣ при Буджакъ, войскитѣ отъ този десантъ трѣбваше да спратъ и да настъпятъ по-нататъкъ, само когато дойдатъ другитѣ 10 роти отъ втория рейсъ.

Въ 2 ч. презъ нощта войскитѣ отъ първия рейсъ тръгнаха, но къмъ 3 часа турцитѣ забелязаха движението и откриха огънь. Безъ да гледатъ на това, рускитѣ части слѣзоха на опредѣленитѣ имъ мѣста — северо-източния и западния брѣгъ на Буджакския полуостровъ и настъпиха напредъ. Заstraшенитѣ отъ тила турскитѣ части отстъпиха въ южна посока. Рускитѣ роти се съединиха и увлѣчени въ преследването, тръгнаха по следитѣ на противника.

Турцитѣ, усилен съ подкрепления отъ Мачинъ (3,000 души), се окопаха на Гарванскитѣ висоти и по-късно преминаха въ настъпление, но бѣха отхвърлени. Къмъ 12 часа на руситѣ пристигна едно орджие, появяването на което даде решителенъ обратъ на боя. Като видѣха, че противникътъ разполага съ артилерия, турцитѣ отстъпиха на линията Черна-вода — Кюстенджа.

Преминаването на Дунава при Свищовъ.

Следъ като 14. корпусъ премина рѣката при Браила и отвлѣче вниманието на турцитѣ въ тази посока, на 14. срещу 15. юний започна истинското преминаване на рѣката при гр. Свищовъ.

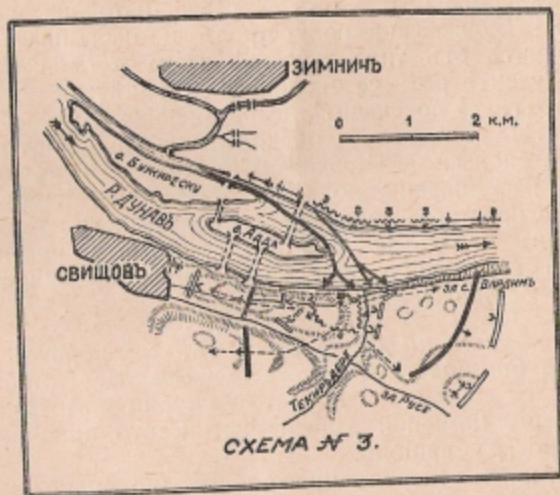
На 13. юний генералъ Драгомировъ (командиръ на 14. дивизия отъ 8. корпусъ) получи задача да премине рѣката при гр. Свищовъ и да осигури постройката на моста върху Дунава, по който трѣбваше да премине цѣлата руска войска. За изпълнението на тази задача той реши да завладѣе преди всичко Свищовскитѣ висоти. Въ негово разпореджане се даваха необходимитѣ технически войски, и силитѣ му достигаха до 17 дружини, 64 орджия (отъ които 12 планински) и 6 ескадрона.

Турцитѣ охраняваха брѣга само съ мустафѣзи (опълченци). Около мѣстото на преминаването имаха: въ Свищовъ — 1 таборъ съ 1 ескадронъ и 2 оржия и въ село Вардимъ —

3 табора съ 4 орджия. Най-близките подкрепления се намираха: въ В. Търново 4,000 д. (70 клм.), въ Русе 20,000 души (60 клм.) и въ Никополъ 20,000 душн (60 клм.).

Изпълнението на възложената задача започна през нощта на 14. срещу 15. юний, при съвсемъ тъмна нощъ и силенъ ветъръ. Съгласно плана за преминаването и съобразно превозоспособността на плавателнитѣ сръдства, съ които се разполагаше, цѣлиятъ отрядъ бѣше раздѣленъ предварително на седемъ ешелона — отъ по 3 дружини, 60 конника и 8 орджия. На командиритѣ на ешелонитѣ бѣха указани мѣстата, гдето трѣбваше да се качватъ и да слизатъ — около устието на р. Текиръ-дере.

Вечерята на 14. юний понтонитѣ бѣха пуснати отъ Зимница къмъ Дунава и се построиха задъ островъ Бужиреску. Последниятъ бѣше своевременно заетъ отъ две пехотни роти. На лѣвия брѣгъ на Дунава се разположиха 5 полски батареи, които трѣбваше да поддържатъ войскитѣ и да действуватъ противъ турския фронтъ.

Войниците, които бѣха обучени правилно да се товарятъ, тихо и скрито заеха мѣстата си и понтонитѣ трѣгнаха покрай о. Ада къмъ устието на Текиръ-дере. Вътърътъ и вълнението разпрѣснаха понтонитѣ, и само нѣколко отъ тѣхъ можаха да достигнатъ до устието на Текиръ-дере. Турскитѣ стражеви постове, които наблюдаваха презъ нощта отъ високо, забелязаха движението късно и откриха огънь, когато понтонитѣ бѣха вече на нѣколко стотинъ крачки отъ брѣга. Първитѣ излѣзли на брѣга роти отхвърлиха турскитѣ постове, но последнитѣ успѣха да запалятъ сигналнитѣ вежи, и по

този знакъ турскитѣ части отъ Вардимъ и Свищовъ трѣгнаха къмъ мѣстото на преминаването.

Къмъ 3 часа (15. юний) войскитѣ отъ първия рейсъ бѣха вече заели позиция по лѣвия брѣгъ на Текиръ-дере.

Преминалата конница (60 души) получи задача да преясне телеграфнитѣ съобщения между Свищовъ и Русе.

Наистина, преминаването на войскитѣ отъ първия рейсъ бѣше сполучливо, но положението имъ скоро започна да се влошава, тъй като втория рейсъ не пристигаше, а турскитѣ войски отъ Вардимъ се приближаваха.

Рано сутринта положението на лѣвофланговитѣ руски части стана опасно, вследствие голѣмото командуване на противоположния брѣгъ, който бѣ заетъ отъ турцитѣ. Тогава командирътъ на лѣвофланговата рота се хвърли въ ударъ и следъ щиповъ бой успѣ да отхвърли турцитѣ и да заеме близкитѣ височини на дѣсния брѣгъ на рѣката. Но турцитѣ получиха подкрепление и контра атакуваха. Въ този критически моментъ, когато се работѣше само съ щикъ, пристигна частъ отъ втория ешелонъ. Турцитѣ бѣха отхвърлени и преминалитѣ части се утвърдиха на дѣсния брѣгъ на р. Текиръ-дере. Отстъпилитѣ турски части, обаче, заеха нова позиция по стрѣмнитѣ склонове на дунавския брѣгъ и източно отъ р. Текиръ-дере. Отъ тази позиция турцитѣ откриха силенъ огънь по понтонитѣ. Единъ отъ тѣхъ бѣше пробитъ отъ крушумитѣ и потъна, а други два, лишени отъ гребцитѣ, бѣха отнесени къмъ ромънския брѣгъ. На мѣстото за слизание на брѣга паднаха много убити и тежко ранени. За отхвърляне на тѣзи турски части, поручикъ Моторний — командирътъ на една току що пристигнала рота — ползувайки се отъ изненадата, по собствена инициатива атакува турцитѣ въ флангъ и ги прогони окончателно.

Товаренето и разтоварването на останалитѣ ешелони се извършваше съ най-голѣма бързина, но не тъй спокойно, както преминаха първитѣ ешелони, защото турската артилерия стреляше съ най-силенъ огънь по понтонитѣ.

Къмъ 10¹/₂ ч., когато почти цѣлиятъ отрядъ бѣше на дѣсния брѣгъ, генералъ Драгомировъ пристъпи къмъ изпълнението на главната задача — заемането Свищовскитѣ височини, съ целъ да се осигури преминаването на главнитѣ сили, презъ рѣката. Отрядътъ настъпи къмъ височинитѣ, имайки една бригада въ резервъ задъ лѣвия флангъ, която трѣбваше да обхване дѣсния турски флангъ и го отхвърли къмъ Дунава. Турцитѣ не издържахъ настѣплението и се оттеглиха къмъ Никополъ и Русе. Въ 15 часа гр. Свищовъ бѣше заетъ. Генералъ Драгомировъ не преследва противника си, защото нѣмаше такава задача. Той организира позиция за петъ хесотни полка и по този начинъ завърши задачата си.

Загубитъ на руситъ въєлизаха на 30 офицери и 782 войници.

Следъ преминаването на р. Дунавъ мостовиятъ материалъ, който бѣ събранъ по р. Олта, се спусна къмъ Зимница по части. Постройката на мостоветъ започна на 16. юний и на 20. юний почна движението по тѣхъ. Една отъ първитъ части, която мина на отсрѣщния брѣгъ, бѣше българското опълчение. Къмъ 28. юний на дѣсния брѣгъ бѣха вече преминали 4 корпуси (8., 9., 12. и 13.).

Оценка.

Преминаването на р. Дунавъ е операция, която ни дава поуки върху начина, по който се атакува или отбранява една водна преграда — една голѣма рѣка.

Преминаването на рѣки съ значителни размѣри е трудна операция. Успѣхътъ е възможенъ, само когато *всички действия се извършватъ бързо, енергично, съ пълна изненада за противника и по възможностъ при разяснена обстановка.* Тия условия бѣха спазени отъ руското командване и за туй операцията се увѣнча съ пълнъ успѣхъ. Преминаването на Дунава се предшествуваше отъ едно грижливо разузнаване за противника, за да се установи разположението на главнитъ му сили, разпредѣлението на преднитъ му части и тѣхната готовность. Свищовъ се опредѣли окончателно като най-подходящо мѣсто за преминаването на рѣката, само следъ като бѣ установено, че по-значителнитъ турски групи сж далечъ отъ този градъ (въ Никополъ, Търново, Русе). Самото преминаване се извърши бързо и съ пълна изненада за турцитъ.

Начинътъ, по който генералъ Драгомировъ изпълни задачата си, е образецъ и съставлява класически примѣръ при изучаване на въпроси отъ такава материя, а именно: —

1. Взеха се всички необходими мѣрки, за да не се породни ни най-малко съмнение у турцитъ, че предстои преминаване на рѣката. За тази целъ войскитъ се държаха скрито и на страна, а плавателнитъ сръдства се приготвиха далечъ отъ Дунава.

2. Отрядътъ се разпредѣли на ешелони, съобразно превозоспособността на плавателнитъ сръдства. За товаренето и разтоварването на отряда бѣха дадени най-строги нареждания.

3. Всѣки ешелонъ се състоеше отъ всички елементи за упоритъ бой (пехота, артилерия и конница), т. е. всѣки ешелонъ бѣше тактически способенъ.

Планинската артилерия имаше задача да поддържа преминалитъ части, да повдига тѣхния моралъ и привлича върху себе си неприятелския артилерийски огънь. Поради подвижността си и малката тежестъ планинската артилерия е указва много подходяща за подобни операции. На полската

артилерия бѣ заповѣдано да поддържа преминалитъ рѣвата войски и, като по-далекобойна и по-тежка, тя бѣше зела позицията на лѣвия брѣгъ, а по-късно, когато условията станяха по-благоприятни, премина рѣката. Конницата имаше задача да изолира турския отрядъ въ Свищовъ, като прекъсне съобщенията му.

4. При атаката на Свищовскитъ височини се забелязва една правилна оценка на обстановката, тъй като съ заемането на тѣзи височини движението по Дунава се туряше въ безопасность.

5. Следъ заемането на Свищовскитъ височини отрядътъ на генералъ Драгомировъ правилно се спрѣ, бързо се укрепи и даде възможность за спокойното преминаване на другитъ части и за постройката на моста.

Относно отбраната на р. Дунавъ трѣбва да се изтъкне, че тя бѣше лошо организирана. Турцитъ направиха следнитъ грѣшки:

1. Не бѣше извършено никакво разузнаване, за да се открие на време мѣстото, гдето противникътъ е решилъ да премине рѣката. Необходимо бѣше да се изпратятъ силни разузнавателни части по лѣвия брѣгъ на рѣката, съ задача да събератъ сведения за противника и материалитъ, необходими за преминаване.

2. За отбраната на Дунава турцитъ разпредѣлиха силитъ си по брѣга равномерно. Теорията по отбраната на голѣмитъ рѣки предписва, щото тя да се организира по следния начинъ:

Обикновенно рѣката се раздѣля на участъци, които се повървяватъ на слаби части — неподвижни стражи. Преднитъ елементи на тия неподвижни стражи се разполагатъ по брѣга на рѣката, а ядрата се поставятъ на мѣста отъ които на време биха могли да подкрепятъ преднитъ части. Силата на неподвижнитъ стражи зависи отъ важността на повъренитъ имъ участъци и отъ вѣроятността за преминаване на неприятеля презъ тѣхъ. Главнитъ сили се държатъ групирани задъ най-вѣроятнитъ за преминаване мѣста, готови всѣки моментъ да се притечатъ къмъ застрашения пунктъ. По този начинъ турското командване трѣбваше да организира отбраната на р. Дунавъ. Като се базира на фланговитъ крепости: Видинъ, Русе, Шуменъ, то трѣбваше да си създаде една ударна група нѣкъде между Плъвенъ и Търново, която да бжде въ състояние веднага да се притече на помощъ на слабитъ турски части, които наблюдаваха и охраняваха до самата рѣка. Така трѣбваше да се отбранява р. Дунавъ, щомъ се реши отбраната да се извърши на самата рѣка. Обаче, за предпочитане е отбраната на такова препятствие да се извършва всѣкога предъ него, т. е. да се отбранява активно.

II. НАСТЪПЛЕНИЕТО ВЪ БЪЛГАРИЯ И ДЕЙСТВИЯТА ДО 7. ЮЛИЙ 1877 ГОДИНА

Действията до 7. юлий. Формирането на отрядите

Следъ преминаването на р. Дунавъ при Свишовъ, понатъшниятъ пътъ за настъпление на руската войска минаваше презъ Велико-Търново къмъ балканскитѣ проходи. За осветление фронта на армията и осигуряване фланговетѣ ѝ, отъ главнитѣ сили бѣха изпратени три отряда: „Преденъ“ (генералъ-майоръ Гурко — 10,000 д.), „Русчушки“ (наследника Александъръ — 45,000 д.) и „Западенъ“ (генералъ-лейтенантъ баронъ Криденеръ — 35,000 д.).

Предниятъ отрядъ (10½ дружини, 43 ескадрона и 40 орджия) получи задача да настъпи презъ Велико-Търново къмъ Балкана, да разузнава предъ фронта на армията и, като завладѣе балканскитѣ проходи, да изпрати конницата южно отъ Балкана, съ цель да повдигне тамошното население къмъ възстание. Въ състава на Предния отрядъ влизаше и цѣлото българско опълчение. Това не бѣше най-добрата руска пехота, но опълченцитѣ познаваха мѣстата и тѣ именно трѣбваше да повдигнатъ българитѣ южно отъ Балкана и, като създадатъ прѣчки на турцитѣ, да облекчатъ операциитѣ на руситѣ.

Русчушкиятъ отрядъ (12. и 13. армейски корпуси) имаше задача да настъпи къмъ Русе, да го обкръжи и да се постарае да го превземе.

Западниятъ отрядъ (9. корпусъ) трѣбваше да завладѣе Никополь, а следъ това да се насочи къмъ гр. Плевенъ, където да се остави особенъ отрядъ за охранение на дѣсния флангъ на армията и да се приготви за движение на югъ — въ планинитѣ.

Задъ Предния отрядъ трѣбваше да се движи 8. корпусъ, като частенъ резервъ, а по-големата частъ отъ 11. и 4. корпуси трѣбваше да образуватъ общъ резервъ, който, споредъ нуждата, би могълъ да бжде насоченъ къмъ едната или другата група.

1. Първото преминаване на Балкана отъ генералъ Гурко. Заемането на Шипка

Действията на Предния отрядъ

Въ изпълнение задачата си, Предниятъ отрядъ на 22. юний тръгна къмъ В. Търново. Българското население срѣщаше съ възторгъ отдавна очакванитѣ освободители, тъй щото движението на отряда приличаше

на триумфално шествие. На 25 юний гр. В. Търново бѣ заетъ. Турскитѣ войски на Реуфъ паша, които отбраняваха участъка отъ Сливенъ до Шипка, бѣха разположени така: въ гр. Сливенъ 2,500 д. (3 табора и 6 ескадрона), въ с. Твърдица 650 д. (1 таборъ), въ с. Хайнъ-Кьой—650 д. (1 таборъ), въ гр. Нова-Загора—1,400 д. (2 табора и 1 ескадронъ), въ гр. Казанлъкъ—1,350 д. (2 табора и 3 орджия), близо до Шипка—2,600 д. (4 табора), на Шипченския проходъ, по пѣтя Габрово—Казанлъкъ—4,500 д. (6 табора и 9 орджия) или всичко 13,250 души

Преминаването на Балкана презъ Хайнъкойския проходъ.

Следъ заемането на В. Търново генералъ Гурко пристъпи къмъ главната си задача — завладяването на планинскитѣ проходи,

Отъ В. Търново къмъ Балкана водятъ четири главни пѣтища, които минаватъ презъ Твърдишкия, Хайнъкойския, Тръвенския и Шипченския проходи. Отъ всички тия пѣтища

СХЕМА

най-добъръ се считаше Шипченскиятъ, обаче, отъ показанитѣ на мѣстнитѣ жители ставаше ясно, че той е укрепенъ и заетъ съ силенъ отрядъ, който бързо би могълъ да бжде поддържанъ отъ войскитѣ, разположени въ долината на р. Тунджа. Останалитѣ проходи не бѣха заети, обаче, Тръвен-

скияят проходъ водѣше твърде близо къмъ Казанлъкъ, кждето споредъ слуховѣтъ, се съсрѣдоточаваха турски войски. Твърдишкиятъ проходъ не бѣше заетъ, но се наблюдаваше отъ турцитѣ и се намираше подъ влиянието на частитѣ отъ укрепления четиригълникъ. Оставаше Хайнкѡйския проходъ незаетъ и ненаблюдаванъ отъ турцитѣ, които го считаха за непроходимъ.

По тази причина генералъ Гурко реши да мине съ отряда си презъ Хайнкѡйския проходъ, следъ това да повърне на западъ, да разбие по части турскитѣ сили, разхвърлени въ долината на р. Тунджа, да завладѣе Казанлъкъ и, като действува на съобщенията на войскитѣ, заемащи Шипченския проходъ, да ги принуди да го очистятъ. Въ случай, че турцитѣ успѣятъ да събератъ значителни сили и се съсрѣдоточатъ, да се спре при изхода на Хайнкѡйския проходъ, да се укрепи и да чака подкрепления.

На 28 юний генералъ Гурко изпрати слаби конни части къмъ останалитѣ проходи, съ цель да демонстриратъ, а съ главнитѣ си сили, предшествувани отъ предна охрана, се насочи къмъ прохода.

Пѣтътъ отъ Търново за с. Хайнкѡй (сега с. Гурково) бѣше удобенъ за движение на всички родове войски до с. Поровци. Отъ с. Поровци натѣтъкъ пѣтътъ ставаше планинска пѣтена, която минава по тѣсно дефиле, тъй щото трѣбваше орждията да се пренасятъ на ржце.

За движение въ планината бѣха направени следнитѣ разпореждания: коларскиятъ обозъ бѣше оставенъ въ Търново, а съ частитѣ трѣгна само товарниятъ обозъ. Хората носѣха съ себе си за 5 дена продоволствени припаси, които трѣбваше да се изразходватъ само въ краенъ случай. Конницата имаше за три дена зърненъ фуражъ. Войницитѣ взеха съ себе си бойни припаси, колкото можаха да носятъ. За всѣко орджие и зарядна кола бѣха дадени на батарейнитѣ командири по 10 души пехотинци или конници. Заповѣдано бѣше презъ време на движението да се пази пѣленъ редъ и тишина и да не се кладятъ огньове. На мѣстното население бѣше заповѣдано да приготи нуждното количество месо и хлѣбъ.

На 1 юлий въ 9¹/₂ ч. главата на предната охрана достигна изхода на дефилето, когато единъ отъ разездитѣ откри при с. Хайнкѡй (с. Гурково) лагера на единъ турски таборъ. Последниятъ бѣше изненаданъ и разпрѣснатъ. На 2 юлий отрядатъ се събра въ с. Хайнкѡй и околността и изпрати къмъ долината на р. Тунджа разузнавателни части.

На 3 юлий обстановката се рисуваше така: турскитѣ войски бѣха разположени въ три групи: — около 5 табора въ Нова-Загора, 5—10 табора въ Казанлъкъ и 8—10 табора на Шипченския проходъ. Имайки за главна цель заемването на Шипченския проходъ, генералъ Гурко реши да се насочи

къмъ Казанлъкъ. Той мислѣше, че ако противникътъ го срещне съ часть отъ силитѣ си (безъ да очисти прохода), то непременно ще го разбие и, като последица отъ това ще бжде заемането на с. Шипка и очистването на прохода отъ турцитѣ; ако ли пѣкъ противникътъ срещне руситѣ съ съсрѣдоточени сили, т. е. притегли частитѣ си отъ прохода, то съ това отбраната на самия проходъ ще бжде до толкова отслабена, че лесно ще падне въ ржцетѣ на войскитѣ, настѣпващи отъ Габрово (3 др., 4 еск. и 10 ор. отъ 8. корпусъ); ако ли Предниятъ отрядъ нѣма успѣхъ, той би могълъ да отстъпи на силната позиция при с. Хайнкѡй (с. Гурково), гдето да чака подкрепления.

За да осигури тила си при движението къмъ Казанлъкъ, генералъ Гурко остави при с. Хайнкѡй (с. Гурково) две бригади отъ бѣлгарското опѣлчение, усиленни съ две планински батареи и 1 казашки полкъ, подъ общото командване на генералъ Столѣтовъ и на 4. юлий изпрати конницата си да демонстрира къмъ Нова-Загора. Турцитѣ направиха това, което генералъ Гурко желаше. Тѣ изпратиха на 3. юлий сутринята отъ Нова-Загора три табора пехота съ 6 орждия, които, срещнати отъ два конни полка, две дружини отъ бѣлгарското опѣлчение и 12 орждия, бѣха отхвърлени въ безредие назадъ. Нищоженъ самъ по себе си, този бой имаше това важно послѣдствие, че за известно време осигуряваше тила на руситѣ.

На 4. юлий главнитѣ руски сили настѣпиха къмъ Казанлъкъ въ две колони. Този день рускитѣ войски срещнаха незначително съпротивление при с. Уфлани (с. Вѣтренъ) отъ три турски табори, пристигнали отъ къмъ с. Шипка. Атакувани по фронта и обхванати отъ фланговетѣ, турцитѣ отстъпиха въ голѣмо безредие. Отрядътъ на генералъ Гурко достигна с. Мъглишъ, гдето се разположи на бивакъ.

Боя при Казанлъкъ. На следващия день (5. юлий) отрядътъ продължи настѣплението си къмъ гр. Казанлъкъ въ три колони.

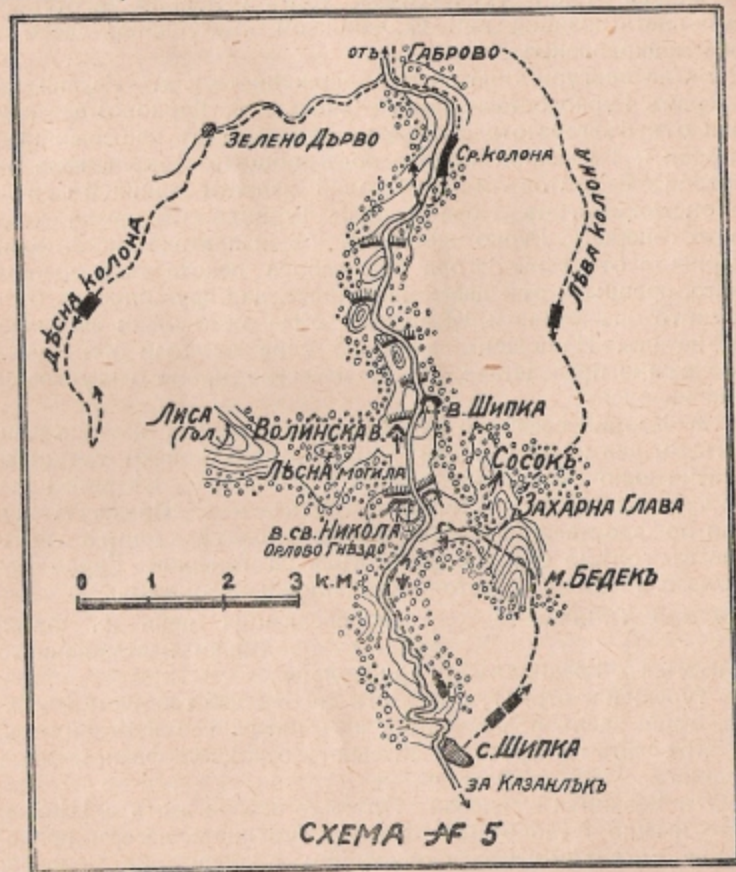
Турскиятъ отрядъ, състоящъ се отъ два табора и 3 орджия, бѣше заелъ позиция на 7 клм. източно отъ Казанлъкъ, но, атакуванъ по фронта и обхванатъ отъ двата фланга, бѣше обърнатъ сжщо въ бѣгство.

Отъ Казанлъкъ генералъ Гурко се насочи къмъ с. Шипка, гдето имаше 7 табора и 9 орждия. Турскиятъ лагеръ при с. Шипка, съ голѣми запаси отъ бойни и хранителни припаси, падна въ руски ржце. Тази загуба затрудни положението на неприятелския отрядъ на Шипка.

Вечерята, на 5. юлий, цѣлиятъ Преденъ отрядъ се съсрѣдоточи при с. Шипка. На 6. юлий тукъ пристигна и отрядътъ на генералъ Столѣтовъ отъ с. Хайнкѡй, който бѣше смѣненъ отъ части отъ 8. корпусъ.

И тъй, разположенитѣ въ долината на р. Тунджа турски сили бѣха разбити по части.

Заемането на Шипченския проходъ Шипченскиятъ проходъ лежи на шосето Габрово — Казанлъкъ. Дължината му е 35 клм., но самиятъ проходъ — между кръстопътя на Габровското шосе и пътя за с. Зелено дърво до с. Шипка — е около 16 клм. Шосето върви по тѣсенъ гребенъ на планински ридъ, който

се спуща на изтокъ и западъ въ дълбоки уврази. Отъ височината Шипка шосето върви $1\frac{1}{2}$ клм. по главния балкански гребенъ къмъ висотата Св. Никола. Последната се спуща полегато на северъ и извънредно стрѣмно къмъ другитѣ страни, и тукъ се образува скалата наречена „Орлово гнѣздо“.

Къмъ югъ Балканътъ се спуща стрѣмно и отъ висотата св. Никола се вижда само $\frac{1}{3}$, а останалитѣ $\frac{2}{3}$ се намиратъ въ мъртво пространство.

На изтокъ отъ прохода се издигатъ три висоти: Малкъ Бедекъ, Захарна глава и Сосокъ. Височината Св. Никола значително командува последнитѣ две, но е по-низка отъ М. Бедекъ. Тѣзи три висоти образуватъ единъ гребенъ, свързанъ съ тѣсна седловина, която се намира между св. Никола и Захарна глава.

На западъ отъ Шипченския проходъ се намиратъ: Волинската висота, Лесистата могила и Голата висота. Голата висота командува надъ цѣлия проходъ и е по-висока отъ св. Никола. Лесистата могила е малко по-низка отъ св. Никола и еднаква съ Волинската висота. Тѣзи три висоти образуватъ тѣсенъ гребенъ, който се спуска стрѣмно къмъ северъ и югъ.

Командуващиятъ Шипченския отрядъ Хулуси паша (6 табота и 9 орджия — всичко 4,700 д.) очакваше нападение отъ къмъ Габрово и не бѣше взелъ никакви мѣрки срещу една атака отъ югъ.

За завладяването на Шипченския проходъ бѣха насочени: отъ югъ Предниятъ отрядъ ($10\frac{1}{2}$ др. $26\frac{1}{2}$ сек. и 30 орджия) и отъ северъ — изпратениятъ отъ главнитѣ сили отъ Търново — Габровски отрядъ (3 др. 4 ескадрона и 10 орджия отъ 8. корпусъ).

Ясно е, че за успѣха бѣше необходимо строго да се съгласуватъ действията на двата отряда, като инициативата за атаката трѣбваше да принадлежи на генералъ Гурко. Самата атака, както бѣше предварително уговорено, трѣбваше да се извърши на 5. юлий.

Действително на 5. юлий Габровскиятъ отрядъ атакува прохода, но генералъ Гурко не взе участие въ тази атака, защото бѣше заетъ при Казанлъкъ. Командирътъ на Габровския отрядъ раздѣли войскитѣ си на три колони: срѣдната трѣбваше да следва по шосето и да атакува по фронта; дѣсната — да обходи турската позиция презъ Зеленото дърво и Голата висота и да излѣзе къмъ висотата Шипка; лѣвата трѣбваше да излѣзе къмъ М. Бедекъ, да отвлѣче вниманието на турцитѣ и да влѣзе въ връзка съ генералъ Гурко. Всѣка отъ тѣзи колони, обаче, срѣщна превъзходенъ по сили противникъ, и всички бѣха принудени да отстъпятъ къмъ Габрово.

На следващия день, 6. юлий, генералъ Гурко, надевайки се на съдействието на Габровския отрядъ, атакува турцитѣ съ две дружини и два ескадрона. Ескадронитѣ настѣпиха по шосето, като се стремѣха да отвлекатъ вниманието на противника отъ дружинитѣ, които бѣха насочени по планинскитѣ пѣтеки, за да атакуватъ турцитѣ отъ изтокъ — отъ къмъ Захарна глава. Дружинитѣ успѣха да се приближатъ съсемъ

скрито до крайната на хрсталака, който се намира между Захарна Глава и св. Никола. На 500 крачки предъ крайната бѣше забелязано отъ руситѣ незавършено укрепление. Щомъ рускитѣ части излѣзоха отъ хрсталака, турцитѣ дигнаха бѣлъ флагъ надъ укреплението и руситѣ се спрѣха. Дошлиятъ турски пратеници заявиха, че гарнизонътъ на укреплението е съгласенъ да сложи оръжието и се отдалечи за да получатъ по-нататъшни указания. Това, обаче, бѣше хитростъ; турцитѣ искаха да спечелятъ време, за да съсрѣдоточатъ силитѣ си. Скоро тѣ откриха огънь. Тогава стрелцитѣ се хвърлиха на щикъ и завладѣха укреплението.

Но турцитѣ, като се възползуваха отъ бездействието на Габровския отрядъ, привлѣкоха всичкитѣ си сили къмъ св. Никола, атакуваха рускитѣ части и ги отхвърлиха. Въпрѣки този успѣхъ, обаче, положението на Хулуси паша бѣше крайно тежко, тъй като липсата на хранителни припаси правѣше по-нататъшната отбрана на прохода невъзможна.

На 7. юлий двата отряда — Предниятъ и Габровскиятъ — трѣбваше отново да атакуватъ прохода. Но Хулуси паша бѣше решилъ да отстѣпи и, за да скрие намѣрението си и да избѣгне преследването, той изпрати на разсъмване пратеникъ, ужъ да преговаря за капитулирането.

И този пътъ турската хитростъ успѣ. Уговорено бѣше обезоръжаването на турския отрядъ да почне въ 12 ч., но въ това време турцитѣ се раздѣлиха на малки части и отстѣпиха на западъ. На 11. юлий тѣ се събраха въ оговореното сборно мѣсто — гр. Пловдивъ.

И тъй, задачата на Предния отрядъ бѣше изпълнена и за преминаването на главнитѣ сили презъ Балкана бѣха открити два прохода: — Хайнкѡйскиятъ и Шипченскиятъ.

Оценка.

Дѣйствиата на Предния отрядъ ни даватъ поуки върху тактиката и начина на действие въ планинска мѣстность.

Боятъ въ планината се води по сѣщитѣ правила, както и на обикновена мѣстность, като се държи смѣтка на бавността на движението, трудността въ употреблението на артилерията, попълването съ бойни и хранителни припаси, развърщането на голѣми сили и поддържането на свързката. Всички тия особености на планинската война тукъ сж взети подъ внимание. Генералъ Гурко организира правилно своя тилъ и обозъ за действие въ планинска мѣстность, взе специални мѣрки за прехраната на хората и конетѣ, взе най-после и необходимитѣ мѣрки за безпрепятственото движение на артилерията и следъ това пристѣпи къмъ изпълнението на възложената му задача. Самото настѣпление бѣше предшествувано отъ предна охрана, която имаше задача и да поправя пътя. Имайки предъ видъ, че голѣмото значение въ

планинския нападателенъ бой има изненадата на противника, която се постига съ обхождане на неговитѣ флангове, генералъ Гурко не се ангажира въ фронтални действия, защото тѣ сж трудни и свързани съ много жертви. Той реши да обходи неприятелската позиция и по този начинъ, като застраши съобщенията на отбраняващия, да го принуди да напустне позицитѣ си. Когато колоната излѣзе въ долината на р. Тунджа, никдаме какъ се действува, когато задъ себе си имаме нѣкоя тѣснаина било то планинско дефиле или мостъ — а именно, следъ като реши да настѣпи къмъ Казанлъкъ, генералъ Гурко взе мѣрки да осигури тила си и съобщенията презъ дефилето, било срещу противника, който би настѣпилъ отъ изтокъ, било въ случай на неуспѣхъ къмъ Казанлъкъ. За тази целъ, той остави частъ отъ войскитѣ си, за да организиратъ изхода на Хайнкѡйския проходъ за отбране — да го укрепятъ. А за да си запази свобода на действие, той изпрати конницата къмъ Нова Загора, съ задача да задържа противника и да печели време, докато се завършатъ действията срещу Шипка.

Дѣйствайки съ голѣма методичность, следъ като премина Балкана генералъ Гурко не отиде направо да се ангажира противъ Шипка — неговата главна целъ, но предварително взе мѣрки да изчисти тила. За тази целъ той образува задъ себе си единъ участъкъ, свободенъ отъ неприятелски сили и разширочи кръга на разузнаването съобразно времето, което му бѣше необходимо, за да може, въ случай на сериозна опасность, да се прибере къмъ единственитѣ си съобщения презъ Хайнкѡй.

Следъ като зае Казанлъкъ, генералъ Гурко насочи отряда си къмъ Шипченския проходъ. Тукъ се повдига въпроса, трѣбваше ли той да атакува турцитѣ на шипченския проходъ. Боятъ, както е известно, е единственото срдѣство въ време на война за разрешаване задачитѣ. Къмъ него трѣбва да се прибѣгва, когато нѣма други способности за достигане целта. Като се изхожда отъ това положение, може да се твърди, че генералъ Гурко е взелъ решение да атакува врага на недостѣпната му позиция, безъ това да е било наложително необходимо. Турцитѣ при приближаването на отряда на генералъ Гурко бърже сж напуснали лагера си при с. Шипка, и по всичко е можело да се заключи, че тѣ сж отстѣпили на голитѣ планински скали безъ всѣкакви продоволствени и съ твърде малко бойни припаси. При тѣзи условия заемаването на едно наблюдателно положение би било достатъчно да принуди турцитѣ на втория или третия день да се спуснатъ долу и да се сдадатъ, или да се опитатъ да си пробиятъ пътя. Сигурно въ всички тия разсѣждения има известна основателность, но не трѣбва да се забравя, че бързината въ действията, придружена съ скритностьта, дава въ резултатъ изненадата, която е единъ отъ най-сигурнитѣ залози за успѣха.

А досегашнитѣ сполуки на Предния отрядъ се дължеха преди всичко на тия фактори

Предниятъ и Габровскиятъ отряди трѣбваше да атакуватъ турскитѣ позиции на 5. юлий. Тукъ става въпросъ, трѣбваше ли дветѣ колони да държатъ свръзка по време, и каква свръзка изобщо трѣбваше да има между тѣхъ. Свръзката (техническа, оптическа и пр.) въ планинска мѣстность е твърде трудна, а свръзката по време, т. е. да се опредѣли единъ денъ или единъ часъ, когато ще се извърши нѣщо едновременно, е неприложима, защото въ планинска мѣстность случайноститѣ, които могатъ да разбъркатъ и най-добритѣ разчети, сж много. Най-добрата свръзка въ планинска мѣстность се постига, *когато отдѣлнитѣ командири схванатъ добре общата целъ и действуватъ по свой починъ.* Въ дадения случай командирътъ на Габровския отрядъ не бѣше схваналъ общата целъ на действието. Изпускойки изъ предъ видъ, че въ планинска мѣстность всѣкога могатъ дв се срещнатъ причини, които забавятъ движението, той не прояви починъ и следъ боя на 5. юлий не остана въ близко съприкосновение съ противника, а още при първото известие, че отрядътъ на генералъ Гурко не се вижда и не се чува, побърза да се оттегли къмъ Габрово.

Относно действията на Габровския отрядъ трѣбва да се каже, че идеята — да се атакува въ нѣколко колони — е правилна. *Нападението въ планинска мѣстность се извършва на широкъ фронтъ и въ нѣколко колони достатъчно силни, за да водятъ боя самостоятелно.* Ако въ планинска мѣстность частъта се движи въ една колона, то лесно може да попадне въ фронтални действия, които сж трудни и съпровооени съ голѣми загуби. Когато движението се извършва въ повече колони, (съставени отъ всички родове войски, за да бждатъ достатъчно самостоятелни), действията могатъ да се комбиниратъ по фронта и фланга или тила и може да се застраши пѣтя на отстъплението, което има пѣкъ много по-голѣмо значение въ планинска мѣстность, отколкото въ равнината. При разпредѣлението на Габровския отрядъ на колони тѣзи условия не бѣха спазени. Отдѣлнитѣ колони бѣха сами по себе си слаби, поради което всѣка на свой редъ бѣше разбита отъ турцитѣ.

Поукитѣ отъ действията на отбраната сж сжщо голѣми. Турцитѣ разпредѣлиха войскитѣ си по всички проходи, като всѣки отрядъ образуваше самостоятелно нѣщо, което се грижи само за своята сждба, безъ общъ резервъ за маневриране съобразно нуждата. По-късно, когато генералъ Гурко навлѣзе въ долината на р. Тунджа, турското командване не можа да си създаде ядро отъ превъзходни сили, за да унищожи предния отрядъ, защото отбраната не бѣше еластична и защото първоначалното разпредѣление на силитѣ бѣше неправилно.

Ето голѣмото значение на първоначалното разпредѣление на силитѣ при отбранителния бой въ планина, на което трѣбва да се обръща голѣмо внимание, защото тукъ по-късното премѣстване на войскитѣ е свързано съ голѣми трудности.

2. Настѣплението къмъ Плѣвене и р. Черни Ломъ. Намѣренията на Османъ паша и марша му къмъ Плѣвене. Сюлейманъ паша. Заповѣдъ да се отпрати за главния оперативенъ театръ

Настѣплението на Западния отрядъ къмъ Плѣвене. Западниятъ отрядъ, състоящъ се отъ 9. корпусъ на генералъ Криденеръ, получи задача да завладѣе гр. Никополъ, следъ което да достигне р. Витъ и тамъ да противодействува на войскитѣ на Османъ паша отъ Видинъ да взематъ участие въ операциитѣ, които биха се развили на югъ отъ Свищовъ. На 27. юлий 9. корпусъ настѣпи къмъ Никополъ и на 4. юлий зае града, като плени турския гарнизонъ. Следъ като зае Никополъ, командирътъ на корпуса пристѣпи веднага къмъ изпълнението на втората частъ отъ задачата си, именно — да се противопостави на всѣко движение на турскитѣ войски на изтокъ. Още на 5. юлий той изпрати части къмъ р. Витъ и насочи една пехотна дивизия съ конница къмъ гр. Плѣвене.

Настѣплението на Източния отрядъ. Източниятъ (Русчушкиятъ) отрядъ, както се каза вече, имаше задача да заеме гр. Русе, обаче, въ послѣдствие (27. юний) получи заповѣдъ да се разположи по течението на р. Янтра по такъвъ начинъ, че, ако противникътъ настѣпи отъ Русе, да може да го атакува въ полето, а, ако е съ превъзходни сили — да го срещне на своевременно избрана и укрепена позиция. За изпълнението на тази задача командувачиятъ отряда изпрати една конна дивизия по посока на гр. Русе, друга конна дивизия — по посока на гр. Разградъ, 12. корпусъ разположи по течението на р. Янтра (между р. Дунавъ и гр. Бѣла), а 13. корпусъ се разположи на югъ отъ Бѣла. Последниятъ корпусъ имаше задача още да поддържа свръзка съ отряда, съставенъ отъ частитѣ на 11. корпусъ, който охраняваха посоката Османъ-Пазаръ — В.Търново.

Следъ оттеглянето на турцитѣ (1. юлий) отъ с. Тръстеникъ къмъ Русе и Разградъ, извършено поради невежеството на командиритѣ имъ, дисциплината въ турската войска отпадна, а недовѣрието къмъ командиритѣ почна открито да се показва. Източниятъ отрядъ използва това и, за да си осигури повече пространство за маневриране, се премѣсти напредъ и достигна р. Черни Ломъ.

Намъренията на Осман паша и марша му към Плъвненъ. При силното впечатление от настъплението и бързите успѣхи на Предния отрядъ, турското командование бѣ смутено. То бърза да събере по възможностъ всичките си сили къмъ застрашения пунктъ. За тази целъ бѣ заповѣдано на Османъ паша, който командуваше войските въ Западна България и охраняваше дѣсния брѣгъ на Дунава — отъ Видинъ до Свищовъ — да се насочи на изтокъ, къмъ гр. Никополъ (срещу дѣсния руски флангъ), а на армията на Сюлейманъ паша, която усмиряваше възстанието въ Босна и Херцеговина — да се съсредоточи южно отъ Балкана. Преди това още Османъ паша, следъ като формира отряда си въ 3 дивизии, имаше намѣрение да премине въ Ромъния при гр. Калафатъ, съ целъ да безпокои руситѣ, но турската главна квартира не се съгласи на това смѣло предприятие.

На 1. юлий Османъ паша, съ 14 табора, 5 ескадрона и 54 орджия, тръгна отъ Видинъ и телеграфира на коменданта на гр. Никополъ, да се държи до край, тъй като скоро ще му пристигне помощъ. Предупреденъ, обаче, за движението на 9. руски корпусъ къмъ Никополъ и предъ невъзможността да се яви навреме на помощъ на гарнизона въ този градъ, Османъ паша заповѣда на отряда си да се насочи къмъ Плъвненъ, като присъедини къмъ себе си и гарнизона на Орѣхово (3 табора). Важниятъ възелъ на пѣтищата — гр. Плъвненъ — преди това бѣше заетъ отъ отряда на Атуфъ паша (3 табора и 4 орджия), изпратенъ отъ коменданта на гр. Никополъ, съ целъ да осигури съобщенията на Никополския гарнизонъ. Цѣлиятъ маршъ отъ Видинъ до Плъвненъ, разстояние отъ 190 километра, се извърши отъ отряда на Османъ паша само за 6 дена и съвсемъ скрито за руситѣ, тъй като последнитѣ не бѣха организирали разузнаване въ западна посока. Въ сжщностъ движението на турцитѣ бѣше забелязано отъ лѣвия брѣгъ на р. Дунавъ отъ ромънитѣ още първия денъ, и ромънскиятъ князь телеграфира за това въ руската главна квартира, но тази телеграма не произведе никакво впечатление. едно защото и по-рано отъ ромънски източници се получаваша тревожни известия и друго, защото досегашнитѣ успѣхи породиха у руситѣ излишна и опасна самоувъреностъ.

Сюлейманъ паша.

На 4. юлий армията на Сюлейманъ паша (33,000 души и 88 орджия) започна да се товари на параходитѣ въ Антивари и на 7. юлий първите ѝ части пристигнаха въ Деде-Агачъ. Сжщитѣ къмъ 10. юлий бѣха превозени по желѣзопѣтната линия въ Одринъ. Тукъ главнокомандуващиятъ реши да продължи превозването още на северъ и къмъ 16. юлий бѣха съсредоточени вече при ст. Карабунаръ (Сладъкъ Кладенецъ около 16,000 души.

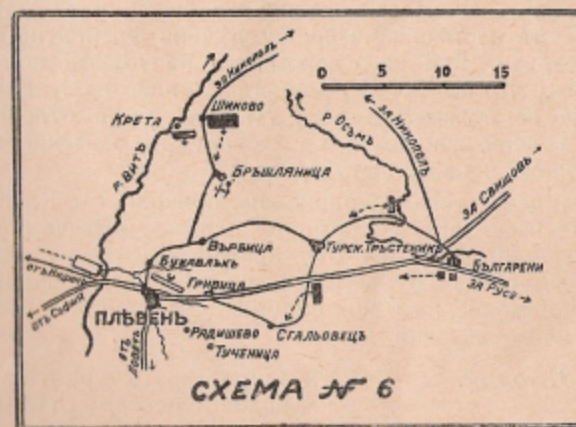
3. Първата атака на Плъвненъ

(8. юлий)

Настъплението на отряда на генералъ Шилдеръ Шулднеръ къмъ Плъвненъ. Непосрѣдствено следъ боя при гр. Никополъ стана известно на руската главна квартира, че Османъ паша се движи къмъ изтокъ съ значителни сили. Командирѣтъ на 9. корпусъ, както

се каза вече, реши отъ своя страна веднага да пристъпи къмъ изпълнението на втората частъ отъ задачата си, именно — да достигне р. Витъ и да противодействува на всѣко движение на турските войски на изтокъ. За тази целъ той изпрати части къмъ р. Витъ и насочи 5. пех. дивизия на генералъ Шилдеръ Шулднеръ, усилена съ три дружини и около 3 конни полка — всичко 9,000 души и 46 орджия — къмъ Плъвненъ, съ задача на 6. юлий да заеме с. Бръшляница, а на 7. юлий — гр. Плъвненъ.

Въ изпълнение на горната заповѣдъ генералъ Шилдеръ Шулднеръ настъпи въ две колони и на 6. юлий достигна с. Шиково съ едната колона и с. Турски Тръстеникъ съ другата. На конницата бѣше заповѣдано да отиде въ с. Турски Тръстеникъ и да наблюдава мѣстността между с. Бръшляница и гр. Плъвненъ. И така на 6. срещу 7. юлий войскитѣ на генералъ Шилдеръ Шулднеръ се намираха въ две групи, отстоящи на 22 и на 18 клм. отъ гр. Плъвненъ и на 25 клм. една отъ друга.

Командирѣтъ на 9. корпусъ бѣ заповѣдалъ да се заеме гр. Плъвненъ на 7. юлий, но заповѣдта се получи въ Щаба на 5. дивизия късно, поради което заемането на града бѣ отложено за 8. юлий. На 7. юлий войскитѣ трѣбваше да нощуватъ — едната колона (дѣсната) въ с. Върбица, другата

колона (лѣвата) на полковникъ Клайнхаузъ — въ с. Сгальовецъ, а конната бригада на генералъ Тутолминъ — въ с. Тученица.

Съ заемането на селата Върбица и Сгальовецъ командуваниятъ отряда искаше да сближи дветѣ си колони, но заповѣдта за марша бѣше съставена по невѣрна карта, поради което колонитѣ се отдалечиха още повече една отъ друга.

Боя на 7. юлий.

Къмъ 13 ч. на 7. юлий дѣсната колона забеляза грѣшката. Въ това време връщането на колоната бѣше невъзможно, защото артилерията и обозътъ не можеха да се свърнатъ въ обратна посока. Тогава командирѣтъ на колоната реши да продължи движението си напредъ, да достигне с. Буковлъкъ и тамъ да се разположи за ношуване. Когато предната охрана на тази колона започна да се изкачва по гребена северо-източно отъ с. Буковлъкъ, турцитѣ откриха силенъ и съвсемъ неочакванъ за руситѣ артилерийски огънь. Предната охрана се развърна задъ която колоната построи бойния си редъ. Генералъ Шилдеръ Шулднеръ смѣташе силитѣ на противника нищожни и реши веднага да го атакува. На лѣвата колона бѣше заповѣдано да настѣпи къмъ Плѣвенъ, а на конната бригада — да излѣзе въ тилъ на турцитѣ.

Между това Османъ паша, който бѣше пристигналъ на 6. юлий вечерята въ Плѣвенъ и който бѣше забелязалъ движението на руситѣ, разположи отряда си на позиция при с. Буковлъкъ и бѣше успѣлъ да укрепи позицията си.

Следъ като изненадаха противника си съ огънь, турцитѣ преминаха въ настѣпление срещу дѣсния флангъ на руситѣ, но бѣха отбити. Тѣй като действията на лѣвата колона не се проявиха, то въ 20 ч. генералъ Шилдеръ Шулднеръ заповѣда да се прекрати огъня. Атаката бѣше отложена за следващия день, за което се съобщи на командирѣтъ на лѣвата колона и на конната бригада.

Същия день лѣвата колона на полковникъ Клайнхаузъ още въ 14 часа бѣше се разположила на бивакъ при село Сгальовецъ. Изпратенитѣ отъ нея разезди къмъ Плѣвенъ донесоха, че града се заема отъ силни противникови части. Но това донесение не бѣше съобщено въ щаба на дивизията и остана неизползувано.

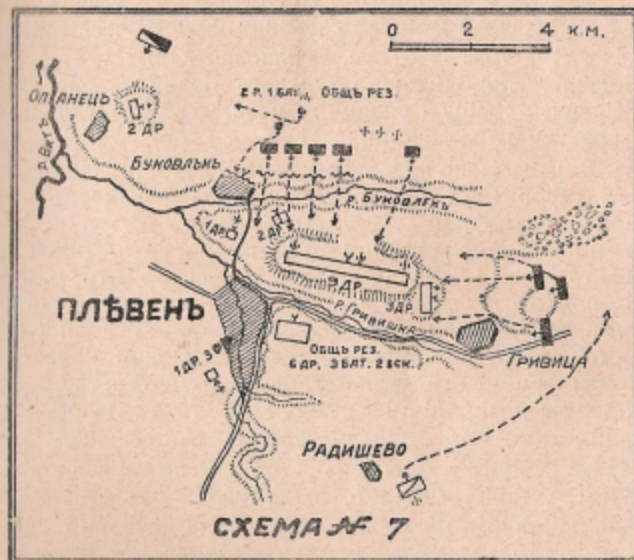
Боя на 8. юлий.

Позицията, която турцитѣ заемаха, се намираше на северъ отъ Плѣвенъ и имаше отличенъ обстрелъ. Тя се простираше по гребена на единъ хълмистъ ридъ, който има направление отъ западъ на изтокъ. Този ридъ се ограничава на северъ съ дълбоката долина на р. Буковлъкъ, а на югъ — отъ долината на р. Гривица. Освенъ това турцитѣ бѣха заели и височинитѣ северо-източно отъ с. Опанецъ.

За отбраната на гр. Плѣвенъ Османъ паша разполагаше съ 15,000 души, 6 еск. и 58 орждия. Турцитѣ бѣха почти два пѣти по-силни съ пехота и бѣха успѣли вече да укрепятъ позициитѣ си. При тови руситѣ бѣха раздѣлени съ 15 км. междина и безъ каквато и да било връзка между групитѣ.

Турцитѣ заемаха силната си позиция по следния начинъ: — 9 табора и 3 батареи бѣха разположени съ фронтъ на северъ и срещу дѣсната руска колона; подъ правъ ъгълъ къмъ дѣсния флангъ на тази линия бѣха разположени 3 табора и 1 батарея — съ фронтъ къмъ лѣвата колона; около с. Буковлъкъ имаше 2 табора и 1 батарея, отъ които единъ таборъ заемаше северната окрайнина на селото, а другиятъ таборъ бѣше разположенъ южно отъ селото и охраняваше лѣвия флангъ на позицията; въ интервала между главната позиция и с. Буковлъкъ бѣха разположени два табора, които трѣбваше да служатъ за свързка; височинитѣ около с. Опанецъ се заемаха отъ 2 табора и 1 батарея и въ общъ резервъ бѣха оставени на изтокъ отъ гр. Плѣвенъ. 6 табора, 3 батареи и 2 ескадрона.

Споредъ заповѣдта на генералъ Ш. Шулднеръ на 8. юлий сутринята дветѣ руски колони трѣбваше да атакуватъ неприятелската позиция отъ северъ и изтокъ. Часътъ на атаката не бѣше указанъ.

Конницата трѣбваше да действува въ тилъ на турцитѣ отъ с. Радишево. Сближаването на дветѣ групи не бѣше постигнато, и между тѣхъ оставаше една значително голѣма междина.

Дѣсната колона настѣпи въ следния редъ: — 5 дружини бѣха назначени въ бойна часть и две рота съ една батарея — въ общъ резервъ. За охрана на дѣсния флангъ бѣше назначенъ единъ коненъ полкъ. Боятъ предъ дѣсната колона започна въ 4¹/₂ часа, и следъ продължителенъ пушеченъ огънь дѣсниятъ флангъ се понесе въ ударъ, изтласка турцитѣ отъ с. Буковлъкъ и, обхващайки лѣвия флангъ на противника достигна до пѣтя отъ това село за гр. Плѣвенъ. Лѣвиятъ флангъ сѣщо се понесе въ атака, като се насочи къмъ центъра на неприятелската позиция. Безъ да гледатъ на силния огънь и голѣмитѣ загуби, частитѣ преминаха рѣката, заеха близкитѣ окопи и достигнаха на около 200 кр. отъ турскитѣ батареи. Но тѣзи успѣхи бѣха временни, защото рускитѣ части скоро се източиха, а силенъ резервъ, който да подхрани бойната часть, нѣмаше. Турцитѣ, напротивъ, получиха подкрепление и минаха въ контръ атака. На югъ отъ с. Буковлъкъ се започнаха продължителни и жестоки схватки. Едновременно съ това и турската група при с. Опанецъ мина въ настѣпление. За нейното задържане бѣше употребенъ общиятъ резервъ отъ дветѣ роты. Въ 9¹/₂ часа, обхванати отъ лѣво, рускитѣ части отстѣпиха задъ р. Буковлъкъ, а къмъ 11¹/₂ часа, почти непреследвана отъ турцитѣ, дѣсната колона отстѣпи къмъ с. Бръшляница.

Когато дѣсната колона отстѣпваше, боятъ предъ лѣвата колона (Клайнхаузъ) бѣше въ пълния си разгаръ.

Тази колона трѣгна отъ с. Сгальовецъ още въ 4 часа и къмъ 6 часа се приближи до турската позиция, развърна се въ боенъ редъ срещу Гривичкия участъкъ, атакува противника и зае три реда окопи.

Къмъ 8 часа започна атаката на главната неприятелска позиция по фронта, а една дружина бѣ насочена въ обходъ на дѣсния турски флангъ.

Настѣплението се извърши стремително; артилерията която промѣни три пѣти позициитѣ си, откри точенъ огънь по турцитѣ, които отстѣпваха въ безпорядкъ къмъ Плѣвенъ. Но и тукъ, поради липса на резерви и бойни припаси, преследването стана невъзможно. Безъ всѣкакви известия за онова, що става срещу дѣсната колона, лѣвата колона остана на бойното поле до 11 часа, а следъ това, непреследвана отъ турцитѣ, отстѣпи 3 клм. назадъ.

Вечеръта лѣвата колона се оттегли къмъ своя обозъ — с. Турски Гръстеникъ, кждето и ношува.

И тѣй, усилията на дветѣ колони на 8. юлий останаха безрезультатни, и тѣ отново бѣха разединени съ единъ промеждутъкъ отъ 15 клм. Загубитѣ на руситѣ въ боя достигнаха: — 75 офицери и 2.300 войници убити и ранени. Турскитѣ загуби възлизаха на около 2,000 души.

Оценка.

Главната причина за неуспѣха на първата атака на гр. Плѣвенъ се дължи на командуващия отряда — генералъ Шилдеръ Шулднеръ. Той започна изпълнението на възложената му задача, безъ да бѣше направилъ необходимото разузнаване за противника и мѣстността. На 7. юлий генералъ Шилдеръ Шулднеръ бѣше изненаданъ напълно отъ противника си, защото не познаваше обстановката. *На война, при всѣко положение на войскитѣ — движение, почивка и бой — командирътъ е длъженъ да знае на време какво е положението около него. Само така той ще командува частитѣ си споредъ действителното положение, безъ предвзетостъ, и ще ги предпазва отъ изненади.* Въ случая, ако имаше едно организирано и пълно разузнаване, генералъ Шилдеръ Шулднеръ нѣмаше да се заблуди и отъ невѣрната карта, която много разедини колонитѣ му.

При голѣмата неяснотъ въ обстановката наложително бѣше генералъ Шилдеръ Шулднеръ да остави въ свое разпореджане по силенъ резервъ. Въ сѣщностъ, обаче, той развърна цѣлия си отрядъ въ една линия, а само две роты бѣха оставени въ резервъ, който бѣше изразходванъ още въ началото на боя. По-късно, когато бойниятъ редъ, състоящъ се само отъ една тънка линия, успѣ да проникне въ неприятелската позиция, нѣмаше съ какво да се подхрани и бѣше принуденъ да отстѣпи назадъ.

По отношение на самата атака трѣбва да се забележи, че тя е фронтална и безъ нуждната огнева поддръжка. Частъта на атаката не бѣше опредѣленъ въ заповѣдта, поради което колонитѣ се явиха на бойното поле последователно. За едновременностъ въ действията на две или повече колони теорията препорѣчва да се назначава време, презъ което трѣбва да минатъ или заематъ известна линия. Къмъ този начинъ на командуване генералъ Шилдеръ Шулднеръ не прибѣгна, поради което лѣвата колона започна действията си късно — когато дѣсната колона отстѣпваше.

Поведението на войскитѣ въ боя бѣше отлично, и турцитѣ бѣха до толкова смутени, че тѣ, считайки вѣроятно руситѣ много по-силни, не се възползуваха отъ всичкитѣ изгоди, които имъ даваше позицията, тѣхното сърѣдоточено положение и тѣхната численостъ и не преминаха въ настѣпление. Следъ като отбиха атакитѣ, турцитѣ останаха приковани къмъ своитѣ позиции и не предприеха преследване по следитѣ на отстѣпващитѣ руски части. Всичко това показва, колко голѣмо значение има духътъ, въ който Наполеонъ търси ³/₄ отъ успѣха на война.

Що се отнася до отбраната, трѣбва да се забележи, че тя бѣше успѣшна, благодарение на изкуството използване на огъня, мѣстността и контръ-атакитѣ. Съ последнитѣ тур-

цитъ разстроиха окончателно рускитѣ части и ги принудиха да се откажатъ отъ по-нататъшната борба. Но турцитѣ не използваша достигнатия успѣхъ и не преследваха разбития противникъ, при все че имаха достатъчно резерви.

Отъ всичко казано до тукъ се вижда, колко голѣмо значение има командирътъ въ време на война.

4. Втората атака на гр. Плѣвенъ

(18. юлий 1877 год.)

Положението преди боя. Следъ първата неуспѣшна атака на гр. Плѣвенъ, съобразно общото положение на турската войска презъ това време, Османъ паша предложи на главнокомандувация Мехмедъ Али*), да му разреши да се оттегли къмъ Балкана и тамъ да съгласува действията си съ армията, която се формираше въ околноститѣ на гр. Казанлъкъ. Мехмедъ Али не се съгласи на това и заповѣда на Османъ паша да остане въ Плѣвенъ, да се укрепи и да отбранява позициитѣ си до последна крайностъ. При това положение Османъ паша взе мѣрки за осигуряване съобщенията си съ София и Балкана, като за целта зае съ една бригада гр. Ловечъ и съсрѣдоточи частъ отъ войскитѣ, съ които разполагаше въ северо-западна България, въ гр. Плѣвенъ. Къмъ 18. юлий той имаше вече подъ рѣка около 30,000 човѣка, 5 ескадрона и 58 орджия.

Следъ неуспѣха при Плѣвенъ положението на руската армия ставаше опасно. Частитѣ бѣха отишли вече по назначението си, а 4. и 11. корпуси не бѣха успѣли още да преминатъ дѣсния брѣгъ на р. Дунавъ. Османъ паша стоеше съ достатъчно сили само на 50 клм. отъ гр. Свищовъ и заплашваше рускитѣ съобщения, а руската главна квартира не разполагаше съ войски за неговото задържане, освенъ съ 9. корпусъ Предъ видъ на това обстоятелство Великиятъ князь Николай Николаевичъ заповѣда на командира на 9. корпусъ да съсрѣдоточи частитѣ си задъ р. Осъмъ, да се окопае и да прикрива съобщенията на войската презъ Дунава. На 4. и 11. корпуси бѣ заповѣдано да ускорятъ преминаването на Дунава и да изпратятъ по една дивизия въ разпореждане на командира на 9. корпусъ. Ненадейното изникване на Плѣвенъ като крепостъ въ флангъ на главното руско оперативно направление затрудняваше цѣлата операция и измѣняваше плана за по-нататъшнитѣ действия. За да се поправи създаденото неблагоприятно положение, превзидането на гр. Плѣвенъ бѣше повече отъ наложително и за това руското главно командуване реши да го атакува още единъ пѣтъ.

*) Следъ преминаването на Дунава отъ руситѣ главнокомандувациятъ Абдулъ Керимъ паша бѣше смѣненъ и замѣстенъ съ Мехмедъ Али.

Позицията на турцитѣ и разпредѣлението на силитѣ имъ по нея.

Градъ Плѣвенъ лежи въ котловината, която се образува отъ съединението на дълбокитѣ и стрѣмни долове на р. Тученица и р. Гривица. Отъ северъ, изтокъ и югъ котловината се обхваща отъ единъ подковообразенъ гребенъ, който започва отъ с. Опанецъ, минава южно отъ с. Букволѣкъ, отива къмъ с. Гривица, с. Радишево и с. Кричимъ, а на западъ се затваря отъ р. Витъ. Този гребенъ съставляваше главната турска позиция, усилена съ окопи и редути съ голѣма профилъ. Речицитѣ Гривица и Тученица дѣлятъ цѣлата подкова на три участъка: — северенъ, юго-източенъ и юго-западенъ, относително положението на града. Най-добре бѣше укрепенъ северниятъ участъкъ, после юго-източниятъ, а най-слабо юго-западниятъ. Турцитѣ умѣло бѣха използвали всички удобства, които мѣстността даваше за отбрана и разполагаха съ достатъчно време за проучване и работа. Обаче, цѣлата укрепена позиция лесно можеше да бѣде обходена отъ къмъ Кашанскитѣ висоти, където единъ грамаденъ участъкъ оставаше откритъ и съвсемъ не укрепенъ. А тази посока бѣше и най-важната, защото отъ тукъ излизаха пѣтищата на турцитѣ за Ловечъ и София.

За отбраната на Плѣвенъ гарнизонътъ бѣше раздѣленъ на две части: — бойна частъ, въ съставъ две пехотни дивизии и резервъ, въ съставъ една пехотна дивизия. Отбраната на северния участъкъ бѣше възложена на една дивизия, която имаше странично прикритие отъ два табора и 4 орджия при с. Опанецъ, а отбраната на другитѣ два участъка бѣше възложена на другата дивизия. Общиятъ резервъ (9 табора, 19 орджия и 4 ескадрона) бѣше разположенъ на северо-източния край на града.

Силитѣ на генералъ Криденеръ и плана за боя.

За втората атака на Плѣвенъ генералъ Криденеръ разполагаше съ около 32,000 души (36 дружини), 176 орджия и 29 ескадрона, т. е. съ 9,000 души по-силенъ отъ Османъ паша въ пехотата, три пѣти по-силенъ въ артилерия и петъ пѣти по-силенъ въ конница.

Считайки Гривицкитѣ височини за най-чувствително мѣсто отъ турската позиция, генералъ Криденеръ възприе следния планъ за действие: — да се настѣпи съ две колони, едната презъ Гривица срещу източния секторъ, а другата презъ с. Радишево срещу юго-източния секторъ, отъ гдето да се насочи въ обхватъ на Гривицкитѣ редути и съдействува съ огънь за заемането имъ. Съгласно този планъ войскитѣ бѣха разпредѣлени по следния начинъ: — *дѣсна колона*, на северъ отъ шосето Плѣвенъ — Русе, разположена съ една дивизия (9 дружини, 40 орджия и 2 ескадрона)

въ с. Коиловци и съ друга дивизия (9 дружини и 40 орждия) — въ с. Турски Тръстеникъ; *лъва колона*, две пехотни бригади (12 дружини, 48 орждия и 2 ескадрона) — въ с. Пордимъ; *дясна странична стража*, 10 ескадрона и 6 орждия — въ с. Бръшляница; *лъва странична стража* (генералъ майоръ Скобелевъ II — 10 ескадрони и 12 орждия) — въ с. Бохотъ и *общъ резервъ* (6 дружини, 30 орждия и 4 ескадрона) — въ с. Български Карагачъ. Съгласно заповѣдта за атаката, на тѣзи групи се даваха следнитѣ задачи: дѣсната колона — да се насочи къмъ Гривица и да атакува отъ изтокъ; лѣвата колона — да атакува юго-източния участъкъ (северно отъ с. Радишево) и да съдействува съ огънь къмъ Гривица; дѣсната странична стража — да настѣпи къмъ Плѣвень; лѣвата странична стража — да прекъсне съобщенията между Плѣвень и Ловечъ, а общиятъ резервъ — да остане на шосето за Русе, между с. с. Тръстеникъ и Пордимъ.

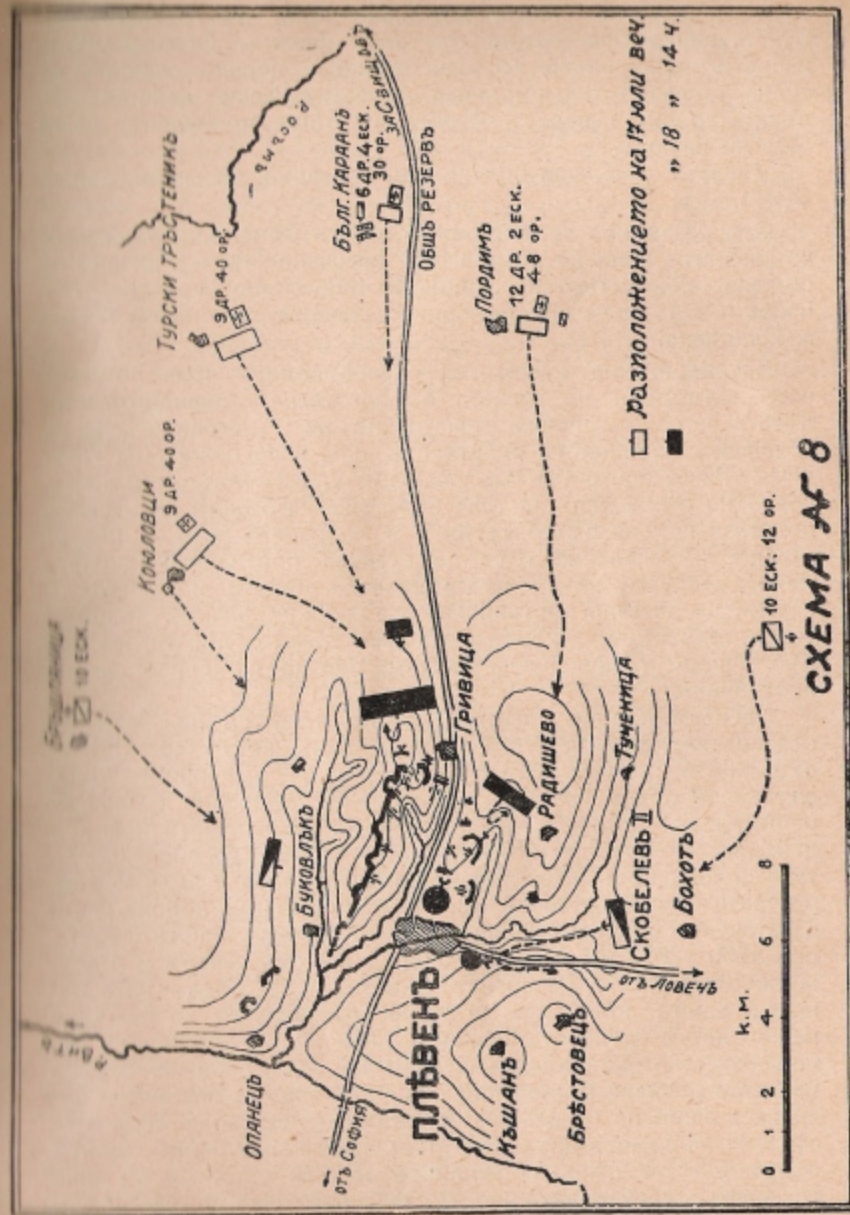
Развитие на боя.

Рано сутринта на 18. юлий, подъ прикритието на гъстата мъгла, рускитѣ войски тръгнаха отъ своитѣ биваци и незабелязано се приближиха до турската позиция.

Дивизията, която настѣпваше отъ с. Коиловци, се развърна срещу Гривица и откри огънь съ 40 орждия, които, поради голѣмата отдалеченостъ и неблагоприятното осветление, не причиняваха никакви загуби на добре закрититѣ въ окопитѣ турци. Турската артилерия, макаръ и по-малочислена, но по-далекобойна, водѣше успешна борба съ руската такава. Къмъ 10 ч. задъ дивизията пристигна и застана въ резервъ дивизията, която настѣпваше отъ Турски Тръстеникъ. Така развърнатата дѣсната колона остана въ бездействие до 15 часа и чакаше да се проявятъ действията на лѣвата колона. Артилерията на колоната продължаваше да обстрелва съ недействителенъ огънь турската позиция само съ 40 орждия, а останалитѣ 40 орждия бездействаха.

Къмъ 9 ч. лѣвата колона се развърна въ боенъ редъ предъ височинитѣ при с. Радишево, имайки въ бойна часть една бригада съ 24 орждия и въ резервъ, задъ лѣвия флангъ, друга бригада съ 18 орждия. Къмъ 10 часа тази колона зае с. Радишево и следъ това, до 14¹/₂ часа почти бездействуваше. Разстоянието между дветѣ колони бѣше около 6 клм., вследствие на което действията още въ самото начало *приеха разпокъсанъ характеръ*, толкова повече, че свързката не бѣше организирана правилно.

Предъ лѣвата странична стража, усилена съ една дружина, въ това време кипѣше ожесточенъ бой. Генералъ Скобелевъ, безъ да гледа на малочислеността на силитѣ си, действуваше съ необикновена енергия и къмъ 9 часа

успѣ да достигне близко до крайнината на гр. Плѣвень. Чувствувайки опасността отъ този флангъ, Османъ паша изпрати подкрепления въ тази посока и поради слабитѣ си сили, а главно поради липса на съгласувани действия съ лѣвата колона, генералъ Скобелевъ бѣше принуденъ да се оттегли на югъ.

Дѣсната странична стража зае близкитѣ височини при с. Буковлъкъ.

Отъ развилитѣ се действия до обѣдъ Османъ паша схвана, че главнитѣ сили на руситѣ сж насочени къмъ Гривица и понеже тази частъ отъ позицията бѣше силно укрепена, той изпрати тукъ повече артилерия, а резерва си насочи къмъ с. Радишево.

Артилерийскиятъ бой предъ дветѣ колони трая до 14^{1/2} часа. Смѣтайки, че атаката е подготвена, командирътъ на лѣвата колона започна атаката, но не съ стремежъ да се обхванатъ Гривицкитѣ редути отъ югъ, а по посока на Плѣвень. Ржководителятъ на операцията, генералъ Криденеръ, който не бѣше далъ за това заповѣдъ, като видѣ, че частитѣ отъ тази колона сж се увлѣкли и спирането имъ е невъзможно, въ желанието си да атакува противника едновременно, заповѣда на дѣсната колона да атакува и тя, като се стреми да обхване противника съ дѣсния си флангъ. Въпрѣки стремителността, съ която започна атаката, лѣвата колона бѣше скоро принудена да се спре поради силния огънь на противника.

Дѣсната колона настъпи сжщо така смѣло, безъ да обръща внимание на убийствения огънь, който се сипѣше отъ горе ѝ, но и тя, когато се приближи до окопитѣ, бѣше спрѣна съ огънь. Понеже тази колона трѣбваше да нанесе решителенъ ударъ, то интересно е да проследимъ нейнитѣ действия. — Каза се, че къмъ 10 часа предната дивизия отъ тази колона бѣше цѣлата ангажирана въ боя и задъ нея въ резервъ стоеше друга дивизия. Командирътъ на колона реши да атакува Гривицкитѣ редути, които заемаха единъ фронтъ отъ 1500—2000 кр. и насочи 5 дружини отъ северъ и 4 дружини отъ изтокъ. Резервната дивизия пъкъ, следъ като изпрати единъ полкъ, за да заеме образувалата се междина между дветѣ групи отъ предната дивизия, съ останалитѣ два полка застана задъ дѣсния флангъ на тази дивизия. Когато предната дивизия бѣше принудена да спре, резервната дивизия я застигна и, вмѣсто да продължи настъплението, и тя спрѣ. И тъй, дветѣ дивизии се натрупаха върху единъ фронтъ отъ около 2,000 кр. и усилията имъ се сломиха въ една точка отъ турската позиция. По така натрупанитѣ части турската артилерия съсредоточи своя огънь и имъ причини страшни загуби. Рускитѣ части бѣха изтощени, редоветѣ доста разрѣдени, и настъплението имъ по-нататкъ бѣше

невъзможно. Като видѣ, че нови усилия биха били безполезни и че е опасно да се държатъ частитѣ въ такова тѣсно съпринесение съ противника, генералъ Криденеръ заповѣда отстъпление. Последното бѣше забелязано отъ Османъ паша. Къмъ 18 часа, ползувайки се отъ интервала между дветѣ колони, турцитѣ настъпиха и обхванаха фланговетѣ на лѣвата колона. Положението на тази колона скоро стана критическо, тъй като нѣмаше никакви резерви, които да се противопоставятъ на турския обхватъ. Затова колоната ускори своето отстъпление, което скоро стана безредно. Паниката бѣше толкова голѣма и взе такива размѣри, че се разпростира и обхвана частитѣ до гр. Свищовъ.

Въ този бой руситѣ имаха загуби: 169 офицери и 7,200 войници убити и ранени. Турцитѣ имаха около 1.200 убити и ранени.

Оценка.

Първото нѣщо, което се хвърля на очи при изучаването на този бой, е *липсата на разузнаване*. Цѣли 10 дена бѣха изминали отъ първата атака на гр. Плѣвень, а руското командване не бѣше предприело нищо, за да си изясни обстановката. Никакви разузнавателни части не бѣха изпратени напредъ, за да заставятъ противника да разкрие разположението си; никакви данни за разположението на пехотнитѣ и артилерийски позиции на противника нѣмаше и при тази тъмна обстановка генералъ Криденеръ пристъпи къмъ изработване плана за атаката на Плѣвень. Той предполагаше, че противникътъ е около 50—60,000 души, т. е. двойно повече отъ действителността и на основание на тази, почиваща на предположението, данна за противника, започна боя, *безъ въра въ успѣха* и само по категоричната и настойчива заповѣдъ на главнокомандувания. Считайки още въ началото на боя, че успѣхътъ е сънителенъ, първата му мисълъ бѣше запазването на комуникационната линия — къмъ Свищовъ. Отъ тукъ именно психологически се обяснява, защо генералъ Криденеръ насочи всичкото си внимание на източния турски фронтъ — с. Гривица; отъ тукъ сжщо е и пресилената оценка за важността на Гривицкия фронтъ.

Безъ сведения за противника и мѣстността, рускитѣ части бѣха насочени и удариха точно срещу фронта на турскитѣ позиции. Ясно е, че не можеше да се очакватъ нѣкакви успѣхи отъ тия фронтални атаки, предприети срещу единъ неприятелъ, който вече имаше веднажъ успѣхъ. Генералъ Криденеръ можеше да добие известни успѣхи, само ако разполагаше съ по-значителенъ резервъ, за да го насочи къмъ разкрититѣ презъ време на боя флангове на противника, но, както се каза, такъвъ резервъ нѣмаше. Запазенитѣ въ резервъ 6 дружини, 4 ескадрона и 4 батареи, бѣха съвсемъ

малко и тѣ се употрѣбиха по ротно и дружинно за задоволяване случайнитѣ нужди на боя.

И тукъ както въ първата атака, липсваше свързка между действията на отдѣлнитѣ колони. Въ желанието си да осигури свързката между дветѣ колони, генералъ Криденеръ, следъ като забеляза своеволното настѣпление на лѣвата колона, заповѣда на дѣсната колона да съобразява своитѣ действия съ лѣвата колона. По тоя начинъ действията на дѣсната колона, която трѣбваше да нанаса решителенъ ударъ, се свързаха съ действията на частн, които играеха второстепенна роля.

Презъ течението на боя липсваше свързка въ действията между пехотата и артилерията. При това руситѣ не използваша численото превъзходство на артилерията си. Една голѣма частъ отъ артилерията се намираше назадъ, въ резервъ и бездействуваше въ периода на подготовката, а тази, която стреляше, се намираше на голѣмо разстояние и огънятъ ѝ не бѣше точенъ и действителенъ. Почти безъ артилерийска подготовка пехотата настѣпи, но претърпе страшни загуби. Руситѣ, които подценяваха огъня, въ боеветѣ при Плѣвенъ видѣха, колко голѣмо е значението му.

По поводъ действията на отбраната може да се каже, че турцитѣ използваша мѣстността много добре. Обаче, въпрѣки голѣмия успѣхъ, който имаха, тѣ не направиха нищо, за да дадатъ другъ ходъ на операцията.

Османъ паша остана здраво прикованъ къмъ позициитѣ си и не използва успѣха. Паниката въ руската войска бѣше се разпространила чакъ до Свищовъ, а той не премина въ преследване, защото нѣмалъ конница! Той изпусна изъ предъ видъ, че конетѣ не преследватъ, че тѣ даватъ бързина и продължителност на движението, че само хората сж, които преследватъ.

Но бѣше ли много необходима конницата въ дадения случай? Отъ Плѣвенъ до Свищовъ турцитѣ имаха само нѣколко десетки клм. за преследване. Освенъ това тѣ имаха да преследватъ не конница, а обхваната отъ паника пехота. Следователно, победоносната пехота можеше да преследва на такова кжсо разстояние, толкова повече, че далекобойната ѝ артилерия въ време на това преследване би произвела по-голѣми и по-чувствителни действия, отколкото кавалерийската сабя.

Въ навечерието на боя, Османъ паша изпрати въ гр. Ловечъ една бригада, която трѣбваше да му осигури съобщенията. Тукъ се повдига въпроса: — можеше ли тази бригада да изпълни своето назначение? Сигурне не, защото невъзможно е да си представи човѣкъ, че малката Плѣвенска армия ще може да отстѣпи съ фланговъ маршъ къмъ Ловечъ. Да се остави една бригада въ Ловечъ, това значи да се допуснатъ следнитѣ възможности: — 1. че ще бжде изоставенъ естествения пътъ за отстѣпление — шосето Плѣвенъ — Орхание — София и 2. че битата Плѣвенска армия

ще успѣе да се изплѣзе отъ ржцетѣ на руската армия. Най-после, командирѣтъ никога не трѣбва да изгубва своята свобода на действие за смѣтка на подобни второстепенни цели. Той трѣбва да мисли най-напредъ за победата, а следъ това за възможността да бжде разбитъ. А за да се победи, трѣбва да се разполага, до колкото е възможно, съ повече сили тамъ, гдето се търси решението на боя. Трѣбва да се признае, че съ оставянето на една бригада въ Ловечъ Османъ паша наруши най-грубо освѣтения отъ военната история принципъ за съсредоточението на усилията на важното мѣсто. И той, като всички турски командири презъ тази война, се намираще подъ влиянието на духа на разпиляването на силитѣ.

5. Настѣплението на генералъ Гурко и турското контрѣ-настѣпление южно отъ Балкана

Настѣплението на генералъ Гурко. Следъ като зае Шипченския проходъ, генералъ Гурко реши да продължи настѣплението къмъ градъ Одринъ. Но неуспѣхътъ на 8. юлий подъ Плѣвенъ и известието, че Сюлейманъ паша слиза въ Деде-Агачъ, го заставиха да измѣни плана си и да си постави по-ограничена целъ, а именно: — да разбие отряда на Реуфъ паша при Нова-Загора. За тази целъ той помоли да го усилятъ съ една бригада отъ 9. дивизия, която заемаше Хайнкьой. На 9. юлий, обаче, генералъ Гурко получи заповѣдъ да не отива съ пехотата по-далечъ отъ Казанлъкъ. Вследствие на това той се ограничи само съ заемането на Стара-Загора (10. юлий), който градъ имаше важно значение, понеже се намира на южния изходъ на дефилето на трудно проходимата Сръдна гора. Презъ това дефиле минава пътя Казанлъкъ — Одринъ. Тукъ отрядѣтъ престою въ бездействие до 16. юлий, когато най-после му бѣ предоставена пълна свобода на действие и му се подчини бригадата при Хайнкьой.

На 16. юлий разположението на противницитѣ бѣше следното:

Руситѣ (14,000 души) бѣха разположени на върховетѣ на равностранния тригълникъ Казанлъкъ — с. Хайнкьой (с. Гурново — Ст.-Загора: — въ Казанлъкъ 6½ др. 8 еск. и 18 орджия, въ Стара-Загора — Николай Максимилияновичъ (4 др. 15 еск. и 12 орджия); въ с. Хайнкьой — 1 бригада отъ 9. дивизия на генералъ Борейша (6 др. 1 еск. и 16 ор.).

Войскитѣ на Сюлейманъ паша бѣха разположени както следва: главната маса (около 16,000 души) — подъ личното командование на Сюлейманъ паша — при желѣзопътната станция Кара-бунаръ (с. Сладкъ Кладенецъ); отрядѣтъ на Реуфъ паша (около 10,000 души) — при Нова-Загора и отрядѣтъ на

Хулюси паша (около 4,000 души) — при Чирпанъ, За непосредствени действия срещу Предния отрядъ Сюлейманъ паша разполагаше съ около 30,000 души.

Численото превъзходство бѣше на страната на турцитѣ. Генералъ Гурко съзнаваше напълно лошото положение на своя отрядъ, което се усложни следъ руския неуспѣхъ на 8. юлий подъ Плѣвенъ, и виждаше, че не може да разчита на подкрепления, докато не се осигури руското оперативно направление отъ западъ. При все това той не желаше да изгуби по-голямата частъ отъ плодетъ на тъй щастливо започнатия походъ съ незабавно отстъпление. Той разчиташе, че плѣвенскиятъ неуспѣхъ скоро ще бѣде поправенъ и тогава ще получи подкрепления отъ главнитѣ сили. Необходимо бѣше, следователно, да се печели време, което най-добре се постига съ маневриране, толкова повече, че разхвърленото положение на турцитѣ даваше възможностъ да се биятъ по части. Освенъ това, положението на Предния отрядъ се усложнява и отъ обстоятелството, че българското население, което срещна съ възторгъ руситѣ, би станало жертва на турското варварство и отмъщение при отстъплението на отряда.

Поради това генералъ Гурко се установи на следния планъ за действие: — да остави застрашения отъ турцитѣ пѣть за отстъпление презъ Шипка, като промѣни базата си презъ Хайнкѡй; да разбие турския отрядъ при Нова-Загора и, ползувайки се отъ превъзходството си въ конница, да действа съ нея въ флангъ и тилъ на Сюлейманъ паша, ако той настѣпи къмъ Стара-Загора. Съ промѣната на базата, настѣплението на Сюлейманъ паша къмъ Стара-Загора водѣше къмъ ударъ въ празно пространство. Действията пѣкъ съ конницата въ тилъ и флангъ на Сюлейманъ паша даваха пълна надежда за тъй желаната печалба на време.

Въ изпълнение на това решение, на 18. юлий сутринята, Предниятъ отрядъ настѣпи къмъ Нова-Загора въ три колони:

Лѣва — г. м. Борейша — $5\frac{1}{2}$ дружини, 1 ескадронъ и 16 орджия — презъ с. Лжджа (с. Банята) за Нова-Загора.

Срѣдна — г. м. Цвецински — $4\frac{1}{2}$ дружини $2\frac{1}{2}$ ескадрона и 16 орджия — презъ Чанакчий за Нова-Загора.

Дѣсна — херцогъ Николай Максимилиановичъ — $3\frac{1}{2}$ дружини, 13 ескадрона и 12 орджия — презъ с. Дълбоки за Нова-Загора.

Атаката на Нова-Загора трѣбваше да стане на 18. юлий. На 17. юлий колонитѣ трѣбваше да нощуватъ въ с. Лжджа (с. Банята) с. Чанакчий и с. Кюдербе. За осигуряване пѣтя на отстъплението презъ Хайнкѡй и Шипка бѣха оставени: въ с. Хайнкѡй (с. Гурково) — една дружина; въ Казанлъкъ — две дружини, 6 ескадрона и 2 орджия и въ Стара-Загора — $\frac{1}{2}$ дружина и 2 ескадрона.

По едно съвпадение, едновременно премина въ настѣпление и Сюлейманъ паша.

Считайки, че рускитѣ главни сили се намиратъ въ Стара-Загора, той се насочи концентрически къмъ този градъ въ три колони:

Дѣсна колонна — Реуфъ паша — около 9,000 души настѣпи отъ Нова-Загора по пѣтя на руската дѣсна колонна. Въ Нова-Загора бѣха оставени 3 табора пехота и частъ отъ черкезитѣ.

Срѣдна колонна — самъ Сюлейманъ паша — 16,000 души, настѣпи отъ Карабунаръ (с. Сладкъкъ Кладенецъ) за Стара-Загора.

Лѣва колонна — Хулюси паша — 4,000 души, настѣпи отъ Чирпанъ за Стара-Загора.

Безъ да се гледа на отдалечението отъ противника, срѣдната колонна се движеше почти въ боенъ редъ презъ полето и затова успѣ да премине първия денъ само 12—13 км.

Движението на Реуфъ паша срещу дѣсната руска колонна предизвика боя на 17. юлий при с. Карабунаръ (с. Царево), гдето Реуфъ паша, макаръ че бѣше съ двойно превъзходство въ сили, не се реши да смаже слабия си противникъ.

Следъ като узна дѣсната руска колона, че срещу и настѣпватъ значителни сили, спрѣ се да ношува при с. Дълбоки. Презъ нощта стана известно, че Сюлейманъ паша настѣпва къмъ Стара-Загора. Това настѣпление застрашава единствения пѣтъ за отстѣпление на колоната презъ Казанлъкъ—Шипка. Въ сѣщото време трудно бѣше за тази колона да си пробие пѣтъ къмъ Нова-Загора, толкова повече, че нѣмаше никакви известия отъ срѣдната и лѣвата колони. Най-после оставането на Стара-Загора отдаваше въ турски рѣце нѣколко десетки хиляди българи. Всички тия причини заставиха херцогъ Николай Максимилиановичъ да се върне въ Стара-Загора, като остави въ с. Дълбоки конния отрядъ отъ 1,100 коня и 6 орджия, съ задача да съдействиува на другитѣ колони при атаката на Нова-Загора, а ако това се окаже невъзможно — да задържи противника, въ случай че той настѣпи къмъ Стара-Загора.

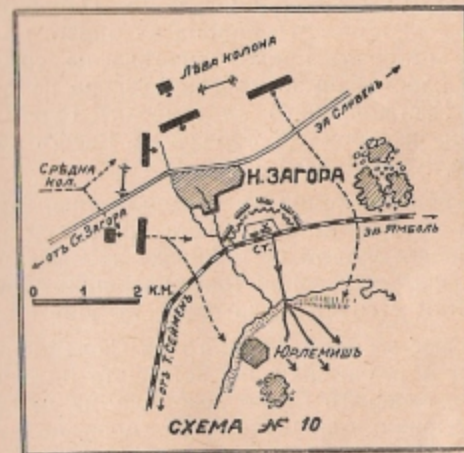
Боя при Нова-Загора на 18. юлий.

На 17. юлий вечерята лѣвата и срѣдната колони заношувахъ въ с. Лжджа (с. Банята) и с. Чанакчи. Срѣдната колона бѣше изминала този день 40 км. по прашенъ пѣтъ и силенъ пекъ въ продължение на 21 часа (въ това число и 4 ч. за голѣмата почивка). Частитѣ отъ тази колона се разположиха за ношуване въ 23 часа, а въ 3 $\frac{1}{2}$ часа на 18. юлий трѣгнаха за Нова-Загора, до кѣдето оставаха още 15 км. Безъ да се гледа на усиленото движение и умората, войницитѣ искаха да се срѣщнатъ по-скоро съ противника. Лѣвата колона, марша на която бѣше сравнително по-лекъ, и по-краткъ, достигна Нова-Загора въ 8 ч. на 18. юлий, т. е. 2 $\frac{1}{2}$ ч. по-рано отъ срѣдната колона и безъ да чака пристигането ѝ, атакува противника.

Противникътъ — 3 табора и 1500 черкези — очисти града и отстѣпи на укрепената позиция при желѣзопѣтната станция. Мѣстността предъ фронта на позицията бѣше съвсемъ открита, а самата станция бѣше приспособена за отбрана.

Лѣвата колона се развърна срещу северо-западната, северната и северо-източната част на града и въ 8 часа започна настѣплението, но бѣше посрещната съ такъвъ убийственъ огънь отъ турцитѣ, че генералъ Гурко заповѣда да се прекрати атаката до пристигането на срѣдната колона. Къмъ 11 ч. пристигна на бойното поле и срѣдната колона, която се развърна срещу западната и юго-западната страна на града. Турската позиция попадна подъ огъня на артилерията на дветѣ колони. Черкезитѣ не можахъ да издържатъ този огънь и започнаха да отстѣпватъ. Скоро следъ това започна да отстѣпва и турската пехота. Рускитѣ части се хвърлиха въ ударъ и заеха позицията на противника, който отстѣпи въ юго-източно направление — къмъ с. Юрлемиш

(с. Круново). Тукъ турцитѣ се опитаха да се задържатъ на позицията задъ рѣчицата, но атакувани по фронта и обхванати отъ двата фланга, отстѣпиха въ бѣгство, като хвърлиха по пѣтя орджиието, амуницията и даже облѣклото. Въ руски рѣце паднаха две орджия и единъ влакъ отъ 20 вагона, на-

товарени съ огнестрелни и хранителни припаси. Загубитѣ на турцитѣ възлизаха на 800 души убити. Руситѣ имаха 106 ч. убити и ранени.

Генералъ Гурко, който се научи за боя на дѣсната колона при с. Карабунаръ (с. Царево), реши незабавно следъ заемането на Нова-Загора да трѣгне къмъ Стара-Загора. Но войскитѣ бѣха тъй увлѣчени въ преследването, че лѣвата колона успѣ да се събере и да трѣгне едва къмъ 15 $\frac{1}{2}$ часа, а срѣдната колона се събра нѣколко часа по-късно и ношува близо до Нова-Загора.

Когато генералъ Гурко пристигна въ село Карабунаръ (с. Царево), узна, че турцитѣ сж въ с. Джуранли (с. Калитиново), а рускитѣ войски — въ Стара-Загора.

Между това, конницата на дѣсната колона съ изкустно наневриране на 18. юлий задържа настѣплението на Реуфъ паша, който успѣ да достигне само до с. Джуранли (с. Калитиново). Сѣщия день вечерята отрядътъ на Николай Максимилиановичъ се събра въ Стара-Загора, а войскитѣ на Сюлейманъ паша се установиха на 12 км. на югъ отъ града — на р. Сюлту-дере (р. Върбовка). И тъй на 18. срещу 19. юлий дѣсната руска колона се намираще между двата противници, които я превъзхождаха: — отрядътъ на Реуфъ паша и този на Сюлейманъ паша. Въ сѣщото положение бѣше и Реуфъ паша, който се намираще между отрядитѣ на Николай

Максимилиановичъ и генералъ Гурко, но сравнително слабитъ сили на тѣзи отряди правѣха положението на турцитѣ по добро.

Боя при с. Джуранли Презъ нощта срещу 19. юлий лѣвата колона ношува при с. Карабунаръ (с. Царево), а срѣдната колона — близо до Нова-Загора.

На 19. юлий генералъ Гурко заповѣда на срѣдната колона, която бѣше изостанала къмъ Нова-Загора да се присъедини къмъ него. Настѣпленieto на генералъ Гурко къмъ Стара-Загора предизвика боя съ отряда на Реуфъ паша при село Джуранли (с. Калитиново).

Турската позиция бѣше извънредно силна. Турцитѣ заемаха крайнината на голѣмата и гжста гора, която бѣше силно укрепена. Предъ фронта се намираха засѣяни поля съ царевича, където скрититѣ неприятелски стрелци допускаха близко рускитѣ войски и ги стреляха почти въ упоръ.

Безъ да знае за настѣпленieto на Сюлейманъ паша къмъ Стара-Загора и разчитайки на помощта на Николай Максимилиановичъ, генералъ Гурко заповѣда на лѣвата колона да се развърне южно отъ шосето, съ цель да обходи дѣсниятъ флангъ на противника и да прекъсне пътя на отстъплението му. Имайки артилерията въ центъра, колоната се развърна на два клм. на югъ отъ шосето. Въ сжщото време две роты започнаха да обхождатъ дѣсниятъ неприятелски флангъ и, безъ да гледатъ на силната съпротива, успѣха да напреднатъ. Покъсно, обаче, когато батареитѣ отъ руския центъръ промѣниха позицитѣ си и бѣха на около 1,000 м. отъ противника, турцитѣ предприеха силна контръ атака и успѣха да достигнатъ почти до орджията. Руситѣ посрещнаха хладнокръвно контръ атаката и отхвърлиха противника съ голѣми загуби за него. Сжщо тъй неуспѣшни бѣха опититѣ на турцитѣ да преминатъ въ настѣпление и срещу дѣсниятъ руски флангъ. Така боята продължи до 11 часа, когато на бойното поле пристигнаха частитѣ отъ срѣдната колона, изменили за 6 часа 25 клм. Срѣдната колона се развърна съ 2 $\frac{1}{2}$ дружини на дѣсниятъ руски флангъ, а една дружина остана въ общъ резервъ, въ лично разпореждане на генералъ Гурко, който наблюдаваше боя отъ единъ близъкъ до шосето хълмъ.

Къмъ 13 часа турцитѣ отново предприеха контръ атака срещу руския центъръ, и въ сжщото време около 3,000 черкези настѣпиха срещу дѣсниятъ руски флангъ, съ цель да го обхванатъ и да го отхвърлятъ отъ шосето. Настѣплението на противника бѣше посрещнато съ точенъ артилерийски огънь. Въ бойната частъ се влѣха и последнитѣ резерви. За да се облекчи положението, по заповѣдъ на генералъ Гурко

дѣлната колона атакува турцитѣ. Тѣзи мѣрки заставиха противника да прекрати настѣплението и да се съсредоточи на крайнината на Джуранлийската гора.

Въ сжщото време движението на черкезитѣ въ обхватъ на дѣсниятъ руски флангъ претърпѣ пълненъ неуспѣхъ, поради

претегането на два конни полка и една конна батарея, изпратени за съдействие отъ дѣсната руска колона. Пристигането на конницата, отъ която генералъ Гурко се нуждаеше твърде много, бѣше тѣкмо на време. Тя успѣ не само да отхвърли черкезитѣ, но и да съдействува на атаката съ фланговъ артилерийски огънь.

Турцитѣ започнаха да отстъпватъ. Скоро това отстъпление се обърна въ паническо бѣгство. За преследване на неприятеля бѣха изпратени 5—6 ескадрона съ 4 конни орджия. Щомъ като забеляза отстъплението на турцитѣ, генералъ Гурко заповѣда на войскитѣ да се събератъ на шивето. Тѣй като дѣсната колона не се яви на бойното поле, той разбра, че е атакувана и реши да тръгне на помощ на тази колона.

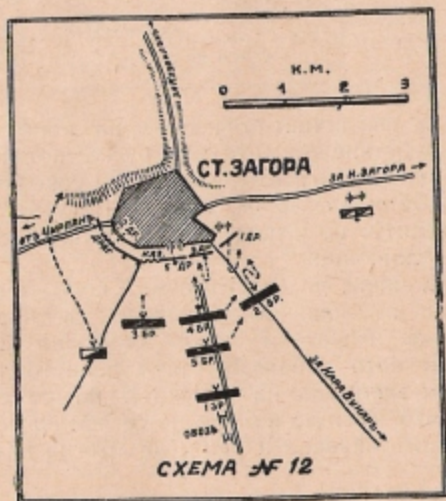
До като войскитѣ се събираха, генералъ Гурко тръгна съ 1 дружина (общия резервъ) и съ конницата къмъ Стара-Загора. Въ 16 часа той се спрѣ на 4 клм. отъ града. Разезнитѣ донесоха, че града е вече заетъ отъ противника. Къмъ 10 $\frac{1}{2}$ часа пристигнаха и останалитѣ войски, които взеха участие въ боя при с. Джуранли.

Победата при Джуранли струваше на руситѣ: 20 офицери и около 600 души подофицери и войници излѣзли отъ строя.

Боя при Стара-Загора До като генералъ Гурко водѣше бой съ Реуфъ паша при Джуранли, дѣсната руска колона прекарваше тежки минути въ неравенъ бой съ Сюлейманъ паша. Разчитайки на помощта на генералъ Гурко, Николай

Максимилиановичъ реши да се държи въ Стара-Загора. На 19 юлий на разсъмване, Сюлейманъ паша тръгна къмъ Стара-Загора и къмъ 11 часа слабиятъ руски отрядъ (1 българска дружина и спешенитѣ казаци, поддържани по-късно отъ единъ драгунски полкъ), който успѣ за известно време да задържи настѣплението на противника, бѣше принуденъ да отстъпи къмъ града. Отъ действията на отряда се узнае, че турцитѣ иматъ голѣмо превъзходство на сили.

Генералъ Столѣтовъ, който следъ пристигането си въ Стара-Загора, като старши пое командуването на отряда, заповѣда да се заеме южната окрайна на града — между пѣтищита за гр. Чирпанъ и с. Карабунаръ (с. Сладъкъ Кладенецъ). Мѣстността предъ фронта е равна, но отчасти бѣше закрыта съ царевичи, лозя и отдѣлни дървета. Въ тила се намира града, състоящъ се отъ дървени постройкы и тѣсни и криви улици.

Покрай южната окрайна на града бѣше издигнатъ на високъ валъ, който до известна степенъ усилаваше отбраната. За отстъпление имаше само единъ пѣтъ — Казанлъкъ — Шипка, който излизаше отъ лѣвия флангъ на разположението и по тази причина, последниятъ се явяваше като най-чувствителна частъ отъ позицията. Значението отъ този флангъ бѣше голѣмо, и поради това, че отъ него излизаше пѣтя за Нова Загора, по който се очакваше да пристигне отрядътъ на генералъ Гурко.

Старо-Загорскиятъ отрядъ се състоеше отъ 4 български дружини, 14 ескадрона, 12 орджия. Фронтътъ на позицията

излизаше на около 2 1/2 клм. и бѣше заетъ почти безъ резерви.

Войскитѣ на Сюлейманъ паша се развърнаха срещу позицията на руситѣ по следния начинъ: на дѣсния флангъ — една бригада, въ центъръ — друга, на лѣвия флангъ — трета бригада. Задъ центъра въ резервъ се разположи една бригада и една бригада остана за прикрытие на обоза. Хулис паша, който идѣше отъ Чирпанъ, пристигна чакъ следъ свършването на боя. Бригадитѣ отъ първа линия се назначаваша за атаката на центъра и двата фланга на отряда. Турцитѣ бѣха 4 пѣти по-силни отъ руситѣ. Първата турска атака бѣше произведена срещу руския центъръ, но бѣше отбита. Следъ това последва яростна атака срещу лѣвия флангъ. Тукъ Сюлейманъ паша насочи освенъ лѣвофланговата бригада и нѣколко табора отъ резерва, а следъ това и четвъртата бригада. Лѣвиятъ флангъ се заемаше отъ 1. и 3. опълченски дружини, усиленъ съ 2 орджия. Дружинитѣ отъ турника силенъ огънь и принудиха противника да залегне близо предъ позицията. Въ турскитѣ части настѣпи колебание. Това бѣ забелязано отъ отбраната, и командирътъ на 3. опълченска дружина — подполковникъ Калитинъ, поведе дружината си въ контъръ атака. Опълченцитѣ се понесоха напредъ съ такъвъ устремъ, че турцитѣ не издържахъ и хукнаха назадъ. Но дружината излѣзе много напредъ, и турскитѣ части, които бѣха въ страни, започнаха да обхващатъ фланговетѣ ѝ. На помощ се притече 1. дружина и закипѣ отчаянъ бой. Неравенството на силитѣ, обаче, бѣше много голѣмо. Въ това време бѣ убитъ и знаменосецъ на 3. дружина. Самъ подполковникъ Калитинъ грабна знамето, но веднага падна убитъ. Единъ следъ други падаха петъ знаменосци, но знамето бѣше спасено. Между това, боятъ въ центъра бѣше се разгорещилъ и турската конница обхващаше дѣсния руски флангъ. Положението започна да става критическо, а помощъ не идваше. Въ това време генералъ Гурко самъ водѣше бой при Джуранли (с. Калитиново). По-нататъшното оставане на позицията бѣше невъзможно, тъй като отряда можеше да бѣде съвсемъ унищоженъ. Тогава войскитѣ отъ дѣсния флангъ и центъра започнаха да отстъпватъ подъ прикритието на 1. и 3. дружини. Като забелязаха отстъплението на руситѣ, турцитѣ почнаха да насѣдатъ още по-енергично и заеха града. Разстротнитѣ руски части, съпроводани отъ българскитѣ бѣжанци, отстъпиха на северъ — задъ р. Тунджа, гдето заеха нова позиция. Противникътъ не преследва. Турцитѣ се заеха съ грабежъ и избиване на мирното население на Стара-Загора, което не успѣ да избѣга. Хиляди мъже, жени и деца паднаха жертва на турската жестокость.

Рускитѣ загуби възлизаха на 23 офицери и 712 войници. Турскитѣ загуби възлизаха на около 1,000 души.

Оттеглянето на Предния отрядъ към Балкана и разформироването му.

Едва към 18^{1/2} часа отрядът на генералъ Гурко се съсредоточи на 4 клм. източно от Стара-Загора, когато боята отдавна бѣше свършилъ и когато бѣше късно да се почва новъ бой, толкова повече, че обстановката се бѣше изменила. Вследствие на това, отрядът се оттегли на бивакъ при с. Дълбоки, а на следния денъ на разсъмване, отстъпи по Дълбокския проходъ къмъ с. Хайнкѡй (с. Гурково). На 22 юлий, когато руситѣ бѣха вече при Хайнкѡй, Сюлейманъ паша настѣпи отъ Стара-Загора за Нова-Загора. На 31 юлий, по заповѣдъ на генералъ Радецки, Предниятъ отрядъ бѣше окончателно разформированъ, като пехотата остана на Хайнкѡйския проходъ, а конницата му се оттегли въ гр. В.-Търново.

Оценка. При изучаване настѣпленieto на генералъ Гурко южно отъ Балкана прави впечатление преди всичко неговото желание да напада противника си. Въ всички негови предприятия идеята за нападение господствува. Дори и тогава, когато съзнаваше лошото положение на отряда си, той не се отказа отъ този начинъ на действие и дебише всѣки удобенъ моментъ, за да премине въ нападение. На 16. юлий този моментъ дойде. На генералъ Гурко бѣ предоставена пълна самостоятелност и му бѣ подчинена бригадата при с. Хайнкѡй. Вѣренъ на себе си, той взе най-правилно решение, а именно: — *да разбие противника по части, за да може да задържи онова, което бѣше спечелилъ до тогава.* При това решението му да маневрира, за да спечели необходимото време, до като положението при Плъвенъ бѣде поправено, е най-правилно. Печеленето на време се постига най-добре не когато войсковитѣ части се приковатъ къмъ мѣстността и я отбраняватъ крачка по крачка, а когато маневриратъ и нападатъ.

Решението на генералъ Гурко да разбие най-напредъ дѣснофланговата турска група при Нова-Загора, а следъ това да застане на фланга на Сюлейманъ паша и, заплашвайки тила му, да го забави, е също правилно и напълно отговаря на обстановката. Това решение, обаче, не можа да се осъществи. Явяването на Сюлейманъ паша предъ Стара-Загора произведе своя ефектъ и разбърка плановѣт на генералъ Гурко, защото то не бѣше своевременно открито отъ руската конница. Ясно е, че се налагаше едно по-далечно действие на конницата къмъ Търново-Сейменъ (Симеоновъ-градъ), гдето трѣбваше да разруши ж. п. линия и да следи непрекъснато за армията на Сюлейманъ паша, за да може по този начинъ да се предотвратятъ всички случайности. И тукъ, както при Западния отрядъ, конницата бѣше прико-

вана къмъ пехотата и по този начинъ бѣше лишена отъ най-ценното ѣ качество — маневрената способностъ, което ѣ даваше възможностъ да изненада Сюлейманъ паша, като се яви на фланга му, или да води закѣснителни боеве съ войскитѣ му.

Другъ пропускъ, който се допусна е, че генералъ Гурко насочи тритѣ си колони къмъ Нова-Загора въ много широкъ фронтъ и то по една доста пресѣчена мѣстностъ, безъ да осигури свръзката и взаимодействието между тѣхъ, вследствие на което се изгуби общото ръководство на действието. Въ случая трѣбваше да се взематъ мѣрки за уравниване движението на колонитѣ чрезъ посочване на линии, презъ които трѣбваше да преминатъ тѣ въ опредѣлени части. Такива мѣрки, обаче, не се взеха, поради което лѣвата колона пристигна по-рано предъ Нова-Загора и можеше да бѣде бита, преди пристигането на другитѣ колони, нѣщо, което можеше да се случи, ако Реуфъ паша не бѣше заминалъ съ главнитѣ си сили къмъ Стара-Загора.

Заслужава да се отбележи разпореждането на командира на дѣсната руска колона, който остави единъ коненъ отрядъ, съ задача да задържа настѣпленieto на Реуфъ паша къмъ Стара-Загора. Трѣбва да се изтъкне, че този отрядъ изпълни отлично задачата си — обстоятелство, което показва, че конницата, усилена съ подвижна артилерия, е най-пригодния родъ войска за водене бой за печелене време.

Боеветѣ при Нова-Загора, Джуранли и Стара-Загора ни даватъ поуки относно атаката и отбраната на мѣстни предмети, като населено мѣсто, отдѣлно здание (жельзопътна станция) и гора. При отбраната на единъ градъ, както бѣше случая при отбраната на Нова-Загора отъ турцитѣ и на Стара-Загора отъ българитѣ, необходимо е преди всичко *да се разполага съ достатъчно резерви, които да посрещнатъ противника съ смѣли контра-атаки.* Контра-атака на 3. дружина отъ българското опълчение, и обръщането въ бѣгство на цѣла бригада напълно потвърдяватъ голѣмото значение на контра-атакитѣ, изобщо при отбраната на мѣстнитѣ предмети. По поводъ на тази контра-атака трѣбва да се отбележи, че момента за извъшването ѣ бѣше добре схванатъ отъ подполковникъ Калитинъ, но това бѣше само предъ фронта на неговата дружина. Предъ останалата частъ отъ фронта момента не бѣше така назрѣлъ, и подполковникъ Калитинъ трѣбваше, следъ контра-атаката да се спре и да преследва само съ огънь, а не да напуца позицията си на която той длѣжеше своята сила. Но, ако този епизодъ бѣше една тактическа грѣшка, която ускори отстъплението, разгледанъ отъ психологическо гледище той е великъ моментъ за борцитѣ и българския войникъ. Шепата български защитници тукъ се хвърлиха съ беззаветна храбростъ противъ много по-силенъ противникъ и,

безъ да мислятъ за жертвитѣ, тѣ направиха всичко, само и само да спасятъ онова, което бѣха вече успѣли да освободятъ отъ скжпото си отечество. Това бѣше първиятъ случай, когато българинътъ се изправи на изпитъ предъ стария руски войникъ. Въ борбата, която се разви и кждето се проявиха чудеса отъ самоотверженостъ, той показа, че е отличенъ войникъ и достоенъ да заеме мѣстото, което рускиятъ народъ му отреждаше.

По отношение действията на Сюлейманъ паша трѣбва да се каже, че той развърна отряда си много отдалечъ, поради което движението се извърши бавно, безъ пжтища и напразно се изморяваха войскитѣ. Въ тѣзи боеве заслужава да се каже и за съобразителността на Сюлейманъ паша, който заповѣда на Реуфъ паша да задържи рускитѣ войски при Джуранли, до като той разбие останалитѣ руски сили при Стара-Загора. Необяснимо е, обаче, защо следъ това Сюлейманъ паша не настъпи срещу отряда на генералъ Гурко, за да го разбие, а остана въ Стара-Загора и се отдаде на грабежъ и бездействие.

III. ПОЛОЖЕНИЕТО ПРЕЗЪ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА М. ЮЛИИ. ДЕЙСТВИЯТА ПРЕЗЪ М. АВГУСТЪ И ПЪРВИТЪ ЧИСЛА НА М. СЕПТЕМВРИЙ

I. Общо стратегическо положение въ втората половина на м. юлий.

Стратегическото положение въ втората половина на м. юлий. Вториятъ неуспѣхъ подъ Плѣвенъ (18. юлий), който съвпада съ активнитѣ действия на Сюлейманъ паша, застави руското главно командване временно да спре настъпателнитѣ действия и да чака да пристигнатъ подкрепления отъ Русия. Поради това стратегическото положение на дветѣ страни се измѣни коренно.

Къмъ втората половина на м. юлий положението на руската армия можеше лесно да се компроментира. Силитѣ ѝ бѣха разхвърлени по една джга дълга около 250 км., дължината на която се увеличаваше всѣки день. По този начинъ фронта на армията можеше лесно да се пробие. До тогава никакви сериозни поражения на противника не бѣха нанесени. Само на източния фронтъ, гдето турцитѣ бездействуваха, всичко отиваше добре, и слабиятъ спрямо турцитѣ „Русчушки отрядъ“ успѣшно задържаше предъ себе си огромнитѣ турски маси. На южния фронтъ войската на Сюлейманъ паша имаше решителенъ успѣхъ и застави Предния отрядъ да отстъпи на Балкана. На западния фронтъ неочакванитѣ неуспѣхи поставиха руситѣ въ крайно тежко положение. При това положение на руската войска, въ Цариградъ виждаха, че е дошелъ момента да се премине въ настъпление по посока на Свищовъ. За тази целъ се дадоха нуждитѣ разпореждания, но главнокомандуващиятъ Мехмедъ Али, който не вѣрваше въ успѣха, отлагаше това настъпление за по-благоприятенъ случай, какъвто, разбира се, съ напредването на времето и съ пристигането на нови руски части, не можеше да настане.

Следъ втория неуспѣхъ при Плѣвенъ разположението на руситѣ бѣше следното:

а) Източенъ (Русчушкия) отрядъ (45,000 души), подъ командата на престолонаследника Александъръ, по р. Черни Ломъ отъ Дунава до с. Лязларъ — на фронтъ 60 км.

б) Юженъ отрядъ (45,000 души) — генералъ Радецки, на линията с. Джюлюница, гр. Елена, с. Твърдица, с. Хайнкьой, в. Шипка. гр. Севлиево — на фронтъ 150 км.

в) Западен отряд — генералъ Зотовъ — отъ Никополъ до Пордимъ — 24,000 души.

г) Долно-Дунавски отрядъ — генералъ Цимерманъ — 25,000 д. — на линията Черна-вода—Кюстенджа.

Общъ резервъ за тритѣ групи почти нѣмаше. Той трѣбваше да се образува отъ най-близкитѣ подкрепления, които

подхождаха къмъ Свищовъ. При това положение руското командване можеше да действува по два начина: —

а) да стѣсни фронта на войската, да групира силитѣ си и тогава да премине въ нападение срещу отдѣлнитѣ групи на противника;

б) да се запази заетия фронтъ, като частитѣ преминатъ временно къмъ отбрана, докато се формиратъ силни резерви.

Първиятъ начинъ на действие имаше голѣмо неудобство, тъй като предвждаше отстъпление, което щѣше да се отрази зле върху духа на войскитѣ, а освенъ това българското население трѣбваше да се изостави на произвола на турцитѣ. По тия именно причини руското главно командване се спрѣ на втория проектъ, и императорътъ, който бѣше въ Бѣла, заповѣда да се мобилизиратъ нови части и да се изпратятъ веднага на театъра на войната. До пристигането на подкрепленията, въ разпредѣлението на силитѣ се направиха нови промѣни: — а) къмъ 9. корпусъ при Плѣвенъ пристигна 4. корпусъ. И двата корпуса се поставиха подъ команда на генералъ Зотовъ. Къмъ тази група се присъедини и ромънската войска отъ Видинъ, която можа да се съсредоточи едва

къмъ края на м. Августъ; б) отрядътъ на генералъ Гурко остана при Хайнубойския проходъ, като дружинитѣ отъ българското опълчение отидоха на Шипченския проходъ; в) подъ командата на генералъ Радецки се образува група, наречена *Централенъ отрядъ*, съставена отъ 8. корпусъ, българското опълчение и една стрелкова бригада, съ задача да запази балканскитѣ проходи на всѣка цена и да охранява южнитѣ флангове на Западния и Източния отряди и г) Източниятъ отрядъ, подъ командата на Престононаследника, съставенъ отъ 12. и 13. корпуси и части отъ 11. и 2. корпуси — по р. Черни Ломъ, съ задача да наблюдава четиригълника.

Къмъ това време турскитѣ сили бѣха групирани така:

1. На източния фронтъ — армията на Мехмедъ Али — 120,000 д. — въ укрепления четиригълникъ.

2. На южния фронтъ — Сюлейманъ паша — 45,000 д. — южно отъ Балкана.

3. На западния фронтъ — Османъ паша — 56,000 д. — разпрѣснатъ между Ловечъ, Орѣхово, Видинъ и София.

Общо турската войска въ полуострова възлизаше на 220,000 д., но отъ тѣзи сили можеха да бждатъ употребени за полски действия само около 160,000 души. И така, къмъ втората половина на м. юлий турцитѣ имаха превъзходство въ сили и бѣха съ повдигнатъ духъ поради успѣхитѣ при Стара-Загора и Плѣвенъ. Въ Цариградъ вече мислѣха за настѣпление и заповѣдаха на главнокомандувачия да приеме такова. По поводъ на тази заповѣдъ Мехмедъ Али възнамѣряваше да задържи рускитѣ сили по фронта съ частъ отъ войскитѣ на Сюлейманъ паша, а съ групитѣ отъ четиригълника и Плѣвенъ, усиленъ съ частъ отъ войскитѣ на Сюлейманъ паша, да настѣпи въ флангъ и тилъ на руското разположение. Но на този проектъ се противопостави Сюлейманъ паша. Той не искаше да играе второстепенна роль и предложи настѣплението да се предприеме срещу фронта на руситѣ съ цѣлата му армия, а групитѣ въ четиригълника и Плѣвенъ да му съдействуватъ за тази целъ той поиска армията му да бжде усилена съ нови части и самъ задържаше частитѣ, които се формираха въ долината на р. Марица. Двамата висши командири не можеха да се съгласятъ и недоразуменията между тѣхъ — между главнокомандувачия и подчинения Сюлейманъ паша (последния поддържанъ отъ Султана) — направиха невъзможно своевременното взимане на каквото и да е решение. По този начинъ турското настѣпление въ този периодъ на войната остана само едно желание, което не можа да се реализира, защото *между турскитѣ командувачи съществуваха раздори и несъгласие, нѣмаше единство въ командването, и цѣлното време на решителни действия бѣше безвъзвратно изгубено.*

2. Шипка. Боеветът презъ м. августъ и първитѣ числа на м. септемврий. Отбраната на Шипка до края на м. декемврий

Разположението на противниците.

Следъ неуспѣхитѣ при Плѣвнѣ, Южниятъ отрядъ (генералъ Радецки) получи заповѣдь да отбранява Балканскитѣ проходи и да охранява южнитѣ флангове на Западния и Източния отряди. За изпълнението на тия задачи генералъ Радецки разполагаше съ около 40,000 д. (34 дружини, 15 ескадрона и 120 орджия), разположени на единъ фронтъ отъ около 150 клм. по следния начинъ: малки отряди заемаха Кесарево, Елена, Хайнкѡйския проходъ, Габрово, Шипченскитѣ проходъ и Севлиево; на 30—40 клм. задъ тѣхъ се намираше общия резервъ отъ 10 дружини, 3 ескадрона и 45 орджия, разположени въ гр. Търново, заемайки централно положение по отношение на преднитѣ отряди. Въ Габрово и на Шипченския проходъ руситѣ имаха всичко 9 дружини (отъ които 5 български), 6 ескадрона и 27 орджия или всичко около 5,000 души.

Следъ боя при Стара-Загора Сюлейманъ паша не преследва, а остана известно време въ този градъ и следъ това настѣпи къмъ Нова-Загора. Поради бездействието на турцитѣ, Предниятъ отрядъ успѣ да се оттегли къмъ Хайнкѡйския проходъ. Едва на 28. юлий Сюлейманъ паша започна да разузнава къмъ Балкана. На 6. августъ турцитѣ оставиха около 9 табора съ две батареи да охраняватъ и наблюдаватъ проходите между Шипка и Твърдица, а съ останалитѣ си сили

— около 52 табора, 7 батареи и 12 ескадрона или всичко 30,000 души съ 50 орджия, се насочиха къмъ Казанлъкъ.

Значителнитѣ сили около Казанлъкъ и демонстрациитѣ, които се предприеха къмъ Елена и Хайнкѡй, показваха на руситѣ, че противникътъ има намѣрение да настѣпи и премине Балкана, но где именно ще стане това, не можеше да се знае съ точностъ. Споредъ общото положение логично бѣше да се предположи, че Сюлейманъ паша нѣма да атакува Шипка, а както направи генералъ Гурко презъ м. юлий, ще търси да обходи нѣкъде по-отдалечъ. Щабътъ на 8. корпусъ считаше, че най-вѣроятно направление за обходъ е направлението къмъ Елена, тъй като то даваше голѣми изгоди на турцитѣ (влизаше се въ връзка съ армията на Мехмедъ Али въ четиригълника и съвмѣстно дветѣ армии можеха да действуватъ по посока на Търново). Водимъ отъ тази мисль, на 8. августъ генералъ Радецки изпрати една бригада отъ общия резервъ къмъ Елена, друга бригада постави въ с. Златарица като поддръжка на Еленския отрядъ и единъ полкъ отправи отъ Севлиево за Габрово за поддръжка на Шипченския отрядъ. Тѣй че, когато Сюлейманъ паша бѣше съсредоточилъ армията си при Казанлъкъ, резервтѣ на южния отрядъ отиваше къмъ Елена, т. е. се отдалечаваше отъ Шипка.

Шипченскитѣ отрядъ, командуванъ отъ командира на българското опълчение — генералъ Столѣтовъ — заемаше прохода за отбрана по следния начинъ:

Предна позиция — на висотитѣ Св. Никола и Орлово гнѣздо — съ една дружина и 15 орджия.

Главна позиция — съ центъръ на в. Шипка и северната (Драгомировската) височина — заети съ една дружина и 8 орджия, съ дѣсенъ флангъ на Волинската висота — заета отъ 2 роты и съ лѣвъ флангъ заетъ съ 2. 3. 5. опълченски дружини — въ окопитѣ съ фронтъ къмъ височинитѣ М. Белекъ и Захарна глава.

Общъ резервъ — 1. и 4. опълченски дружини, 3 роты отъ Орловския полкъ и 4 планински орджия — се разположи на шосето по северния склонъ на височината Св. Никола.

Позицията бѣше усилена съ окопи и батареи, а на нѣкои мѣста имаше засѣки и фугаси. По общата си форма тя представляваше единъ правоъгълникъ, дълбокъ — по дължината на шосето — около $1\frac{1}{2}$ — 2 клм. и широкъ около 700—800 метра.

За преминаването на Балкана Сюлейманъ паша реши да атакува направо Шипченския проходъ, а именно върха Св. Никола. като самата атака искаше да извърши по подражание на генералъ Гурко т. е. атака по фронта (по шосето отъ къмъ югъ) и обхватъ отъ фланга (отъ къмъ в. Захарна глава). За тази цель Сюлейманъ паша разпредѣли силитѣ си така: — за действие по фронта и демонстрации — 8 табора

съ задача, да достигнатъ до единъ пунктъ (беклемето — караулката) отстоящъ отъ в. Св. Никола на $1\frac{1}{2}$ клм.; за действие срещу фланга — 16 табора съ 1 пл. батарея. съ задача да атакуватъ в. Св. Никола отъ къмъ в. М. Бедекъ. Колонитѣ се формираха на 8 августъ и на 9. заранята настѣжиха.

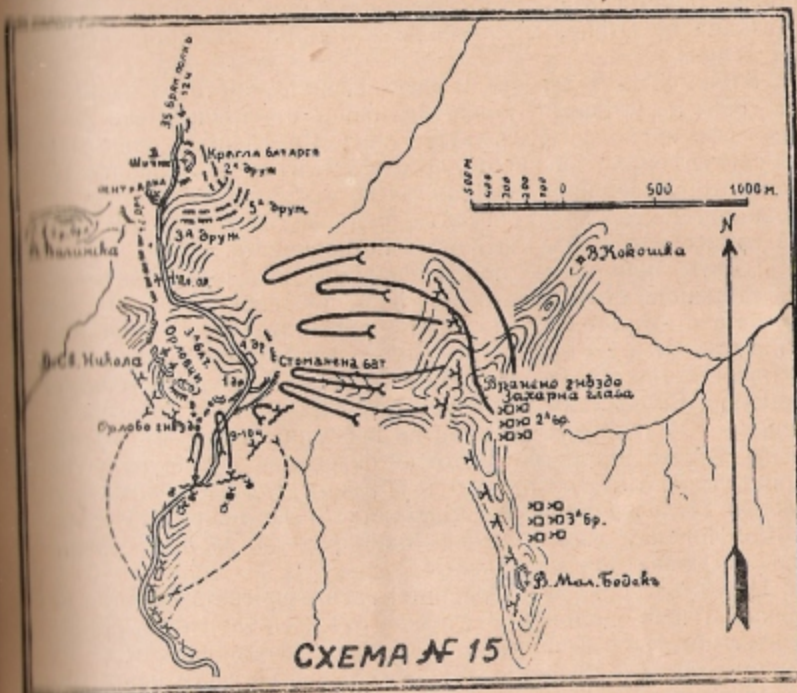
Боятъ на 9. августъ. Още рано заранята фланговата колона успѣ да заеме в. Малъкъ Бедекъ и къмъ 11 часа постави батареята си на позиция. Щомъ се яви турската батарея, артилерийския двубой започна. Къмъ обѣд турцитѣ предприеха обща атака отъ къмъ изтокъ — по западнитѣ склонове на в. Малъкъ Бедекъ и в. Сосока, като имаха 7 табора въ предна линия и 3 табора въ резервъ. Настѣплението на преднитѣ части бѣше енергично и се извърши въ гъсти вериги, а поддръжкитѣ следваха въ сгъстенъ строй. Когато веригитѣ стигнаха на пушеченъ изстрелъ, откриха най-силенъ огънь, който причиняваше чувствителни загуби на защитниците.

Южната колона се приближи до позицията по-рано отъ фланговата и, вмѣсто да демонстрира или да се спре при караулката, както ѝ бѣше заповѣдано, по инициативата на малитѣ командири започна атаката на в. Св. Никола. Въ почти сгъстенъ строй преднитѣ части успѣха да достигнатъ на 200 кр. отъ върха, но, срещнати съ силенъ огънь отъ 1. българска дружина, 2 роти орловци и батареята, бѣха принудени да отстъпятъ, като оставиха много жертви. Къмъ 11 ч., т. е., когато фланговата колона не бѣше още предприела общо настѣпление, южната колона получи заповѣдъ да се оттегли и бѣше замѣнена съ други два табора.

Къмъ 12 ч. изпратениятъ отъ Севлиево пехотенъ полкъ пристигна на позицията и съ дветѣ си дружини усили бойната частъ, а едната дружина остана въ общъ резервъ.

Такова бѣше положението, когато къмъ 14 часа фланговата турска колона, усилена съ още нѣколко табора отъ резерва, започна атаката на главната позиция. Турцитѣ настѣжиха стремително и започнаха да изкачватъ височинитѣ, които бѣха заети отъ 2., 3. и 5. опълченски дружини. Отбраняващитѣ откриха силенъ огънь и принудиха турцитѣ да се оттеглятъ. Обаче, решени да взематъ прохода на всѣка цена, тѣ извършиха още нѣколко атаки. Посрещнати съ сжщата устойчивостъ и силенъ огънь турцитѣ бѣха отново отбити. Особено енергично бѣше водена атаката къмъ 15 часа срещу фронта на българскитѣ дружини, където, следъ голѣми жертви, турцитѣ се бѣха приближили на около 100 кр. отъ окопитѣ. Стрелбата продължи до късно вечерта, безъ турцитѣ да могатъ да напреднатъ. По късно, въ тъмнината, тѣ се оттеглиха на първитѣ си позиции. По този начинъ действията на турцитѣ презъ този день останаха недовършени.

Загубитѣ на руско-българския отрядъ бѣха голѣми. Главната тежестъ на боя легна предимно на българскитѣ дру-

жини. Защитниците използваха времето презъ нощта за да усилятъ позицията съ нови окопи и да попълнятъ патронитѣ си. Отъ страна на турцитѣ се вършеше сжщото.

Боятъ на 10. и 11. августъ. На 10. августъ противникитѣ продължаваха да се приготвяватъ за нови действия, като поддържаха само артилерийска стрелба.

Известието за извършенитѣ атаки на 9. августъ срещу Шипка накара генералъ Радеcki да се увѣри, че турцитѣ водятъ главната атака срещу този проходъ и че действията къмъ Елена сж демонстративни. Ето защо той заповѣда на частитѣ отъ общия резервъ да се насочатъ къмъ Шипка. Разстоянието, което тѣзи части трѣбваше да изминатъ, бѣше голѣмо, а известията отъ Шипка ставаха все повече тревожни. Едвамъ на 11. августъ резервтѣ можа да пристигне и то много изморенъ, вследствие усиления маршъ отъ Търново до Габрово. Генералъ Радеcki оценяваше положението съ

всичката му сериозност и заповѣда на всички останали части отряда си да се насочатъ къмъ Шипка. Тѣзи части, обаче, пристигнаха на 12. вечерта, така че храбритѣ защитници на Шипка останаха безъ помощъ въ продължение на 3 дена.

Атакитѣ на 9. августъ и разузнаването, което се извърши на 10. с. м., убѣдиха Сюлейманъ паша въ трудността да се завладѣе прохода чрезъ атака на в. Св. Никола. Даже и да се завладѣеше тази висота, проходътъ нѣмаше да падне, тъй като отбраняващиятъ можеше да се съпротивлява на другитѣ позиции, които бѣха по-назадъ. Предъ видъ на това той реши да нанесе удара отъ къмъ тила на позицията.

Щомъ пристигаха подкрепленията, въ разположението на отбраната бѣха направени нѣкои поправки, но позицията си остана сжщата. На 11. августъ заранѣта тя се заемаше съ 11 дружини и 28 орджия въ бойна частъ и съ 1 дружина и 4 планински орджия въ общъ резервъ. За предстоящитѣ действия Сюлейманъ паша раздѣли отряда си на: *дѣсна колона* — 21 табора, съ задача да настѣпи отъ къмъ изтокъ и да изпрати 5 табора, които да обхванатъ и атакуватъ неприятелския тилъ по пѣтя отъ с. Етъръ; *средна колона* — 10 табора — да настѣпи отъ къмъ югъ и да действа срещу в. Св. Никола; *лъва колона* — 8 табора — да застане северно отъ с. Шипка при караулката.

На 11. августъ, рано заранѣта, артилерийската стрелба започна. Лѣвата колона се спусна отъ в. Малушъ (в. Лѣсна) и настѣпи къмъ Волинската височина. Настѣпленieto се извърши бързо и въ редъ, но когато преднитѣ части навлѣзоха въ сферата на действителния пехотенъ огънь, бѣха принудени да спратъ. Турцитѣ, обаче, проявиха необикновено мъжество и настойчивостъ. Безъ да гледатъ на голѣмитѣ загуби, тѣ подновиха атакитѣ съ голѣми сили и къмъ 17 часа завладѣха Волинската височина.

Къмъ 7 часа дѣсната (източната) турска колона (21 табора) настѣпи въ нѣколко линии срещу участъка, отбраняванъ отъ българскитѣ дружини, като насочи 5 табора въ тилъ на позицията — къмъ шосето за Габрово. Поддържани отъ артилерията, българитѣ откриха силенъ огънь и успѣха да спратъ атакуващитѣ части. Численното превъзходство на турцитѣ бѣше голѣмо, атакитѣ имъ бѣха настойчиви, но българскитѣ дружини, вѣрни на дълга си и горди, че могатъ да се биятъ рамо до рамо съ учителитѣ си по оржие, съ необикновено мъжество и нечувана храбростъ, съ хладнокръвие и упоритостъ срещнаха съ огънь бѣснитѣ турски атаки. Последнитѣ като вълна о скала се разбиваха и се оттегляха назадъ. Атакитѣ бѣха отбити, но общото положение ставаше критическо. Турцитѣ застрашаваха вече съобщенията съ Габрово и обхващаха отряда

отъ всички страни. Припаситѣ на артилерията не бѣха въ изобилие, поддържкитѣ бѣха изразходвани, хората бѣха вече измо-

рени отъ непрекъснато напрежение. Безъ топла храна и подъ лѣтното слънце особено зле се отразяваше безводието, противъ което не се взеха никакви мѣрки. Още едно по-енергично усилие отъ турцитѣ и всичко щеше да се свърши съ катастрофа. Къмъ 16 часа положението почна да се влошава още повече.

Обходната колона (6 табора) се приближи вече до шосето, но и за тук се намъри подкрепа. Възползуванъ отъ временното затишие на боя предъ другитѣ фронтове, генералъ Столѣтовъ изпрати къмъ тази посока части, които стигнаха на време и съ голѣми усилия успѣха да отхвърлятъ противника. Числото на убититѣ и раненитѣ бѣше голѣмо. Отрядътъ достигна върха на физическото и морално напрежение. Раненитѣ образуваха цѣла колона, която бавно се движеше по шосето. Нѣкои отъ батареитѣ привършиха снарядитѣ си. Имаше командири на участъци, които замислиха за отстъпление. Турцитѣ натискаха силно на източния фронтъ и нѣкои отъ ротитѣ подадоха назадъ. Това отдръпване заедно съ безпорядъчното движение на раненитѣ се взе отъ нѣкои батареи като сигналъ и начало на общо отстъпление и прислугата имъ побърза да извади затворитѣ на орждията и да напусне мѣстата си. По този начинъ тъкмо въ критическия моментъ, когато пехотата се нуждаеше отъ най-силната поддръжка на артилерията, артилерийскиятъ огънь бѣше прекъснатъ. Катастрофата бѣше вече съвсемъ близко. Още една минута и всичко щеше да напусне позицията, но въ този критиченъ моментъ една рота отъ в. Св. Никола, изпратена по инициативата на участъковия командиръ, пристигна при най-застрашения участъкъ и положението пакъ се възстанови. А следъ нѣколко минути и артилерията откри огънь. Атакуващитѣ и защитницитѣ чувствуваха, че всѣка минута може да бѣде решителна, затова немилостиво и безъ смѣтка стреляха по цѣлата линия. Още малко оставаше, още едно малко усилие отъ турцитѣ и всичко щеше да бѣде свършено, но, за щастие, това малко дойде на страната на измъченитѣ герои. Къмъ 18. часа отъ тила се зачу „ура“ — всички се подбодриха отъ мисълта, че пристига подкрепление. Като че ли нѣкакъвъ жизненосенъ еликсиръ се вкара въ жилитѣ на защитницитѣ и тѣ намъриха още запасъ отъ енергия да се съпротивляватъ. Действително пристигнаха 205 стрелци, качени на козашки и артилерийски коне, които заедно съ останалитѣ войски се хвърлиха въ контръ атака и отнеха отъ турцитѣ Волинската висота. Изморениятъ противникъ разбра сжщо, че сж пристигнали подкрепления. Тази мисль неволно и нему повлия и намали енергията му. Къмъ 18. часа пристигна и останалата частъ отъ стрелковата дружина, наедно съ генералъ Радецки. Подобрена отъ вида на корпусния командиръ, цѣлата линия продължи борбата и въ 19^г 2 часа предприе контра атака. Турцитѣ бѣха отбити и принудени да отстъпятъ.

Действията до 23, декемврий.

Следъ този критически бой подкрепленията почнаха да пристигатъ всѣки день. Отбраната се засилваше все повече и повече и усилията на Сюлейманъ паша ста

наха вече безцелни. Презъ днитѣ 12, 13, и 14. августъ борбата продължаваше, докато турцитѣ се принудиха да отстъпятъ на близкитѣ височини и тамъ да чакатъ по благоприятенъ моментъ. Тѣ се надѣваха, че постоянното обстрелване на руската позиция и настѣпилия студъ презъ зимата ще принуди руситѣ да напуснатъ прохода. Тѣзи надежди, обаче, не се оправдаха и въ продължение на 4 месеца (до 28. декемврий), при най-лоши условия при студъ — 20° и сѣвжни бури, безъ топли дрехи руситѣ издържаха тъй нареченото „Шилченско стоене“. Загубитѣ презъ тѣзи боеве достигнаха: убити и ранени турци 10—12,000 д. и русу 2,500 д. отъ които 535 д. българи

Оценка.

Въ боеветѣ презъ м. августъ Сюлейманъ паша претърпѣ пълна несполука. Причинитѣ за тѣзп неуспѣхи бѣха следнитѣ:

1. Липсваше изненада. Следъ успѣха при Стара-Загора Сюлейманъ паша трѣбваше да настѣпи енергично къмъ Балкана и да унищожи окончателно противника си. Въмѣсто да направи това, той се разхождаше съ войската си отъ Стара-Загора къмъ Нова-Загора и после къмъ Казанлъкъ, и, нарадирайки така предъ очитѣ на руситѣ, които се съсредоточиха на Шипка, разкри силитѣ си и изгуби безцелно 15 дни. Съ тѣзи съ нищо неоправдани действия турцитѣ нарушиха най-елементарнитѣ правила на планинската война, която, за да бѣде успѣшна, изисква преди всичко тайна и бързина въ изпълнението. Въ действията на турцитѣ липсваше както тайната така и бързината. Тази грѣшка отчасти бѣше поправена съ демонстрациитѣ, предприети къмъ Елена. Чрезъ тѣхъ Сюлейманъ паша успѣ да заблуди своя противникъ и да привлече неговитѣ резерви въ тази посока, но турцитѣ не ножаха да използватъ този резултатъ, защото ударътъ имъ не бѣше достатъчно силенъ и кратъкъ. А това даде възможность на руситѣ отново да привлѣкатъ резервитѣ си въ застрашения участъкъ,

2. Войскитѣ не бѣха правилно и напълно използувани. При атакитѣ на 9. и 11. августъ не взеха участие всички войски. Въ борбата взеха участие само 24 табора на 9. августъ и 35 табора на 11. августъ, а Сюлейманъ паша разполагаше съ 52 табора; така че една голѣма частъ отъ неговитѣ сили остана неизползувана. При това една голѣма частъ отъ тия сили бѣше насочена по фронта за демонстративни действия срещу в. Св. Никола и почти презъ всичкото време на боя бездействуваше. Артилерията сжщо не бѣше напълно използувана, защото отъ разполагаемитѣ 12 планински орждия бѣха упрѣбени въ боя само 6.

3. Липсваше свързка въ действията. Боятъ бѣше лишенъ отъ свързани действия, и турскитѣ части извършиха разпо

кжсани по време атаки. Действията по фронта на 9. и 11. август обикновено свършваха, когато колоните, които на-насяха решителния ударъ на фланга, почваха своите атаки.

4. Липсваше разузнаване. Турското командване почна атаката без сведения за мѣстността и позицията, поради което нѣмаше едно целесъобразно разпредѣление на силите и боятъ въ сжщностъ се сведе въ фронтална атака срещу в. Св. Никола. Ако се познаваше мѣстността и обстановката, то щѣше да се види, че по-резултатни биха били обходите извършени отъ западъ — отъ къмъ Зелено-дърво.

5. Самите атаки на Сюлейманъ паша не бѣха умѣстни, тъй като задачата, която му бѣше възложена — да отхвърли русите отъ долината на р. Тунджа и да заеме балканските проходи — можеше да се изпълни, като съгласуваше действията си съ тѣзи на войската на Мехмедъ Али, т. е., тъй както самъ Мехмедъ Али предлагаше. Но амбициозниятъ Сюлейманъ паша въ желанието си да играе главна роль въ войната, не се съгласи на това и хвърли войската си срещу недостъпните руски позиции на Шипка, за да бжде тя разбита и омаломощена. Поуката, която трѣба да се извлѣче отъ този фактъ е ясна: — *на война командиритѣ трѣбва да заглушатъ както у себе си, така и у подчиненитѣ си, вреднитѣ и чужди на истинското войнишко съзнание чувства (неразумна амбиция, завистъ, отмъщение и пр.), които сж въ състояние да създадатъ безполезни загуби и пълно поражение.*

Поуката отъ действията на отбраната е много голѣма. Тукъ имаме случай, кждето русите отбраняватъ една планинска верига. Следъ като видѣхме, какъ действуватъ турците въ подобни случаи, полезно е да видимъ, какъ бѣше организирана отбраната на Балкана отъ русите. Презъ м. августъ русите, споредъ общото положение, трѣбваше да отбраняватъ Балкана отъ Троянския до Твърдишкия проходи, всичко около 150 клм. Въ тѣзи граници трѣбваше да действува генералъ Радецки съ войските си. За изпълнението на тази трудна задача генералъ Радецки разпредѣли силите си на две части: една, съ която заемаше непосредствено всички проходи въ участъка и поддържаше съприкосновение съ противника и свързка съ съседните отряди и друга частъ — общъ резервъ — съсредоточена на централно мѣсто — въ В. Търново. По този начинъ генералъ Радецки си запазваше свобода да маневрира, т. е., като използва съпротивителната сила на предните части, можеше да насочи резерва си тамъ, кждето намѣри за нужно.

Частно по действията на отбраняващия трѣбва да се отбележи:

1. Умѣлото използване на частните и общите резерви, които съ необикновена бързина и изкуство се прехвърляха

отъ едина на другия край на позицията, за да отхвърлятъ разпокжсаните турски атаки — обстоятелство което показва, че е имало истинско ръководство на боя и че командувачиятъ е чувствувалъ пулса на боя по цѣлото протежение на позицията.

2. Хубавите действия на руската артилерия, която взе живо участие въ отбиването на атаките, привличатъ особено нашето внимание. Въ критическите минути всички батареи оставяха другите цели и съсредоточаваха огъня си по подстъпите, които използваше главната турска колона, отъ действията на която турците очакваха решението на боя.

3. Предната (Св. Никола) и страничната (Волинската) висоти, които се заемаха като предни пунктове, смегчиха ударите насочени срещу главната позиция. Тукъ се изтощиха турските части, насочени къмъ тѣзи височини — обстоятелство, което може да послужи като очевидно доказателство за ползата отъ заемането, въ известни случаи, на предни пунктове.

Освенъ отъ тактическо гледище поуката е голѣма и отъ морална страна. Въ дѣлото, което се извърши при Шипка, има нѣщо велико и достойно за подражание. Благодарение на безпредѣлната преданостъ, на силните морални връзки между войниците и командирите, между българи и руси, на нечуваното мъжество и храбростъ, защитниците бѣха като гранитна скала, въ която бѣсните атаки на 5—6 пѣти по силния противникъ се разбиваха въ продължение на три дни. Това тѣхно мъжество, поради което заслужено станаха легендарни герои, се дължи на високото съзнание за дълга. Българските опълченци се биеха за свободата на поробеното имъ отечество и съ силния си духъ тѣ допълниха празнотата отъ военното си обучение, а руските войници се сражаваха за царя, за славата и традициите на руското оржие и на своите части. Въ този бой се вижда колко голѣмо е значението на моралната сила, на духа. И, благодарение само на тѣзи нравствени мотиви, усилията на Сюлейманъ паша бѣха осуетени.

Боевете при Шипка съставяватъ най-свѣтлата страница отъ историята на Освободителната война. За насъ, българите, тѣзи боеве сж отъ особенъ мораленъ интересъ, защото тамъ, между дивите и негостоприемни върхове на Шипка, нашите опълченци за пръвъ пѣтъ, следъ 500 годишно робство, пожънаха първите победни лаври и положили основата на нашите бойни традиции. Тамъ славните и доблестни синове на България, безъ да бждатъ подтиквани отъ нѣкакви закони, доброволно се пожертвуваха за свободата на измъченото си отечество и рамо до рамо съ стария и вече изпитанъ руски войникъ доказаха нашата жизнеспособностъ, нашите бойни качества и достойнство за самостоятеленъ животъ.

3. Действията на източния отрядъ въ края на м. августъ и презъ м. септемврий

Разположението на Източния отрядъ на р. Черни Ломъ.

Следъ неуспѣхитѣ при Плевенъ и Стара-Загора, Източниятъ (Русчушкиятъ) отрядъ се разположи на позиция на лѣвия брѣгъ на р. Черни Ломъ, отъ Дунава до с. Аязларъ, съ задача, да наблюдава турската армия въ четиригълника и да охранява съобщенията на войската презъ Дунава. Къмъ срѣдата на м. августъ отрядътъ заемаше позицията си по следния начинъ: 12 корпусъ — при с. с. Пиргосъ и Абланово; 13 корпусъ — между с. Гагово, гр. Попово и с. Ковачица, съ частенъ резервъ — при с. Чайркѡй. Общиятъ резервъ на отряда (9 дружини и 88 орджия) бѣше разположенъ при с. Острица. Силни охранителни части бѣха изнесени на дѣсния брѣгъ на р. Черни Ломъ при Ивановъ-Чифликъ, къмъ с. Кацелево, с. Карахасанъ и предъ с. Аязларъ. Конницата разузнаваше напредъ до линията на с. с. Каджкѡй, Карахасанъ, Аязларъ. Далечъ

въ отстъпъ назадъ, при с. с. Джюлюница и Кесарево, се намираще Османъ-Пазарския отрядъ (11. корпусъ), който влизаше въ състава на отряда на генералъ Радеcki и охраняваше дѣсния флангъ на източния отрядъ. По такъвъ начинъ

фронтътъ на Източния отрядъ бѣше много голѣмъ — около 60 км., — а общиятъ фронтъ на двата отряда достигаше до 120 км. Частитѣ бѣха разтегнати на голѣми фронтове, нато имаше и участъци, които съвсемъ не бѣха заети. Такива промеждутъци имаше между 12 и 13. корпуси — дългъ около 12—15 км. и другъ по-голѣмъ, между 13. корпусъ и частитѣ на Османъ-Пазарския отрядъ.

Срещу Източния отрядъ турцитѣ заемоха укрепенитѣ си позиции както следва: — въ Разградъ — 45,000 души, въ Ески-Джумая — 35,000 души, въ Османъ-Пазаръ — 12,000 души, въ Русе — 15,000 души.

Решението на Мехмедъ Али и плана за боя. Следъ неуспѣхитѣ при Шипка, по искане на султана, Мехмедъ Али произведе нѣколко нападения, съ цель да се облекчи положението на Сюлейманъ паша и да поддържа съприкосновение съ противника. Отъ тѣзи нападения стана известно, че разположението на руситѣ е разтегнато и че съществуватъ голѣми междини по фронта имъ. Искайки да използува грѣшкитѣ въ разположението на руситѣ и по заповѣдь отъ Цариградъ, Мехмедъ Али реши да настѣпи съ войскитѣ си срещу центъра на руското разположение, да атакува и унищожи 13. корпусъ, да прекъсне пътя за отстъпление на 12. корпусъ и да застраши съобщенията на руската войска презъ Дунава. За тази цель той предложи повторно на Сюлейманъ паша да демонстрира съ часть отъ силитѣ си, а съ другата часть — да го подкрепи. Но последниятъ не се съгласи на това и не изпълни заповѣдта на главнокомандуващия. При това положение Мехмедъ Али започна действията и то само съ войскитѣ, които имаше подъ рѣжа. На 16. августъ той настѣпи и следъ незначителни боевъ при с. с. Хайдаркѡй. Аязларъ и Карахасанъ, рускитѣ предни части отстъпиха на лѣвия брѣгъ на р. Черни-Ломъ. Само частитѣ при с. с. Кацелево и Каджкѡй останаха по мѣстата си — на дѣсния брѣгъ на р. Черни-Ломъ. Въ желанието си да разкъса руския центъръ, Мехмедъ Али реши да атакува участъка с. Кацелево — с. Абланово и да излѣзе на най-късия пътъ за Бѣла. Рускиятъ центъръ бѣше заетъ слабо и не можеше скоро да бжде усиленъ, поради голѣмото отдалечение на другитѣ групи.

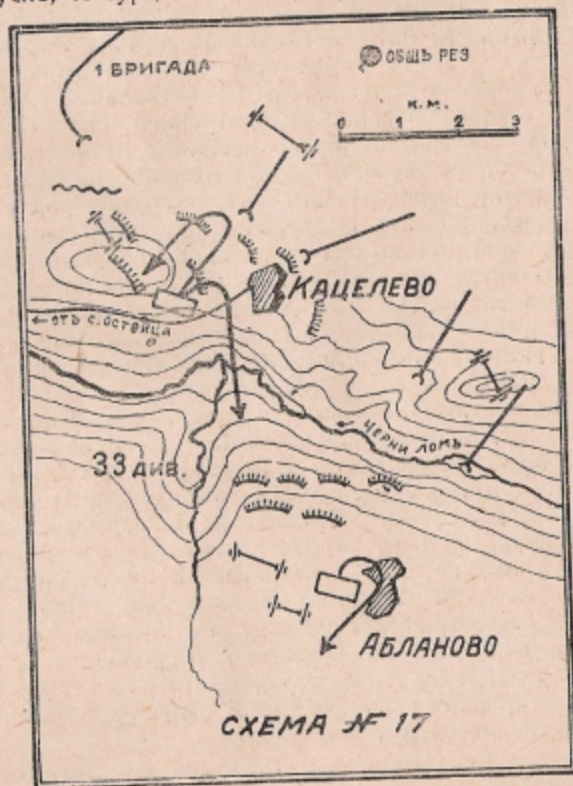
Атаката на Кацелевската и Аблановската позиции трѣбваше да се извърши отъ частитѣ, разположени около Разградъ, като за приковаване лѣвия флангъ на 13. корпусъ се назначиха войскитѣ, разположени около Ески-Джумая (35,000 души). Русенскиятъ гарнизонъ (15,000 души) трѣбваше да вземе с. Каджкѡй.

Частитѣ отъ 12. корпусъ бѣха разположени въ две групи: — една срещу Русе (12. дивизия) и друга (33. дивизия)

около с. с. Кацелово и Абланово. Последната дивизия бѣше разположена: въ с. Кацелово 5 дружини, 15 орждия и 6 ескадрона и въ с. Абланово — 15¹/₂ дружини, 66 орждия и 6 ескадрона.

Боятъ при Кацелово и Абланово.

На 24. августъ заранѣта действията започнаха. Турцитѣ, близо петъ пѣти по-силни, атакуваха решително центъра и фланговетѣ на отряда при с. Кацелово. Една турска бригада бѣше насочена въ обходъ на лѣвия флангъ на отряда, съ задача да прекъсне пѣтя за отстъплението къмъ с. Острица. Но рускитѣ части се отбраняваха тъй изкусно, че турцитѣ бѣха принудени да притеглятъ бри-

гадита къмъ бойното поле. Къмъ 11 часа дѣсниятъ флангъ на руситѣ бѣше обхванатъ, и частитѣ бѣха принудени да напуснатъ първитѣ окопи. Къмъ 15 часа, поради превъзходнитѣ сили на противника, руситѣ напуснаха позицията при с. Кацелово, като отстъпиха съ по-голѣмата частъ отъ силитѣ си къмъ с. Острица, а една частъ отстъпи и къмъ с. Абланово.

Следъ падането на Кацелово, турцитѣ се насочиха къмъ Аблановската позиция. Въпрѣки силния огънь на защитницитѣ, турцитѣ стремително настѣпиха, но контъръ атакувани, тѣ бѣха принудени да се оттеглятъ обратно къмъ р. Ломъ. Покъсно турцитѣ оставиха заслонъ срещу Абланово и се насочиха къмъ гр. Бѣла. Това принуди руситѣ да напуснатъ позицитѣ си при Абланово. Доволенъ отъ действията, Мехмедъ Али спре настѣплението и заповѣда на частитѣ да се разположатъ на бивакъ.

Следъ боеветѣ при с. с. Кацелово и Абланово, Престола-наследникътъ намѣри за по-благо разумно да оттегли отряда и заповѣда на войскитѣ си да отстъпятъ на линията на рѣка Янтра. На 27. августъ Източниятъ отрядъ се съсредоточи предъ Бѣла и започна да се укрепява между с. с. Тръстеникъ и Баница. По този начинъ фронтътъ бѣше намаленъ до 25 км. и разположението въ дълбочина се увеличи. Отъ тази позиция отрядътъ продължи изпълнението на задачата си — да осигурява тила на войскитѣ около Плѣвенъ.

Боятъ при с. Чаиркьой.

Едва на 30. августъ Мехмедъ Али взе решение да атакува дѣсниятъ флангъ на руситѣ. Но и следъ това решение пакъ се започнаха безкрайнитѣ спорове и разногласия между него и Сюлейманъ паша, докато най-после Мехмедъ Али започна действията, вмѣсто съ цѣлата си войска (100,000 души), само съ войскитѣ, които заемаха Ески-Джумая (35,000 души). На 9. септември Мехмедъ Али атакува позицитѣ на руситѣ при с. Чаиркьой, но претърпѣ голѣми загуби. Победата при с. Чаиркьой силно подкопа духа на турската войска, която и безъ това бѣше поколебана отъ неуспѣхитѣ и нерешителността на командиритѣ си. На 10. срещу 11. септември турцитѣ започнаха да отстъпватъ задъ р. Черни Ломъ съвсемъ неочаквано за руситѣ. Отстъплението се извърши въ пълно безредие, като частъ отъ войскитѣ на Ески-Джумайския отрядъ бѣха обхванати отъ паника.

На 29. септември Източниятъ отрядъ отново настѣпи къмъ Черни Ломъ.

Оценка.

Отъ действията срещу Източния отрядъ въ края на месецъ августъ и началото на месецъ септември се вижда начина, по който атакуватъ турцитѣ. Преди всичко прави впечатление голѣмиятъ фронтъ, на който бѣха разхвърлени турскитѣ сили. Мехмедъ Али си постави опредѣлена цель — да настѣпи съ войскитѣ си срещу центъра на руското разположение, да унищожи 13. корпусъ и да застраши съобщенията на рускитѣ войски презъ Дунава. Вмѣсто да атакува съ всичкитѣ си сили въ избраната посока — Абланово, Острица, Бѣла, а съ слаби части да демонстрира предъ другитѣ участъци, той насочи само частъ

отъ силитѣ си въ тази посока и то безъ да има вѣра въ успѣха и безъ желание да изкара до край замисленитѣ действия.

Тукъ става въпросъ касателно избора на направлението за решителнитѣ действия на турцитѣ. Въ случая Мехмедъ Али можеше да избере за настѣпление следнитѣ три направления: 1. *направлението къмъ Търново*, което водѣше въ тила на отряда на Радецки и даваше възможностъ да се влѣзе въ непосредствена връзка съ армията на Сюлейманъ паша; 2. *направлението къмъ Бѣла*, което бѣше избрано и което водѣше къмъ разкъсване руския фронтъ и къмъ заплашване тила на южния и западния отряди и 3. *направлението къмъ Свищовъ*, което водѣше къмъ отрѣзване на цѣлата руска войска, която се намираше въ България, отъ преправата ѝ презъ Дунава. Най-опасни за руситѣ бѣха първото и третото направления, обаче, непрекъснатитѣ раздори между турскитѣ главнокомандуващи и личната нерешителностъ на Мехмедъ Али го подбудиха да действува по второто направление — къмъ Бѣла.

Самитѣ атаки на турцитѣ сж фронтални и безъ желание да се обхождатъ позицитѣ на руситѣ. Даже бригадата, която бѣше насочена къмъ с. Острица, за да се яви на пѣтя на отстъплението на Кецелевския отрядъ, следъ като бѣше застанала на фланга на отряда, бѣше привлѣчена къмъ бойното поле и по този начинъ опасния обходъ за руситѣ престана да съществува.

Руситѣ въ случая трѣбваше да се отбраняватъ на широкъ фронтъ, което най-добре се постига, когато се заематъ важнитѣ участъци отъ фронта съ слаби части и се формира силенъ резервъ. Последниятъ можеше да бжде разположенъ на едно мѣсто или разпредѣленъ на нѣколко мѣста, но винаги съ запазена свобода за действие, така че да може, ползувайки се отъ съпротивителната сила на преднитѣ части, да се насочва къмъ застрашения участъкъ. Разположението на руситѣ, обаче, бѣше съвсемъ погрѣшно, и Мехмедъ Али имаше пълна възможностъ да се нахвърли съ превъзходни сили на коя да е частъ отъ разтегнатия имъ фронтъ и, като го разкъса, да ги бие по части.

4. Завладяването на гр. Ловечъ (22. августъ)

Значението на Ловечъ. Положението на стра- нитѣ преди боя.

Въ зависимостъ отъ събитията, които се развива презъ м. августъ при Шипка, въ главната руска квартира съществуваха мнението, че Османъ паша ще излѣзе отъ Плѣвенъ и ще се насочи къмъ Ловечъ и на югъ, отъ гдето, съвмѣстно съ Сюлейманъ паша, ще действува срещу рускитѣ войски. Предъ видъ на това и за да си осигури тила при завладява-

нето на гр. Плѣвенъ, главното руско командване реши да заеме гр. Ловечъ. Този градъ имаше голѣмо стратегическо значение, тъй като презъ него минаваха съобщенията на Османъ паша съ Сръдния Балканъ, охраняваше дѣсния му флангъ, прикриваше съобщенията му съ София и най-последно затрудняваше рускитѣ операции при Плѣвенъ. За заемането на гр. Ловечъ бѣха назначени: — отъ Западната група — отряда на генералъ Скобелевъ (4 др. 13 ескадрона и 14 орждия), който бѣше разположенъ въ с. Какрина и поддържаше свръзка съ южната група, и отъ Южната група — две бригади, които бѣха разположени въ Габрово и Севлиево, и охраняваха дѣсния флангъ на тази група.

Силата на така формирания отрядъ възлизаше на 22,000 души, 92 орждия и 13 ескадрона, подъ общата команда на князь Имеретински. Последниятъ на 18. августъ получи заповѣдь да заеме гр. Ловечъ.

Гр. Ловечъ е разположенъ по двата брѣга на р. Осъмъ, при пресичането на пѣтищата Плѣвенъ — Троянъ и Севлиево — Ботевградъ. Височинитѣ около града образуватъ силни позиции, и мѣстността е особено удобна за отбрана срещу противникъ, който настѣпва отъ къмъ Плѣвенъ.

Турцитѣ бѣха издигнали по височинитѣ около града цѣла мрежа окопи съ фронтъ къмъ Плѣвенъ и Севлиево. Шосето Ловечъ — Севлиево дѣлѣше позицията на дѣсния брѣгъ на р. Осъмъ на две части: северна, която е по-ниска и покрита съ лозя и дървета, и южна, наречена презъ време на боя „Рижата“, която е по-висока и съвсемъ открита. „Рижата“ височина командуваше цѣлата позиция на дѣлния брѣгъ и бѣше най-важния участъкъ отъ позицията.

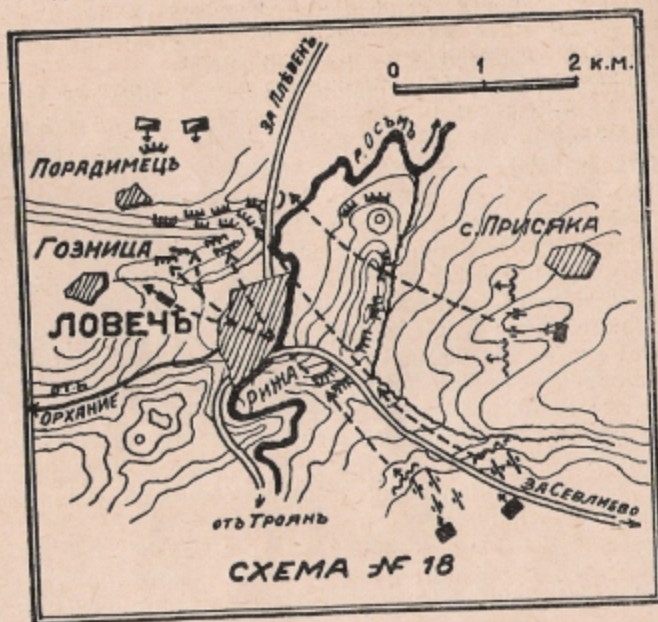
Турскиятъ отрядъ, командуванъ отъ Рифатъ паша, се състоеше отъ 8 табора, 6 орждия, единъ коненъ полкъ — или всичко 8,000 души. Турскитѣ сили бѣха разположени така: 3½ табора съ 1 орждие заемаха позицията на дѣсния брѣгъ на р. Осъмъ; 3 табора съ 4 орждия бѣха разположени на позиция по лѣвия брѣгъ и 1 таборъ съ 1 орждия въ общъ резервъ — въ гр. Ловечъ.

Подготовка на боя.

Отрядътъ на генералъ Скобелевъ (4 дружини, 14 орждия и 13 ескадрона) получи заповѣдь да разузнае неприятелската позиция. На 20. августъ г. Скобелевъ настѣпи съ две дружини въ бойна частъ и 2 дружини въ резервъ. Следъ като отхвърли неприятелскитѣ предни части, отрядътъ, съ голѣма предпазливостъ, се приближи до турскитѣ позиции и започна да разузнава. Отъ разузнаването се установи, че турската позиция е укрепена силно и че най-чувствителната ѝ частъ е „Рижата“ висота.

Основавайки се на събранитѣ сведения, князь Имеретински взе следното решение за атаката на турската позиция: —

да се насочат главните усилия към „Рижата“ висота, като подготовката на атаката се възложи на многочислената артилерия и на демонстративните действия срещу лъвия турски фланг. След като се заеме „Рижата“ висота, да се фланкират турските части разположени на дъсния бръг на рѣката и да се отрѣже или крайно затрудни отстъплението им на позициите по лъвия бръг на рѣката. За изпълнение на това решение, князь Имеретински разпредѣли силите си както следва:

- 1) Дъсна колона (4½ дружини и 20 орджия) — около 3,000 души — трѣбваше да настѣпи къмъ висотите на югъ отъ с. Присяка, срещу лъвия флангъ на противника, и да демонстрира съ цель да отвлѣче турските резерви отъ „рижата“ висота;
 - 2) Лъва колона на генералъ Скобелевъ (10 дружини, 3 ескадрона и 56 орджия) — около 10,000 души — получи задача да настѣпи по двете страни на шосето за Ловечъ и да атакува „Рижата“ висота;
 - 3) Общъ резервъ (11 дружини и 16 орджия) — около 9,000 д. — трѣбваше да се разположи на шосето за Ловечъ, т. е. задъ лъвата колона.
- Конницата на генералъ Тутолминъ получи задача да наблюдава шоската отъ Плѣвенъ и да прекъсне съобщенията съ този градъ.

Боятъ при гр. Ловечъ. На 22. августъ, 5 часа, лъвата колона се завърна съ 4 дружини въ бойна часть, а съ 6 дружини и 3 ескадрона въ резервъ. Артилерията на колоната (56 орджия) зае позиция на висотите отъ двете страни на шосето. Къмъ същото време дъсната колона се развърна по висотата на югъ отъ с. Присяка, и между двете колони се образува една междина отъ 1½ клм.

Къмъ 6 часа се започна артилерийската подготовка. Повече отъ 30 орджия отъ лъвата колона съсредоточиха огъня си по най-важния участък — „Рижата“ висота — а останалите орджия обстрелваха съседните окопи. Турците отговориха съ 5 орджия, които, като по-далекобойни, бѣха вънъ отъ истрелите на русите.

Артилерийската подготовка продължи до 11½ часа и застави противника да очисти предните окопи на „Рижата“ висота. Презъ това време, обаче, дъсната колона силно страдаше отъ артилерийския и пушеченъ огънь на противника. Турците забелязаха това и преминаха въ настѣпление срещу дъсния флангъ на русите, но бѣха отхвърлени съ контръ атака. За да се облекчи положението на дъсната колона, командирѣтъ ѝ реши да атакува противника. Атаката започва следъ пристигането на изпратения за усиление пехотенъ полкъ отъ общия резервъ. Поради слабата огнева подготовка русите дадоха голѣми загуби, но атаката се увѣнча съ пълненъ успѣхъ. Къмъ 10 часа турците бѣха принудени да отстъпятъ на лъвия бръгъ на р. Осъмъ.

Къмъ 11 часа и 30 минути князь Имеретински усили съ две дружини колоната на генералъ Скобелевъ и заповѣда да се атакува „Рижата“ висота. Командирѣтъ на колоната считаше атаката достатъчно подготвена, тъй като резервите и вниманието на противника бѣха отвлѣчени предъ фронта на дъсната колона, а артилерийската подготовка се водѣше вече отъ 6 часа. За атаката генералъ Скобелевъ раздѣли войските си на две части: — за действие срещу „Рижата“ висота 5 дружини, и за действие срещу висотата на северъ отъ шосето — 6 дружини. За прикритие на артилерията бѣха оставени две дружини, а за охрана на лъвия флангъ се назначиха два ескадрона. На артилерията бѣше заповѣдано да открие силенъ огънь и да стреля до последна възможность.

За поддържане атаката бѣха оставени въ общъ резервъ 6 дружини. Къмъ 12 часа полковоетѣ настѣписа съ развѣти знамена, съ музика и пѣсни къмъ дадените имъ обекти. Настѣплението се поддържаше отъ 56 орджия, които засипваха съ снаряди „Рижата“ висота. Турците не издържаха и бързо и безредно отстъпиха къмъ града, безъ да успѣятъ да разрушатъ моста на р. Осъмъ.

Турцитѣ заеха съ главнитѣ си сили укрепената позиция на северъ отъ Ловечъ, която имаше отличенъ обстрелъ. Тя бѣше обрѣната съ фронтъ къмъ колоната на генералъ Скобелевъ, съ флангъ къмъ дѣсната колона и съ тилъ къмъ конницата на генералъ Тутолминъ, която се яви на пѣтя на отстъпление къмъ Плѣвень.

До като се произвеждаше артилерийската подготовка, лѣвата колона се организира и, подкрепена отъ общия резервъ съ още 4 дружини, се развърна срещу турската позиция. Главниятъ ударъ бѣше насоченъ къмъ с. Порадимецъ. отъ кждето излизеше единствениятъ свободенъ пѣтъ за отстъпление на противника.

Атаката започна въ 15 часа. Срещу лѣвия флангъ на турската позиция се насочиха отъ югъ и изтокъ около 10 дружини. Това застави турцитѣ да притеглятъ резервитѣ и по-големата частъ отъ силитѣ си въ тази посока и да откриятъ важния дѣсенъ флангъ. Тогава срещу тозв флангъ и въ обходъ на цѣлото неприятелско разположение генералъ Скобелевъ насочи 7 дружини. Това движение реши боя. Турцитѣ започнаха безредно отстъпление. Тѣ изпратиха последния си резервъ — 2 табора — къмъ дѣсния си флангъ, които, попаднали подъ ударитѣ на конницата, бѣха изсѣчени. Отстъплението на противника се обрѣна въ бѣгство. Казачитѣ преследваха отстъпващитѣ части, и привечеръ по-големата частъ отъ турския отрядъ бѣше унищожена. На бойното поле останаха около 3,000 турски трупа. Рускитѣ загуби възлизаха на около 1,700 души. Победата бѣше пълна.

Оценка.

Боятъ при гр. Ловечъ ни дава поуки върху начина, по който трѣбва да се извърши атаката на една силно укрепена позиция. Такива поуки се извлѣкоха, когато се разгледаха първата и втората атаки на градъ Плѣвень, но начинътъ, по който се извърши атаката на гр. Ловечъ, се различава твърде много отъ атакитѣ на гр. Плѣвень. На пръвъ погледъ изглежда, че атаката на гр. Ловечъ се извършва отъ друга войска, съ съвсемъ други тактически схващания и доктрини, а не отъ руската. Това се дължи изключително на разбиранята на командуването, които внесе въ ръководството на боя — обстоятелство, което показва, колко е нужно за една войска да има между командиритѣ ѝ още отъ мирно време пълно единомислие и еднакви схващания по всички тактически въпроси.

Князь Имеретински не се хвърли съ отряда си безогледно срещу гр. Ловечъ, както това бѣше допуснато при Плѣвень. Знаейки добре, че нападението срещу неприятель, който е заелъ вече позиция, изисква по-голема подготовка и по-обработенъ планъ, той още на 20. августъ заповѣда на

генералъ Скобелевъ да разузнае за противника и да направи всички подготвителни работи по предстоящата атака. Последниятъ изпълни отлично възложената му задача. Той предпазливо се приближи до позицията на турцитѣ, изгласка преднитѣ имъ части, зае удобна линия, която можеше да послужи като изходна позиция на главнитѣ сили, и, разузнавайки непрекъснато за противника, допълни сведенията, въз основа на които се взе окончателно решение. Изобщо отрядътъ на генералъ Скобелевъ, до пристигането на частитѣ отъ Севлиево, играеше ролята на предна охрана, задъ която впоследствие князь Имеретински формира бойния си редъ.

Подготовката на удара се извърши най-старателно, и тя имаше за целъ да прикове противника къмъ позициитѣ му, да разузнае по-точно силитѣ и разпачожението му и да разпрѣсне резервитѣ му. За подготовката на удара руското командване си послужи главно съ две сръдства: артилерийския огънь и демонстрациитѣ на дѣсната колона. На артилерията се заповѣда да съсръдоточи огъня си по избрания за решителенъ ударъ участъкъ — „Рижата“ височина. За обстрелването на тази височина взеха участие 76 орджия, тъй че началото за съсръдоточението на усилията срещу важния участъкъ бѣше напълно спазено.

Демонстрациитѣ на дѣсната колона като сръдство, което трѣбваше да разпрѣсне и разстрои резервитѣ на турцитѣ, бѣха водени отлично. Съ енергичното си настѣпление дѣсната колона даде видъ, че решителния ударъ ще бжде нанесенъ отъ нея и заблуди турското командване, което отдалечи резервитѣ си отъ решителното мѣсто. По този начинъ задачата на лѣвата колона, която нанасяше решителния ударъ, бѣше облекчена и успѣхътъ бѣше осигуренъ.

Назначението, което се даде на конницата и ролята, която тя изигра, заслужаватъ сжщо внимание. Почти цѣлата конница получи добре опредѣлена задача — да действува на съобщенията на противника и да наблюдава направлението къмъ Плѣвень. Въ изпълнение на тази задача, генералъ Тутолминъ се яви въ тилъ на турцитѣ, смути турското командване и го принуди да отдѣли части и противъ него, т. е. да отслаби мѣстото, гдето се решаваше боя. При атаката на втората позиция конницата следѣше вървежа на боя и изварди момента да атакува противника въ тилъ, като съ това весели паника въ редоветѣ му. Следъ боя конницата преследва противника, докато го унищожил напълно.

По отношение действията на турцитѣ трѣбва да се забележи, че тѣ и тукъ, както навсѣкжде, останаха приковани къмъ позициитѣ си. Безъ разузнаване за противника тѣ не можаха да узнаятъ въ началото на действията, че иматъ

насрѣща само малочисления отрядъ на генералъ Скобелевъ, който цѣли два дена прекара изолиранъ и отдалеченъ отъ главнитѣ сили на руситѣ. Турцитѣ не използваха това изолирано положение на отряда, за да го унищожатъ преди пристигането на главнитѣ сили на руситѣ отъ Севлиево.

Що се отнася до турската артилерия, трѣбва да се признае, че тя изпълни отлично задачата си. Тя не се заангажира въ бой съ многочислената руска артилерия, а съсрѣдоточи огъня си по най-опаснитѣ за момента цели — преднитѣ части на атакуващия.

5. Третата атака на гр. Плѣвень

(30. августъ)

Общото положение на странитѣ преди боя. Следъ заемането на гр. Ловечъ турската войска, раздѣлена на три отдѣлни групи, не предприе никакви действия. При това пасивно поведение на турцитѣ, макаръ че очакванитѣ отъ Русия подкрепления на бѣха пристигнали, главната руска квартира отхвърли идеята за обсадата на гр. Плѣвень и реши да промѣни характера на действията и да предприеме нова атака. Това решение бѣ взето и по други причини, именно — да се поднесе победа на императора по случай именния му день — 30. августъ.

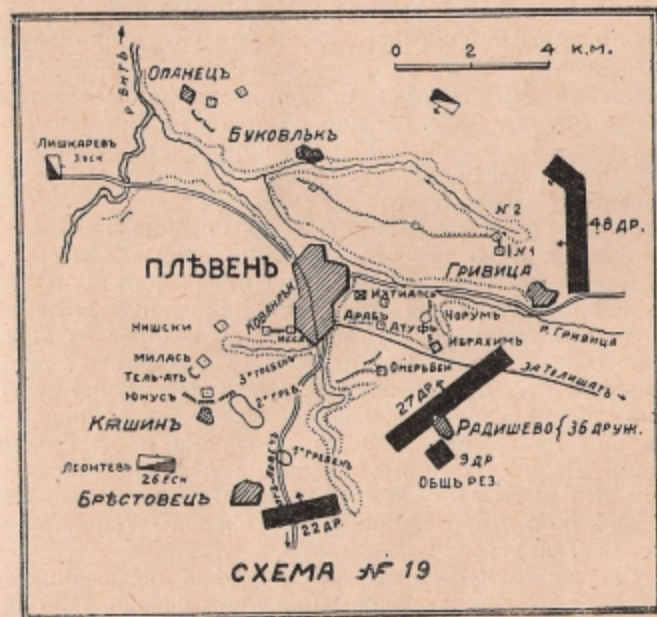
Подробни сведения за силитѣ на Османъ паша и за заетата отъ него позиция нѣмаше, макаръ че още отъ началото на м. августъ 4. и 9. корпуси се готвѣха за атака. Даже мѣстността до турскитѣ позиции не бѣше разузната. А Османъ паша продължаваше да се укрепява и бѣше успѣлъ да съсрѣдоточи въ Плѣвень 35,000 души. Руситѣ, обаче, предполагатъ, че турскитѣ сили въ Плѣвень възлизатъ на около 50—80,000 души.

Следъ втория бой при Плѣвень, Османъ паша обърна особено внимание на участъка между р. Гривица и р. Тученица, тъй като той предполагаше, че новата руска атака ще бѣде насочена именно въ тази посока. На северния фронтъ укрепленията изобщо останаха сжщитѣ. Само окопитѣ, които водѣха отъ с. Буковлъкъ къмъ Гривицкия редутѣ, бѣха направени непрекъснати и на 1 клм. на изтокъ отъ Гривицкитѣ редутѣ бѣше построенъ единъ дълъгъ окопъ. Тактически важния юго-западенъ участъкъ оставаше най-слабо укрепенъ.

При южния изходъ на Плѣвень се намираше откритото отъ къмъ гората укрепление Исса-ага, съединено чрезъ единъ окопъ съ редута Кованлъкъ, който се намираше на 800 кр. на западъ. Руситѣ нарекоха редутитѣ Исса-ага и Кованлъкъ — „Скобелевски“ редутѣ. На 1 до 1½ клм. на западъ се намираха редутитѣ: Нишки, Миласъ и Талъятъ бей, а на

900 кр. на югъ отъ тѣхъ и на 250 м. отъ с. Къшинъ бѣше построенъ голѣмия редутъ Юнусъ бей, който руситѣ наричаха „Къшински“. Редутитѣ имаха отъ 2 до 3 м. височина при дебелина на насапа отъ 420 м. до 540 м. Пространството между южната група редутѣ и р. Витѣ не бѣше заето и възлизаше на около 5 клм., тъй че цѣлата турска позиция, общата дължина на която достигаше до 20 клм. се обхождаше и пжтя за отстъпление на турцитѣ къмъ София се застрашаваше.

Османъ паша разполагаше съ около 48 табора, 70 орджия, 17 ескадрона — или всичко около 35,000 души, които бѣха разпредѣлени по следния начинъ: 2 табора и 6 орджия — при с. Опанецъ; 10 табора и 15 орджия заемаха участъка на северъ отъ р. Гривица; 21 табора и 36 орджия заемаха юго-източната група укрепления; 3 табора и 9 орджия заемаха югозападния участъкъ; общиятъ резервъ бѣ табора, 12 орджия и 18 ескадрона бѣше съсрѣдоточенъ задъ укрепленията на северо-източния участъкъ.

Артилерийската подготовка отъ 26. до 30. августъ. На 25. августъ вечерта руско-ромънската артилерия се разположи на 2—2½ клм. отъ турскитѣ укрепления — на линията на Гривицката виеочина, с. Гривица, с. Радишево, уврага на р. Тученица. На 26. августъ, въ 6 часа, по сигналъ всички орджия

откриха огън по турските укрепления. Артилерийската подготовка продължи 4 дена, но не даде очакваните резултати. Огънят не беше разпредѐлен правилно и укрепленията, които трѣбваше да бъдат атакувани, не бѣха добре обстрелвани. Незначителният успѣх на руската артилерия повдигна духа на турците.

През време на артилерийската подготовка генералъ Скобелевъ, следъ упоритъ бой, зае първия, а следъ това и втория гребенъ отъ Зеленитѣ гори. Това принуди Османъ паша да усили отбраната на участъка западно отъ р. Тученица, и турските сили тукъ достигнаха до 19 табора.

Презъ тия дни и руската конница не постигна особени резултати. На дѣсния флангъ генералъ Лашкаревъ (8 конни полка и 18 коани орджия) получи заповѣдъ да премине р. Витъ по-долу отъ Плѣвенъ и да настѣпи къмъ Долни Джбникъ, съ цель да затрудни съобщенията на турците по Софийското шосе. Действително Долни-Джбникъ бѣше заетъ отъ руситѣ, но генералъ Лашкаревъ не влѣзе въ връзка съ конницата на лѣвия флангъ, и турците имаха пълна възможност да се съобщаватъ съ базата си въ промеждутъка между тѣхъ.

Заповѣдта за атаката на 30. августъ. Споредъ заповѣдта атаката трѣбваше да почне на 30. августъ въ 15 часа, като едновременно се атакуватъ Гривицкия редутъ № 1 (Каналж-табия), Омаръ бей и укрепленията на западъ отъ р. Тученица,

Войскитѣ бѣха разпредѐлени по следния начинъ: 1) на дѣсния флангъ (на северъ отъ р. Гривица) — 48 дружини; 2) въ центъра — 36 дружини; 3) на лѣвия флангъ — 22 дружини. Общиятъ резервъ се състоеше отъ 9 дружини, 22 орджия и 4 ескадрона и влизаше въ състава на войскитѣ отъ центъра. Ромѣнитѣ отдѣлиха въ резервъ 17 дружини отъ войскитѣ на дѣсния флангъ. Дѣсниятъ флангъ се охраняваше отъ 8 ескадрона калараши (ромѣнска конница), а на лѣвия флангъ се намираха 26 ескадрона и 18 орджия на генералъ Леонтевъ, които трѣбваше да действуватъ къмъ Софийското шосе въ свръзка съ находящата се вече на лѣвия брѣгъ на р. Витъ конница на генералъ Лашкаревъ (34 еск. и 18 к. ор.).

И тъй, около $\frac{1}{2}$ отъ всички сили бѣха назначени да атакуватъ сравнително по-маловажния лѣвъ флангъ на турската позиция, а за главната атака, по шосето за Ловечъ, се назначаваша една $\frac{1}{2}$ отъ силитѣ. Князь Карлъ придаваше особено значение на дѣсния флангъ на съюзницитѣ, а генералъ Зотовъ — на лѣвия и центъра. Вследствие на това управлението и силата на атаката се раздвоиха. Следъ заемането на Гривицките редутѣ и Омаръ бей, всички войски трѣбваше да атакуватъ укрепления лагеръ на турците, който се намираше на изтокъ отъ Плѣвенъ.

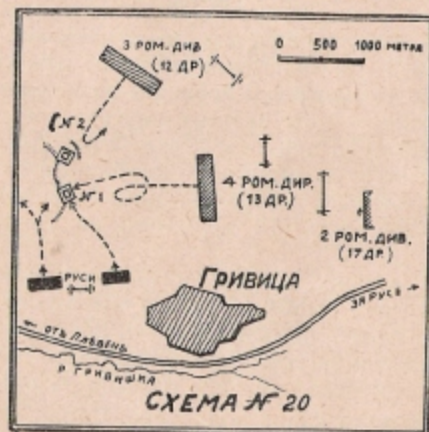
Съгласно заповѣдта за атаката на 30. августъ, на разсъмване, артилерийската подготовка трѣбваше да продължи съ две прекъсвания: — между 9 и 10 часа и между 13 и 14 $\frac{1}{2}$ часа, за да се заблудятъ турците и да привлѣкатъ резервитѣ си подъ огъня.

Презъ цѣлата нощъ срещу 30. августъ валѣ силенъ дъждъ, който обърна глиневата почва въ лепкава калъ. Дъждътъ не престана и презъ дена. На разсъмване се спуска гъста мъгла, която закриваше разположението на неприятелските укрепления. Мъглата почна да се вдига къмъ 11 часа. Безъ да се гледа на това, на разсъмване съюзнитѣ батареи откриха огънъ, но действителността на стрелбата бѣше незначителна. При това сложниятъ планъ на артилерийската подготовка не бѣше изпълненъ. Ромѣнитѣ отдадоха отдѣлна заповѣдъ и въ това време, когато руската артилерия мълчеше, ромѣнската продължаваше да действува и обратно. Изобщо артилерийската подготовка, която продължи до 15 часа, нѣмаше успѣхъ.

За да се види по-ясно какъ се разви боя, нека разгледаме последователно действията на дѣсния флангъ, въ центъра и на лѣвия флангъ.

Атаката на Гривицкия редутъ.

Атаката на Гривицкия редутъ се подготвяваше съ огъня на 65 орджия. Заповѣдано бѣше да се завладѣе редутъ № 1, като се атакува отъ северъ съ 3 (12 дружини) отъ изтокъ съ 4. (13 дружини) ромѣнски дивизии, отъ югъ съ 6 руски дружини. Втората ромѣнска ди-

визия (17 дружини) съставляваше общъ резервъ на атакуванитѣ войски. Съюзницитѣ не знаяха, че съществуватъ два Гривицки редута, тъй като мѣстността ги скриваше; отъ югъ и

изтокъ се виждаше редутъ № 1, а отъ северъ — № 2. Въ 15 часа 4. ромжнска дивизия атакува редутъ № 1, а 3, ромжнска дивизия — редутъ № 2, но предполагаше, че атакува редутъ № 1. Дветѣ разпожсани атаки бѣха отбити. Седемъ дружини отъ 3. ромжнска дивизия се изгубиха въ мъглата и не взеха участие въ атаката.

Въ 17 часа руситѣ атакуваха съ два пехотни полка редутъ № 1 отъ югъ. Безъ да се гледа на силния фронталенъ огънь и огъня отъ тила и фланга отъ редутитѣ Ибрахимъ и Чорумъ, частитѣ стремително се понесоха въ атака, като единъ полкъ се вмъкна въ редутъ № 1 отъ южния фасъ, а ромжнитѣ отъ източния. Останалитѣ руски части се насочиха на западъ — къмъ турския лагеръ и се вмъкнаха въ него, но останали безъ резерви, къмъ 20 часа тѣ отстъпиха къмъ редутъ № 1. На последния още отъ 18½ часа се развѣваха руско ромжнски знамена. Въ 23 часа турцитѣ се опитаха да заематъ редута съ нощно нападение, но бѣха отбити.

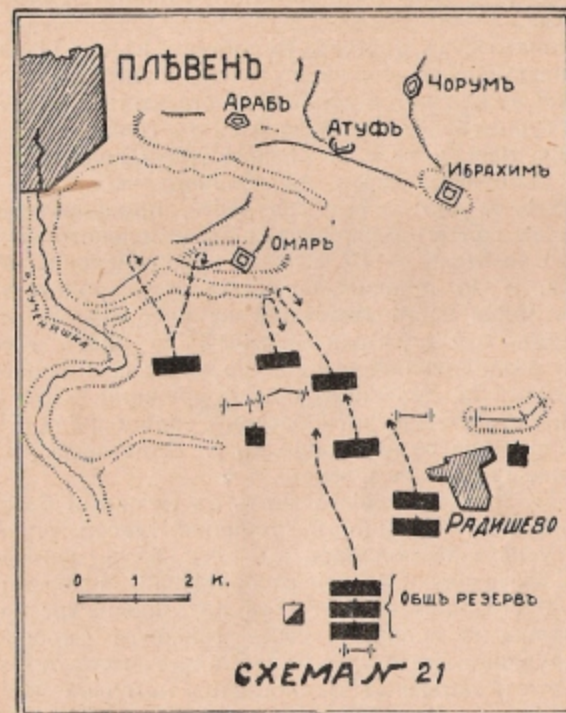
Загубитѣ на дѣсния флангъ на съюзницитѣ достигнаха до 3,500 души. Въ боя взеха участие 24 руски и ромжнски дружини срещу 6—8 турски. Това обстоятелство показва, че укрѣпленията увеличаватъ силата на съпротивлението на войскитѣ. Вследствие разпожсаността на атакитѣ и липса на разузнаване, рускиятъ успѣхъ бѣше нищоженъ. Въ резервъ, задъ дѣсния флангъ, оставаха съвсемъ непожтнати 24 дружини, но командването реши да се задоволи съ достигнатия успѣхъ.

Действията въ центра. Въ центра действаха 100 полски и 20 обсадни орждия, но отъ тѣхъ въ избраното направление за решителни действия — редута Омаръ-бей — действаха само нѣколко батареи. Отъ 36 дружини въ центра, 9 дружини се намираха въ общъ резервъ, 6 дружини — въ частенъ резервъ, 9 дружини при артилерията, а само 12 дружини бѣха назначени за решителната атака. Войскитѣ въ центра се командваха отъ командира на 4. корпусъ, генералъ Криловъ, който възложи командването на бойната частъ (12 дружини) на генералъ Шнитниковъ.

По причини казани по-горе артилерийската подготовка бѣше слаба. Атаката трѣбваше да почне въ 15 часа, но въ сжщностъ почна много по-рано и къмъ 14 часа бѣше отбита съ около 2,300 души загуба. Тази атака бѣше плодъ на недоумение поради неясно отдадена и лошо разбрана запо

Въ 15 часа атаката бѣше подновена. Скоро частитѣ завладѣха две линии окопи, но на третата бѣха спрѣни и отхвърлени отъ турскитѣ резерви. Следъ това полковетѣ се изпратиха единъ следъ други да атакуватъ редута Омаръ-бей, но отново претърпѣха неуспѣхъ. Атаката този день бѣше

произведена отъ 18 дружини срещу 6—8 табора. Не взеха участие въ боя 18 дружини, но бѣше решено да се прекратятъ понататъшнитѣ действия. Руситѣ дадоха въ центъра 4,500 души загуби, безъ да иматъ нѣкакъвъ успѣхъ.

Действията на генералъ Скобелевъ на лѣвия флангъ. На лѣвия руски флангъ действаха 22 дружини, 84 оржди и 24 ескадрона. Споредъ заповѣдта, 13 дружини бѣха подчинени на генералъ Скобелевъ II-й, който получи заповѣдъ да завладѣе неприятелскитѣ укрѣпления на западъ отъ р. Тученица. Князь Имеретински съ 9 дружини трѣбваше да го поддържа.

За да влѣзе по-скоро въ връзка съ центра и за да не разпожса силитѣ си, генералъ Скобелевъ реши отъ цѣлата юго-западна група укрѣпления да атакува само редутитѣ Исса-аги и Кованлъкъ.

Споредъ заповѣдта атаката трѣбваше да започне въ 15 часа, но генералъ Скобелевъ реши да заеме преди това третия гребенъ отъ Зеленитѣ гори. Ето защо, въ 10 часа

той насочи къмъ третия гребенъ 4 дружини. Както бѣше заповѣдано, часть отъ тѣзи войски се установиха на гребена, гдето се окопаха, но нѣкои роты отъ лѣвия флангъ, вследствие мъглата и неяснитѣ очертания на гребена, продължиха настѣплението и заеха неприятелскитѣ окопи предъ редута Кованлъкъ.

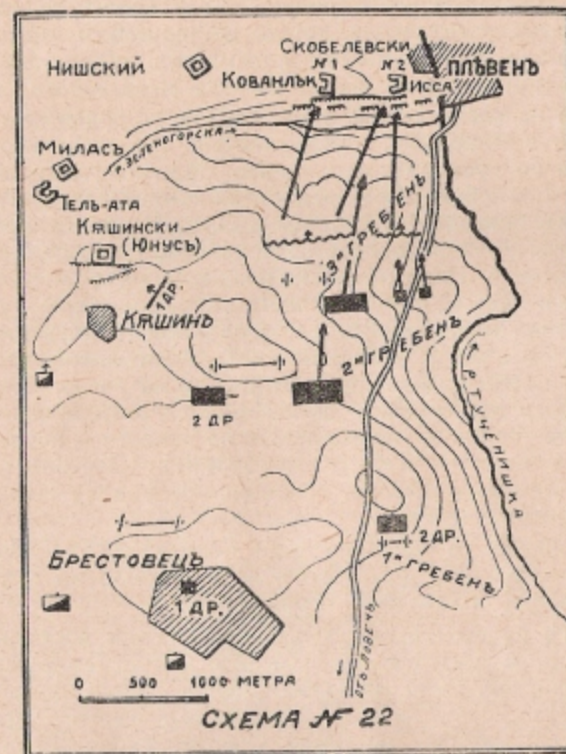
Противникътъ, въ составъ 16 табора, къмъ 11 часа премина въ настѣпление срещу рускитѣ части на третия гребенъ. Стана нужда да се усили бойната часть съ още една дружина. Турцитѣ не успѣха да взематъ гребена и останаха на позиция между него и Зеленогорски долъ. Въ 14 часа генералъ Скобелевъ вкара въ бойната часть още единъ полкъ, който, заедно съ другитѣ части, принуди турцитѣ да отстъпятъ въ голѣмъ безпорядкъ задъ Зеленогорския долъ.

Времето за атака — 15 часа — приближаваше. Мъглата се разясни, и 46 орджия започнаха артилерийската подготовка. Въ бойна часть трѣбваше да следватъ 8 дружини, а въ резервъ — 5 дружини. Войскитѣ на князь Имеретински бѣхи разположени така: 5 дружини се намираха задъ втория гребенъ на Зелениѣ гори, 2 дружини задъ първия, една дружина служеше като заслонъ срещу редута Юнусъ-бей, една дружина се намираше въ с. Брѣстовець, и конницата охраняваше лѣвия флангъ.

Точно въ 15 часа бойната часть съ музика и барабаненъ бой се понесе въ атака подъ страшния турски огънь. Частитѣ се спуснаха въ долината, но тамъ бѣха принудени да се спратъ. Само редки вериги отъ отдѣлни храбреци се покачиха по стрѣмния лѣвъ брѣгъ на Зеленогорския долъ. Въ поддръжка на преднитѣ части генералъ Скобелевъ изпрати 3 дружини, които тласнаха бойната часть до половината на ската и залѣгнаха заедно съ нея на голия скатъ, безъ да иматъ нѣкакво покритие. Генералъ Скобелевъ подкрепи бойната часть съ още три дружини, дошли къмъ 3. гребенъ и подтикна бойния редъ още малко напредъ.

Въ това време турцитѣ преминаха въ настѣпление противъ крайния дѣсенъ флангъ на руситѣ, кждето закипѣ щикова борба. Успѣхътъ на боя започна да се колебае. Тогава генералъ Скобелевъ реши да хвърли върху възнитѣ на военното щастие единствения останалъ въ неговитѣ ржце резервъ — себе си. Обкръженъ отъ шаба си, той стоеше неподвижно на коня, безъ да спуска очи отъ редутитѣ. Скривайки вълнението си, генералъ Скобелевъ се стараше да гледа спокойно, какъ полкъ следъ полкъ изчезваха въ вихъра на боя. Градътъ отъ куршуми отнасяше все нови и нови жертви отъ шаба му, но неговото внимание нито за секунда не се разсѣиваше. Всѣка мисль лично за него бѣше далечъ въ тази минута, и, ако генералъ Скобелевъ не се хвърли порано съ преднитѣ си части, то е само за това, че той гледа

на себе си като на резервъ, когато бѣше решилъ да пожертвува безогледно, щомъ като настѣпи решителната минута. Тази минута настѣпи — генералъ Скобелевъ се жертвува и само по едно чудо излѣзе живъ отъ боя, въ който се

хвърли храбро. Той пришпори коня си, бързо се понесе до оврага, спусна се и започна да се изкачва на противоположния скатъ — къмъ редутъ № 1. Явяването на генерала даде новъ импулсъ на борбата. Отстъпващитѣ започнаха да се връщатъ, лежащитѣ ставаха и отиваха съ него напредъ. Турцитѣ, които заемаха окопитѣ предъ редутъ № 1, неиздържаха, оставиха ги и бѣгомъ отстъпиха къмъ по-заднитѣ редути и окопи. Видътъ на отстъпващитѣ турци още повече въодушеви руситѣ. „Ура“, подхванато отъ хиляди гърла, се понесе по цѣлата линия. Плзгайки се, падайки, задъхани, охрипнали отъ викане, частитѣ отиваха все по-напредъ и по-напредъ. Така тѣ се движеха въ нестройни, но дружни купчини. Още нѣколко тежки минути и преднитѣ части на руситѣ

съ остървение се хвърлиха въ окопа, а следъ това, къмъ 16 часа и 25 минути, се хвърлиха и въ редутъ № 1. Вътре и около редуту започна кратка щикова борба. Най-упорититъ турци бѣха избити, останалитъ отстѣпиха назадъ къмъ лагера, който се намираше 400 кр. задъ линията на редутитъ, а другитъ отстѣпиха къмъ редутъ № 2. Схватката не бѣше още на всѣкъде свършена, когато войницитъ и офицеритъ, които вървѣха задъ Скобелева като следъ знаме, го обкръжиха и го молѣха да се върне назадъ и да запази себе си.

Атаката на редутъ № 2 бѣше отбита съ фланговъ огънь отъ редутитъ Омаръ-бей и Арабъ-табия. Турцитъ съсрѣдоточиха огъня по рускитъ части, които бѣха се натрупали въ редутъ № 1, а следъ това предприеха контръ-атака. но бѣха отбити и въ безредие отстѣпиха назадъ. Паниката проникна въ неприятелскитъ редове, и 12-тъ табора, които се намираха между редутитъ Нишки и Скобелевския № 2 (Исса-ага), се разпрѣснаха. Къмъ 15 часа падна въ руски рѣце и редутъ № 2. Нѣмайки възможностъ да продължава настѣпленieto, Скобелевъ се спрѣ и пристѣпи къмъ привеждане войскитъ въ редъ и къмъ организиране отбраната на редутитъ. Но за жалостъ, тукъ не можеше да се докара артилерия поради стрѣмнината на ската, лепкавостъта на почвата и недостатъчното число коне — избити отъ турцитъ. Шансовъ инструментъ имаше твърде малко, и войницитъ ровѣха земята съ манерки, щикове и рѣце.

Положението се усложни още повече съ стрелбата на турцитъ отъ фронта, фланговетъ и тила, особено отъ редутитъ на дѣсния брѣгъ на р. Тученица.

Загубитъ на руситъ предъ всички участъци достигнаха до 12,000 души, а резултатитъ съвсемъ несъответствуваха на даденитъ жертви. Само на лѣвия флангъ руситъ имаха решителенъ успѣхъ, а въ центъра претърпѣха пълна несполука. Въ боя на 30. августъ не взеха участие около 50 дружини и, ако тѣ бѣха правилно употрѣбени, можеше да се разчита на пълна победа. Князь Карлъ, обаче, решително се отказа отъ по-нататѣшното настѣпление на ромънскитъ войски, а генералъ Зотовъ считаше, че рускитъ войски отъ центъра сж вече неспособни за бой. Вследствие на това, бѣше решено да се отведатъ войскитъ на предишнитъ имъ позиции, като се задържи само застия Гривицки редутъ. На генералъ Скобелевъ се съобща да не разчита на подкрепления, и му се заповѣда да задържи редутитъ до вечеръта.

Между това Османъ паша, който не придаваше значение на изгубения Гривицки редутъ, силно се безпокоеше отъ успѣхитъ на руския лѣвъ флангъ, който се бѣше врѣзалъ като клинъ въ разположението му и заплашваше да сломи окончателно турската съпротива. Ето защо той реши

на всѣка цена да вземе обратно отнетитъ отъ Скобелевъ редуту, а въ случай на неуспѣхъ — да отстѣпи.

Нощъта мина тревожно за войскитъ на генералъ Скобелевъ. Често се започваха пушечни пристрелки. Очаквайки нощно нападение, хората не можаха да подкрепятъ силитъ си съ сънъ. Вечеръта, на 30. августъ, турцитъ произведоха нѣколко безуспѣшни атаки. Следъ една атака турскитъ резерви взеха своитъ отстѣпващи войски за руски и откриха огънь. Тия последнитъ отговориха на свой редъ съ огънь, и това недоразумение причини значителни загуби на турцитъ.

Въ 6 часа на 31. августъ турцитъ започнаха подготовката на контръ-атаката, а следъ това два пѣти се опитваха да контръ-атакуватъ редутитъ, но бѣха отхвърлени. Третата турска контръ-атака бѣше сжщо отбита, макаръ че турцитъ получиха подкрепления. Но силитъ на защитницитъ намаляваха всѣки часъ, а загубитъ все повече и повече се увеличаваха.

Ползувайки се отъ бездействието на рускитъ войски отъ центра и дѣсния флангъ, Османъ наша съсрѣдоточи за последната контра-атака около 25 табора (15,000 души) и го повѣри на единъ отъ най-добритъ си офицери. Въ това време войскитъ отъ руския центъръ бездействуваха при с. Радишево. Само генералъ Криловъ по своя инициатива и на своя отговорностъ изпрати на Скобелевъ единъ полкъ, който предния день бѣше силно пострадалъ при атаката и броеше около 1,300 човѣка. Тѣй като Скобелевъ не разчиташе да се задържи на редутитъ, заповѣда на полка да се развърне на третия гребенъ, за да прикрие отстѣпленieto. Въ 4¹/₂ часа турцитъ поведоха решителна контра-атака срещу Кованлъкъ и го завладѣха. Въ този бой падна промушенъ отъ турскитъ щикове и коменданта на редута майоръ Горталовъ, който се отличаваше съ своето хладнокървие и голѣма распоредителностъ. За да избѣгне понататѣшното кръвопролитие, което бѣше вече безцелно, генералъ Скобелевъ заповѣда на коменданта на другия редутъ да отстѣпи. Въ 17 часа и редутътъ Исса-ага падна въ турски рѣце. — Подъ Прикритието на казания полкъ генералъ Скобелевъ отстѣпи съ останкитъ отъ лѣвия флангъ къмъ втория гребенъ. На последния отрядътъ остана цѣлия день на 1. септемврий, а на 2. септемврий вечеръта отстѣпи къмъ с. Бохотъ.

Руситъ дадоха 16,000 човѣка загуба (въ това число около 3,000 ромъни). Турскитъ загуби възлизаха на около 3,000 — 4,000 души.

Оценка.

Причинитъ за голѣмия неуспѣхъ на руситъ се криятъ въ следното:

1. Двоевластието. — Князь Карлъ бѣше назначенъ командувашъ на цѣлата руско-ромънска войска назначена за атаката на гр. Плѣвень, но въ сжщностъ той командуваше само ромънскитъ войски, а руситъ се командуваха отъ генералъ

Зотовъ. На 31. августъ князътъ отказа да вкара въ бой своитѣ 24 дружини, които не бѣха взели участие въ атаката, а руситѣ нѣмаха право да се разпожждатъ съ тѣхъ.

2. Отсѣствие на подробни сведения за противника и мѣстността. — Руситѣ считаха, че Османъ паша е два пѣти по силенъ отъ колкото бѣше въ действителностъ. На 30. августъ една ромънска дивизия атакува Гривницкия редутъ № 2, като смѣташе, че атакува редутъ № 1. Поради това усилията на ромънскитѣ части се разпокжсаха. Ако командуването бѣше организирало правилно и пълно наблюдение за мѣстността, то сигурно нѣмаше да се изпадне въ тази грѣшка. Това обстоятелство показва, че наблюдението, изобщо, играе важна роль въ бойнитѣ действия и трѣбва да бжде организирано най-грижливо. *То трѣбва да се извърши отъ повече мѣста и да се кръстосва*, за да се избѣгнатъ възможнитѣ заблуждения.

3. Атаката не бѣше добре подготвена съ огънь. — Многочислената руско-ромънска артилерия (повече отъ 400 орждия) не даде очаквания резултатъ, защото позициитѣ ѝ бѣха лошо избрани, огънятъ ѝ разпокжсанъ и срещу опредѣленитѣ за атака участъци се назначиха най-малко орждия. Руската пехота не направи нищо презъ време на четиридневната артилерийска подготовка и остана зрителка на артилерийската стрелба. Връзка между действията на артилерията и пехотата изобщо нѣмаше.

4) Разпредѣлението на силитѣ за атака бѣше неправилно. — Най-важниятъ участъкъ отъ неприятелската позиция бѣше атакуванъ само съ 22 дружини, когато срещу източния фронтъ се насочиха 48 дружини, а срещу юго-източния — 36 дружини. Обратното разпредѣление на силитѣ би било по-цѣлесъобразно. Отъ всичкитѣ 106 дружини бѣха оставени въ общъ резервъ само 9 дружини, които въ случая бѣха свършено малко и не можаха да окажатъ съ действията си влияние върху хода на операцията. При това, безъ да бжде необходимо, въ прикритие на артилерията бѣха оставени около 15 дружини. *Изобщо командуването не съсредоточи на решителното мѣсто значителни сили и по този начинъ наруши основното начало за воденето на боя — економия на силитѣ.*

5. Воденето на боя бѣше лишено отъ свързка и се отличаваше съ нерешителностъ и неправилно употребление на войскитѣ. На дѣсния флангъ и центъра руситѣ водѣха разпокжсани атаки. Въ центра се произведоха петъ атаки, като всѣка следваща почваше, когато предидущата биваше окончателно отбита. *На война само дружинитѣ и енергични действия даватъ решителни резултати, създаватъ победи и поправятъ бързо случайнитѣ частични неуспѣхи*, а такива

именно действия липсваха въ участъка, гдето действуваха главнитѣ руско-ромънски сили.

6. Действията на генералъ Скобелевъ правятъ особено впечатление по своята системностъ. — Генералъ Скобелевъ не разхвърли силитѣ си по цѣлия юго-западенъ участъкъ, както това бѣ направено по другитѣ участъци, а ги насочи въ посоката на главнитѣ си усилия — редутитѣ Исса-ага и Кованлъкъ. При атакитѣ на тия редуты генералъ Скобелевъ не се нахвърли съ частитѣ си безогледно, но зае предварително третия гребенъ отъ Зеленитѣ гори, които послужиха за изходна позиция на частитѣ. Въ най-критическия моментъ на боя, когато въ атакуващитѣ части настѣпи колебание, генералъ Скобелевъ застана начело на своитѣ войски и съ личния си примѣръ даде новъ импулсъ на борбата, обстоятелство, което показва колко голѣмо значение има въ боя личния примѣръ на командиритѣ.

Следъ заемането на редутитѣ Исса-ага и Кованлъкъ успѣхътъ не се разшири, защото генералъ Скобелевъ не разполагаше съ резервъ, а по-висшето командване, което бѣше изгубило вѣрата въ успѣха, отказа да го подкрепи съ свежи части. При това положение генералъ Скобелевъ заповѣда да се организиратъ частитѣ за отбрана, което стана трудно поради липсата на носимъ инструментъ.

Следъ третата атака на Плѣвенъ, Османъ паша остана въ пълно бездействие и не се възползува отъ победата си. Но какъ можеше да се използва турския успѣхъ сега? Можеше ли Османъ паша да предприеме, следъ третата атака на Плѣвенъ, единъ излазъ съ цель да настѣпи срещу противника, който току-що бѣше претърпѣлъ нова несполука? Ето въпроситѣ, които могатъ да се поставятъ относно поведението, което трѣбваше да се държи отъ турския командувашъ. Следъ първата и втората атаки на Плѣвенъ, силитѣ на дветѣ страни бѣха горе-долу еднакви. Тогава, преследвайки, Османъ паша не рискуваше абсолютно съ нищо, но следъ третата атака положението се измѣни коренно. Османъ паша заедно съ претърпѣлитѣ загуби напоследъкъ, нѣмаше повече отъ 30,000 — 35,000 души, когато руско-ромънскитѣ сили, независимо отъ даденитѣ загуби, възлизаха на повече отъ 100,000 бойци и многочислена конница. Да се атакува при такива условия, значи — да се изложатъ частитѣ на явно унищожение. А което Османъ паша още можеше да направи, то бѣше — да отстѣпи отъ Плѣвенъ, защото по-добре бѣше да бжде битъ, но да се изплъзне отъ рѣцетѣ на противника си, отколкото да бжде обкръженъ и принуденъ да капитулира.

IV. ЗАПАДНИЯТЪ ОТРЯДЪ НА ГЕНЕРАЛЪ ГУРКО. НАСТЪПЛЕНИЕТО ЮЖНО ОТЪ БАЛКАНА. ДЕЙСТВИЯТА ДО КРАЯ НА ВОЙНАТА

1. Действията до падането на гр. Плѣвень. Формиране и задача на Западния отрядъ на генералъ Гурко. Второто преминаване на Балкана отъ генералъ Гурко

Дѣйствиата до падането на гр. Плѣвень. Следъ третата неуспѣшна атака на гр. Плѣвень, духътъ на руситѣ отпадна. Явнитѣ грѣшки, извършени при атаката, подровиха довѣрието къмъ командиритѣ. Императорскиятъ съветъ взе решение да се обкръжи Плѣвень, като, до пристигане на пехотата на лѣвия брѣгъ на р. Витъ, обкръжаването отъ къмъ тази страна се възложи на конницата. Така образувана блокадната линия не бѣше сигурна и лесно се пробиваше отъ смѣсенитѣ турски отряди, които придружаваха обозитѣ отъ гр. Ботевградъ (Орхание). Предъ възможността да бжде окончателно обкръженъ, Османъ паша поиска още единъ пътъ да напусне Плѣвень и да се оттегли къмъ Луковитъ или Ботевградъ, но и този пътъ, като се взе предъ видъ важността на Плѣвень за морала на войската, турскиятъ таенъ съветъ не се съгласи и заповѣда да се продължи отбраната на града.

Принуденъ да остане въ Плѣвень, Османъ паша взе всички мѣрки за организиране съобщенията си съ Ботевградъ, за което употреби два способа: единия — като изпращаше прикритие на обозитѣ си едновременно отъ Ботевградъ и Плѣвень и тѣ минаваха отъ охраната на едното прикритие къмъ охраната на другото; и другия способъ, като заемеше нѣкои важни мѣста по протежение на пѣтя. Първиятъ способъ се указа не до тамъ сигуренъ, тъй като руситѣ можеха всѣкога да направятъ нѣкои разрушения на пѣтя и да прекъснатъ съобщенията. Османъ паша предпочете втория способъ, като за целта заповѣда да се укрепятъ Горни Дюбникъ, Долни Дѣбникъ и Телишъ, охраната на които повѣри на една дивизия и Демиркѡй, Радомирци и Луковитъ, които се охраняваха отъ друга дивизия.

Къмъ 15. септемврий въ главната квартира на руситѣ пристигна генералъ Тотлебенъ и му се възложи да ръководи действията по обсадата.

Следъ като разузна околноститѣ на гр. Плѣвень, генералъ Тотлебенъ се противопостави срещу всѣкаква атака съ

открита сила и препоръча да се обкръжи града, при условие, обаче, това обкръжаване да се извърши само когато пристигнатъ очакванитѣ подкрепления.

Поради успѣхитѣ на Османъ паша, въ Цариградъ замислиха, че е дошълъ момента да се направи ново последно усилие и да се отхвърли противника задъ Дунава. Въ тази смисълъ бѣха дадени нуждитѣ заповѣди на Мехмедъ Али и Сюлейманъ паша. За да поправи лошото впечатление, което бѣше направилъ съ несполучливитѣ си атаки на Шипка презъ м. августъ, Сюлейманъ паша посрещна заповѣдта съ радостъ, и безъ да губи много време, даде нуждитѣ разпореждания за действие. Обаче, същото не бѣше съ Мехмедъ Али. Той считаше войната за загубена и затова действуваше безъ желание за победа.

На 1. септемврий презъ нощта започна артилерийската подготовка и на 4. и 5. септемврий Сюлейманъ паша поднови атакитѣ на Шипка. Колонитѣ му обхванаха руската позиция и тъкмо когато Сюлейманъ паша мислѣше, че владѣе прохода и съ голѣмъ възторгъ телеграфира въ Цариградъ, руситѣ контра-атакуваха и отхвърлиха турцитѣ на югъ.

Въ изпълнение на получената заповѣдъ отъ Цариградъ, Мехмедъ Али настѣпи къмъ гр. Бѣла, а после къмъ Елена и В. Търново, но поради малкото войски, съ които бѣше почнато настѣплението, турцитѣ бѣха отхвърлени. Султанътъ бѣше недоволенъ отъ действията на Мехмедъ Али и го смѣни съ Сюлейманъ паша.

Първитѣ части отъ очакванитѣ руски подкрепления пристигнаха въ начало на м. октомврий. Гвардейскиятъ корпусъ, който бѣше изпратенъ къмъ Плѣвень, а на 10. октомврий зае мѣстото на конницата въ блокадната линия и завърши окончателно обкръжаването. По този начинъ шосето за София се зае отъ 49 дружини, 104 орджия и цѣлата конница на западния отрядъ — всички подъ командата на генералъ Гурко.

Следъ окончателното обкръжаване на Плѣвень, войскитѣ отъ блокадния корпусъ бѣха раздѣлени между генералъ Гурко и генералъ Тотлебенъ. Двамата генерали противоположни по темпераментъ и различни по произхождение, по родъ войска (единия кавалеристъ, а другия инженеръ), предлагаха различни начини за действие. Докато генералъ Гурко искаше да се действува енергично, генералъ Тотлебенъ предлагаше да се водятъ операциитѣ съ по-голѣма методичность и препоръчваше, като най-подходящъ начинъ, правилната и постепенна обсада. Тѣзи разногласия между двамата генерали създаваха трудности въ щаба на отряда, поради което се закѣснѣ съ изработването на единъ опредѣленъ планъ за действие.

Формиране и задачи на Западния отрядъ на генералъ Гурко.

Следъ оттеглянето на турската войска въ четирижгълника, въ руската главна квартира съществуваше предположението, че Сюлейманъ паша ще използва ж. п. линия презъ Ямболъ за Пазарджикъ, за да насочи частъ отъ силитъ си къмъ София и отъ тамъ да настъпи къмъ Плъвенъ. Впоследствие това предположение се потвърди и стана известно, че на Мехмедъ Али е било възложено да формира нови части около София, Ботевградъ и Златица и да деблокира Плъвенъ. За да се отстрани тази опасностъ, генералъ Тотлебенъ предлагаше да се образува единъ отрядъ независимо отъ войскитъ, които обсаждаха Плъвенъ, който да се държи близко до последнитъ. Като намираще, че по този начинъ на отряда се дава съвсемъ пасивна задача, генералъ Гурко бѣше на мнение, отрядътъ да настъпи къмъ София и да задържи противника далечъ отъ Плъвенъ, или да го унищожи въ Балкана и следъ това да действа споредъ обстановката.

Предложението на генералъ Гурко бѣше прието и се заповѣда да се формира отрядъ въ съставъ 43 дружини, 51 ескадрона и 120 орджия подъ негова команда. На 2. ноемврий този отрядъ, нареченъ „Западенъ“, тръгна къмъ Ботевградъ и съ заминаването на генералъ Гурко се избѣгнаха разногласията по воденето на операциитъ подъ Плъвенъ.

Заемането на Етрополе и Ботевградъ. Действията въ Етрополската планина къмъ края на м. ноемврий.

Следъ като се съсредоточи въ село Ябланица, Западниятъ отрядъ настъпи на югъ, съ целъ да заеме турскитъ позиции при с. Правецъ и Етрополе, презъ които минаваха единственитъ по-удобни пѣтища за Балкана. Генералъ Гурко мислѣше, че отрядътъ е достатъчно силенъ, за да атакува и дветъ позиции едновременно. Той раздѣли силитъ си на две колони и ги насочи къмъ Правецъ и Етрополе, обаче, заемането на тѣзи позиции не бѣше лесно, защото времето бѣше много лошо, обходитъ, които се налагаха при действията, се извършваха много бавно, полската артилерия се изкачваше по непристъпнитъ височини и орджията се извличаха на рѣце или се носѣха на гръбъ. Макаръ и съ голѣми усилия, на 12. ноемврий турскитъ позиции бѣха превзети. Съ заемането на Етрополе се откриха и пѣтищата къмъ Ботевградъ, Арабаконакъ и Златица. Тия успѣхи принудиха турцитъ да напуснатъ Ботевградъ и да се оттеглятъ къмъ Арабаконашкия проходъ.

При това положение, безъ да губи съприкосновение съ противника, генералъ Гурко настъпи веднага къмъ Арабаконакъ, като за охрана на дѣсния си флангъ остави частъ отъ войскитъ си при Правецъ. Това настъпление принуди

турцитъ да напуснатъ бързо позицията си при с. Врачешъ. Следъ тѣзи успѣхи на руситъ Мехмедъ Али обърна голѣмо внимание на Арабаконакъ и взе мѣрки за укрѣпяването му.

Руситъ настъпиха срещу укрепенитъ позиции на Арабаконакъ, като завладѣха височинитъ една следъ друга. На 23. и 24. ноемврий турцитъ се опитаха да контра-атакуватъ, но усилията имъ останаха безполезни. Отъ тогава двамата противници останаха върху височинитъ окопани добре както на Шипка и чакаха падането на Плъвенъ. Къмъ 29. ноемврий руситъ успѣха да разполовятъ владението на Арабаконашкия, Стѣргелския и Златишкия проходи.

Пленяването на Османъ паша.

Въ това време събитията около Плъвенъ се развиваха благоприятно за руситъ. Къмъ бригадата на м. ноемврий хранителнитъ припаси на Плъвенския гарнизонъ се привършиха. На 19. ноемврий Османъ паша свика воененъ съветъ, предъ когото изложи положението на гарнизона. Съветътъ реши единодушно да се направи излазъ и то по посока на р. Витъ — къмъ София. Изпълнението на тази операция започна на 27. ноемврий вечерята. На 28. ноемврий руситъ откриха движението и, следъ като отбиха турскитъ атаки на лѣвия брѣгъ на р. Витъ, принудиха Османъ паша да капитулира безусловно. — Тукъ трѣбваше да се спомене опита, който Сюлейманъ паша направи за освобождението на Плъвенския гарнизонъ. За да облекчи положението на гарнизона, Сюлейманъ паша реши да нанесе

съ източната армия единъ мощенъ ударъ въ посоката гр. Елена — гр. В. Търново. Съ енергично настъпление и следъ много тежъкъ за руситѣ бой, на 22. ноемврий турскитѣ части заеха гр. Елена. Следъ завземането на града, обаче, турцитѣ не преследваха и дадоха възможност на руското командование, което се почувствува много застрашено, да организира силитѣ си и да подведе нови подкрепления. Къмъ 30. ноемврий Сюлейманъ паша узна за падането на Плъвненъ и се отказа отъ по-нататъшнитѣ действия въ тази посока.

Второто преминаване на Балкана отъ генералъ Гурко.

Следъ падането на Плъвненъ отрядътъ на генералъ Гурко бѣше усиленъ до 84 дружини и 56 ескадрона и получи нова задача — да премине Балкана и да настъпи по долината на р. Марица, съ цель да застраши тила на турцитѣ, които се отбраняваха на Балкана. Къмъ сжщото време Шакиръ паша*) имаше около 45 табора и бѣше привършилъ укрепяването на Араба-конашкия проходъ. Лъвниятъ флангъ на турската позиция се опираше въ Мургащъ, въ непроходимостта на който турцитѣ не се съмняваха и затова тамъ нѣмаше дори и необходимото наблюдение.

Генералъ Гурко имаше подробни сведения за разположението на турцитѣ. Въ изпълнение на получената задача той реши да задържи противника по фронта (отъ прохода Араба-конакъ до Златишкия проходъ), а съ главнитѣ си сили да премине непрестъпния Мургащъ и да се яви въ тилъ на турцитѣ.

Отъ направеното разузнаване стана известно, че презъ Мургащъ има две лоши пжтеки, които почватъ отъ с. Врачешъ и слизатъ въ Софийското поле. Друга трета пжтека почваше отъ Етрополе и слизаше въ с. Мирково. Съобразно възприетия планъ, генералъ Гурко разпредѣли войскитѣ си така: — една часть, която да ангажира фронта на противника, и друга часть, която да атакува отъ къмъ тила. Последната бѣше разпредѣлена на три колони: 1) *дясна* — 5 дружини, 16 ескадрона и 8 орджия — трѣбваше да настъпи по пжтя с. Врачешъ, Мургащъ, с. Чурекъ, с. Елешница; 2) *средна колона* — 31 дружини, 16 ескадрона и 44 орджия, получи задача да настъпи по пжтеката северно отъ Араба-конакъ презъ Чурекъ за с. Негушево и 3) *лъва колона* — 9 дружини, 4 ескадрона и 120 орджия, получи задача да настъпи по пжтя Етрополе—с. Мирково.

Изпълнението на задачата започна на 13. декемврий при студъ — 20°. Условиата за движението бѣха извънредно трудни. Всички орджия бѣха влѣчени на ржце, като за всѣко орджие и зарядна ракла бѣха назначени по една рота. Честитѣ изкачвания и спускания при студа и поледицата

*) Недоволно отъ действията на Мехмедъ Али, турското правителство го смѣни съ Шакиръ паша.

правѣха движението бавно и опасно. Колко бѣше бавно движението се вижда отъ това, че за да се изминатъ 6 км., бѣха употребени 15 часа, а за преминаването въ Софийското поле бѣха нуждни 6 дена. Презъ днитѣ на преминаването времето ставаше все по-лошо и по-лошо. Силниятъ снѣгъ и виелицитѣ затрупваха орджията и хората, и колонитѣ се

движеха до поясъ въ снѣгъ. Положениеието на лѣвата колона бѣше отчаяно. Предната охрана на колоната бѣше достигнала главния гребенъ и безъ закритие, безъ огньове (кладенето на огньове бѣше забранено), загуби половината отъ състава отъ мрза и виелицата. Много отъ орджията заедно съ прислугата бѣха затрупани съ снѣгъ. Следъ голѣми усилия и лишения другитѣ две колони успѣха да достигнатъ на 19. декемврий въ тила на Араба-конашкия проходъ. Тукъ станаха боеветѣ при Ташкесенъ, Кумарица, Горни Богровъ и др., следъ което турцитѣ бѣха принудени да напуснатъ Етрополския Балканъ и да отстъпятъ къмъ Т. Пазарджикъ. На 23. декемврий рускитѣ части влѣзоха въ София.

Оценка.

Преди всичко трѣбва да се признае, че предложението на генералъ Гурко — да се настъпи съ Западния отрядъ срещу турцитѣ къмъ София, съ цель да се задържатъ тѣ далечъ отъ Плъ-

вентъ — бѣше най-доброто отъ изказанитѣ мнения по тоя въпросъ. Ценността на неговото предложение се заключаваше въ това, че то предвиждаше настѣпление, което е най-сигурниятъ начинъ за унищожение на противника или за неговото забавяне. Настѣплението къмъ София водѣше най-малко къмъ повдигане духа на рускитѣ войски, който духъ бѣше отпадналъ твърде много следъ третата неуспѣшна атака на гр. Плѣвенъ.

Отъ действията около Араба-конакъ можемъ да извлѣчемъ поука касателно атаката на една силно укрепена планинска позиция. За успѣха на атаката въ планина сж нуждни главно две условия: — 1) *нападението да се изразява въ редъ атаки на отдѣлни висоти въ противниковото позиционно пространство* и 2) *при пълна тайна да се обхожда разположението на противника*. Тѣзи две условия, които ни предлага тактиката на планинската война, бѣха напълно взети подъ внимание. Отрядътъ на генералъ Гурко, както се каза, следъ боя при Врачешъ настѣпваше постепенно, взимаше височинитѣ една следъ друга, укрѣпваше ги и поставяше на тѣхъ артилерията си. Генералъ Гурко имаше предъ видъ, че въ планината положението на противника чувствително се разклаща съ завладяването макаръ и на една частъ отъ неговата позиция, и слѣпо се придържаше къмъ този начинъ на действие. Заетитѣ участъци отъ турската позиция се усиляваха и следъ като се подвеждаха останалитѣ части, пристѣпваше се къмъ завладяването на другъ участъкъ. Този начинъ на действие се практикуваше до падането на гр. Плѣвенъ, защото слабитѣ руски сили съвсемъ не даваха възможность да се прибѣгне до обхождане на противника.

Следъ падането на Плѣвенъ, Западниятъ отрядъ бѣше усиленъ съ нови части и силитѣ му позволяваха вече да се предприеме единъ манювъръ въ по-широкъ мащабъ, Безъ да предприема фронтални действия, които въ планинска мѣстность сж свързани съ голѣми усилия и много жертви, генералъ Гурко се насочи въ обходъ на турското разположение. Самиятъ обходъ бѣше предприетъ презъ Мургашъ, който турцитѣ смѣтаха за непристъпенъ и съ това се осигуряваше още повече изненадата. Въ интереса на бързината и удобствата на марша, движението бѣше предшествувано отъ грижливо разузнаване, а за избѣгване възможнитѣ задръжки при движението, въ помощъ на артилерията и обоза се назначи достатъчно пехота.

Но поуката отъ действията около Араба-конашкия проходъ не е само тактическа; тя е особено голѣма отъ морално гледище. Условията, при които се почна преминаването на Балкана, бѣха извънредно тежки. При студъ—20°, безъ достатъчно облѣкло и обувки, по непозната и непроходима мѣстность, при ужасна виелица и прѣспи, руситѣ, ржководени отъ една

единствена мисль — да заематъ прохода — не се спрѣха предъ свѣрхчовѣшкитѣ усилия и жертви, които частичнитѣ схватки, засади и главно мраза поглѣщаха. Единствената мисль, която занимаваше всички, бѣше, че възложената задача и дадената заповѣдъ трѣбва да се изпълнятъ. Това дълбоко съзнание и войнишка гордость сж ценни добродетели и фактори за повдигане духа на войската. За такива трудни операции е необходимо импулсъ, който да е много по-силенъ отъ слѣпата дисциплина и който да е способенъ да крепи духа на войника.

Преминаването на Балкана е примѣръ, отъ който може да се види, до кжде достига човѣшката енергия и който въ историята на преминаването на планини, заслужава да се постави непосредствено до преминаването на Анибала презъ Алпитѣ. Нѣщо повече, генералъ Гурко премина Балкана съ артилерийския си паркъ и всичкитѣ му тяжести, съ каквито знаменития Картагенски военачалникъ не бѣше свързанъ.

2. Преминаването на Балкана отъ генералъ Радецки

Силитѣ на дветѣ страни и плановетѣ за действие.

Следъ преминаването на Балкана отъ генералъ Гурко, главната руска квартира заповѣда на генералъ Радецки да премине Балкана на 24 декемврий при Шипка. За облѣкчаване тѣзи действия, на 23 декемврий генералъ Карцевъ (6¹/₂ др., 10 еск. и 24 орджия) трѣбваше да премине презъ Троянския проходъ и да служи за свързка между отрядитѣ на генералъ Гурко и генералъ Радецки, да отвлича частъ отъ силитѣ на противника откъмъ Шипка и да помага на генералъ Радецки.

Отрядътъ на генералъ Радецки бѣше усиленъ отъ състава на плѣвенскитѣ войски, и силитѣ му достигнаха до 53 дружини, 14 ескадрона и 162 орджия.

Силитѣ на турцитѣ около Шипка достигнаха до 40 табора, 1500 конника и около 100 орджия.

При численното превъзходство на турскитѣ сили, атаката на Шипченската позиция по фронта бѣше почти невъзможна. Турцитѣ бѣха заели почти всички по-важни командуващи височини и бѣха успѣли да ги укрепятъ. Независимо отъ това, Балкана бѣше покритъ съ дълбокъ снѣгъ, който силно затрудняваше движението. На много мѣста склоноветѣ на височинитѣ, а така сжщо и брустверитѣ на окопитѣ бѣха покрити съ дебела кора ледъ, по която бѣше немислимо каквото и да е масово движение.

По сжщитѣ причини бѣха невъзможни обхватитѣ. Оставаше само да се прибѣгне до обходъ. Последниятъ можеше да стане срещу единъ отъ фланговетѣ или срещу двата фланга.

Отъ разузнаванията, които бѣха произведени и отъ събранитѣ сведения стана известно, че съществуватъ две пѣтеки, по които можеше да се прави обходъ и на двата фланга: 1) пѣтеката отъ с. Топлишъ и с. Зелено Дърво за в. Чифутъ и с. Имитлий, и 2) Тръвненский проходъ — гр. Тръвна, връхъ Кръстецъ, Колибитѣ, Селце, отъ дето пѣтя се раздѣля за с. Мъглишъ и за с. Долно Гюсево.

Генералъ Радецки реши да насочи по-големата частъ отъ войскитѣ си въ две колони по поменатитѣ пѣтеки, въ обходъ

на двата фланга на турската позиция и, когато колонитѣ слѣзатъ въ долината на р. Тунджа, да атакуватъ едновременно турцитѣ отъ изтокъ и западъ, а самъ той отъ позицитѣ си да атакува отъ северъ. Обходнитѣ колони трѣбваше да се спуснатъ въ долината на р. Тунджа съ разчетъ на 27. декемврий да атакуватъ врага.

Действията на Свѣтополкъ Мирски отъ 24. до 27. декемврий.

Лѣвата колонна на князь Свѣтополкъ Мирски (26 $\frac{1}{2}$ др., 6 еск. и 14 орджия — около 20,000 души) трѣбваше да премине презъ Тръвненския проходъ, на 16—18 клм: източно отъ турската позиция. На 24. декемврий сутринта войскитѣ тръгнаха отъ околноститѣ на Тръвна и почти 3 денонощия вървѣха съ голѣми трудности презъ затрупания съ снѣгъ проходъ. Предната охрана, къмъ която бѣха придадени и 2,000 д. българи —

работници, разчистваше пѣтя отъ снѣга, който на мѣста достигаше до 1-50 м. дълбочина. На 26. декемврий колоната се спусна въ долината на р. Тунджа.

Узналъ за появяването на колоната на Свѣтополкъ Мирски, Вейселъ паша телеграфира въ Цариградъ, отъ кждето получи заповѣдь да не напуща Шипка. Тогава той спусна частъ отъ войскитѣ си отъ планината въ долината на р. Тунджа за отбрана на укрепления лагеръ при с. с. Шипка и Шейново.

Шейновскиятъ укрепенъ лагеръ представляваше кръгъ съ радиусъ около 1 $\frac{1}{2}$ клм. По окръжността му бѣха издигнати редути и окопи, като отдѣлнитѣ джги на този кръгъ съставляваха укрепени позиции съ четири фронта: североизточниятъ и югоизточниятъ съставляваха две позиции, които трѣбваше да бъдатъ атакувани отъ лѣвата колонна; северо-западниятъ и югозападниятъ — други две позиции, обрнати къмъ посоката, отъ гдето трѣбваше да атакува дѣсната колонна.

По-голѣмо значение имаше юго-източниятъ фронтъ, съ загубата на който турцитѣ се лишаваха отъ пѣтя за отстъплението си. Укрепениятъ лагеръ имаше отличенъ обстрелъ.

На 27. декемврий Вейселъ паша разполагаше въ укрепения лагеръ съ около 6,500 души. Въ 9 часа, съгласно заповѣдта за атаката, князь Свѣтополкъ Мирски атакува източния фронтъ на укрепления лагеръ и започна да удължава лѣвия си флангъ, за да търси свързка съ другата обходна колонна. Следъ голѣми усилия и много жертви лѣвата колонна успѣ този день да заеме три редути, но тя бѣше изложена, и положението ѝ бѣше опасно, понеже дѣсната колонна не се чуваше.

Действията на генералъ Скобелевъ отъ 24. до 27. декемврий.

Дѣсната колонна на генералъ Скобелевъ II въ съставъ: 22 $\frac{1}{2}$ дружини (въ това число и българскитѣ опълченски дружини), 21 ескадрона и 14 орджия — всичко 16,000 души, трѣбваше да премине 16 клм. по трудно проходимата планинска пѣтека презъ Имитлийския проходъ. По-голѣмата частъ отъ пѣтя бѣше затрупанъ съ дълбокъ снѣгъ, а въ усойнитѣ мѣста движението се извършваше по заледенитѣ стръмни скакове. По тѣзи причини колоната се движеше по-бавно отколкото лѣвата колонна, и на 27. декемврий, когато последната водѣше бой срещу източния фронтъ на Шейновския укрепенъ лагеръ, дѣсната колонна се точеше още въ походна колонна. На 27. вечерята едва само $\frac{2}{3}$ отъ отряда на Скобелевъ успѣ да се събере при с. Имитлий.

Боятъ на 28 декемврий На 28. декемврий Вейселъ паша и пленяването на вой- имаше въ лагера 15 $\frac{1}{2}$ табора съ ската на Вейселъ паша. 27 орджия. Още преди разсъмване турцитѣ преминаха въ настѣпление срещу войскитѣ на Свѣтополкъ Мирски и атакуваха отна-

чало дѣсния имъ флангъ, следъ това центра и най-последно лѣвия флангъ. Руситѣ отхвърлиха тѣзи атаки, преминнаха въ настѣпление и заеха с. Шипка, като по този начинъ обхванаха противника отъ къмъ двата фланга. Бѣше вече 10 часа, а колоната на генералъ Скобелевъ все още не почваше боя. Генералъ Скобелевъ чакаше събирането на цѣлата си колони, опашката на която едва се спускаше отъ прохода. Вследствие на това, положението на Свѣтополкъ Мирски, който втори день вече се биеше съ противника самичкѣ, стана извънредно опасно: резервитѣ му се изразходваха и нѣмаше съ какво да се развие и запази достигнатия успѣхъ. Тогава Радецки, желайки да притегли частъ отъ силитѣ на противника срещу себе си, атакува съ 7 дружини турскитѣ позиции отъ висотата св. Никола.

Безъ да се гледа на купищата трупове, които оставаше задъ себе си, генералъ Радецки зае два реда окопи. Загубитѣ бѣха голѣми, пѣкъ и мѣглата прѣчеше на доброто ориентироване, поради което частитѣ се върнаха обратно на позициитѣ си. Какъвъ е билъ турскиятъ огънь, и каква е била смѣлостта на тѣзи части се вижда отъ загубитѣ, които възлизатъ на 1,700 трупа, паднали въ продължение на 3 часа. Но жертвитѣ не бѣха дадени напразно. Изплашенъ за положението на прохода, Вейселъ паша изпрати голѣма частъ отъ силитѣ си въ тази посока и по този начинъ облекчи задачата на обхождащитѣ колони.

Въ това време, виждайки, че боятъ на източния фронтъ се усилва, Скобелевъ реши да почне атаката, безъ да дочака съсредоточението на цѣлия си отрядъ. Въ 11 часа той развърна пехотата и я насочи къмъ Шейново. Желайки поскоро да влѣзе въ връзка съ князь Свѣтополкъ Мирски и да прекъсне пѣтя на отстъплението на противника, Скобелевъ насочи главния си ударъ срещу юго-западния фронтъ на укрепения турски лагеръ. Следъ упоритъ и продължителенъ бой рускитѣ войски се вмъкнаха въ лагера. Вейселъ паша, виждаше безполезността на по-нататъшната съпротива, сложи оръжието.

Въ руски рѣце паднаха 22,000 души и 93 орѣдия.

Загубитѣ на руситѣ възлизаха на 5,676 убити и ранени.

Оценка.

Боятъ при Шипка бѣше единъ отъ най-пагубнитѣ за Турция. Съ падането на Шипка се скъса последната отбранителна линия на империята и войната бѣше проиграна окончателно.

Въ тактическо отношение поуката отъ този бой е голѣма, — той е образецъ на настѣпателенъ бой, на атака на една добре укрепена позиция въ планинска мѣстностъ. За атаката на тази позиция генералъ Радецки избра най-подхо-

дящия манюврѣ, който дава решителни резултати — обходъ на двата противникови фланга, което пѣкъ отъ своя страна води къмъ обкръжаване и пълно унищожение на противника. За успѣшното извършване на този манюврѣ е необходимо да се избере грижливо посоката, да се направи точно смѣтка за времето, да се извърши движението тайно, да се знае точно разположението на противниковитѣ флангове и да се поддържа тѣсна връзка съ войскитѣ, които действуватъ по фронта. Всички тия условия бѣха взети подъ внимание при организиране на атаката. Преди да почнатъ действията, бѣха добре проучени посокитѣ, по които трѣбваше да се насочатъ обходнитѣ колони, а презъ време на самитѣ действия се взеха всички мѣрки, за да се комбиниратъ тѣ по фронта и фланговетѣ и да се поддържа тѣсна връзка между колонитѣ. Разпредѣлението на войскитѣ стана съобразно основната идея за маневриране: имаше войски, които действуваха по фронта, за да приковатъ противника къмъ позицията и да парализиратъ у него всѣка възможностъ да маневрира, имаше и войски, които да нанасятъ удара. При това, генералъ Радецки назначи 48 дружини за решителни действия, а само 18 дружини остави за действие по фронта. Така е принципътъ за съсредоточението на усилията срещу решителното направление бѣше напълно приложенъ.

Въ боя при Шипка се вижда добре, каква е и каква трѣбва да бѣде ролята на войскитѣ, които сж назначени да действуватъ по фронта. Ако последнитѣ не бѣха атакували стремително по фронта и ако Вейселъ паша бѣше останенъ свободно да маневрира, когато една отъ обходнитѣ колони изнемогваше, то сигурно дветѣ обходни колони щѣха да бждатъ бити по части.

И тукъ, както при Ловечъ и Плѣвенъ, правятъ силно впечатление действията на генералъ Скобелевъ. Чувствувайки пулса на сражението по среббата, той побърза да се притече на помощъ на лѣвата колони и то преди окончателното съсредоточение на неговитѣ сили, защото моментътъ бѣше важенъ и искаше бързи действия.

По отношение на отбраната трѣбва да се отбележи, че положението на турцитѣ бѣше завидно въ първия день на боя, когато противникътъ бѣше съвсемъ разединенъ. Турскиятъ командуващъ, обаче, бѣше обладанъ отъ психиката на отбраняващъ, който всѣкога гледа задъ себе си и мисли само да отстрани най-близката опасностъ. Пасивенъ и неподвиженъ, Вейселъ паша стана причина, щото армията му да свърши така позорно. Прикриванъ отъ добре укрепената си позиция при Шипка, той трѣбваше да се нахвърли последователно върху фланговитѣ руски колони и да ги бие поотделно.

Съ падането на Шипка се доказва още веднъж, че управлението на войските на тактическото поле е трудно, а отъ далече невъзможно, и, че важните решения трѣбва да се предоставятъ на командиритѣ, които се намиратъ на полесражението. Участиа на Вейселъ паша нѣмаше да бжде такава, ако въ Цариградъ не мислѣха, че всичко могатъ да вършатъ отъ тамъ.

3. Действията презъ зимата до края на войната

Планътъ на руситѣ. Следъ пленяването на Вейселъ паша пжтътъ за Цариградъ бѣше отворенъ. Главнокомандуващиятъ реши веднага да продѣлжи настѣплението къмъ Одринъ. За тази целъ бѣха дадени следнитѣ заповѣди: 1. Дѣсната колона — генералъ Гурко — да настѣпи отъ Софийското поле къмъ Пловдивъ и Одринъ; 2. генералъ Карцевъ — да настѣпи къмъ Пловдивъ или източно отъ него и въ тилъ на турцитѣ, които действуваха срещу генералъ Гурко; 3. генералъ Скобелевъ II — началникъ на предната охрана отъ *срѣдната колона* — да настѣпи къмъ Одринъ; 4. главнитѣ сили на *срѣдната колона* — да следватъ предната охрана; 5. *лева колона* — генералъ Радецки — да настѣпи по долината на р. Тунджа; 6. *лева странична стража* — къмъ Ямболъ; 7. *Долно Дунавскійятъ отрядъ* — да настѣпи къмъ Добричъ и ж. п. линия Русе—Варна и 8. *Източниятъ отрядъ*, подъ началството на престолонаследника — да настѣпи по цѣлия фронтъ и да завладѣе, преди всичко гр. Разградъ.

Действията на западния отрядъ на генералъ Гурко.

Въ изпълнение на даденитѣ нареждания, генералъ Гурко, следъ като на 23. декемврий зае София и остави тамъ части за свръзка съ сърбитѣ, които предъ перспективата за лесно териториално увеличение бѣха се намѣсили въ края на войната, на 26. декемврий се насочи срещу войската на Сюлейманъ паша, която бѣше съсрѣдоточена около Пазарджикъ. Въ това време силитѣ на Сюлеманъ паша възлизаха на около 50,000 души, отъ които 26,000 души се намираха около Пазарджикъ и 15,000 души — около Панагюрище.

На 23. декемврий новиятъ главнокомандуващъ на турскитѣ сили, Реуфъ паша, заповѣда на Сюлейманъ паша да не допуска руситѣ къмъ Пловдивъ. Когато на 27. декемврий Сюлейманъ паша получи известие отъ Вейселъ паша, че руситѣ сж обходили лѣвия му флангъ, поиска разрешение да се оттегли съ Вейселъ паша къмъ Одринъ. Турското правителство, надѣвайки се на преговоритѣ за примирие, отлагаше

това отстъпление, до като на 29. ноемврий сутринята се получи телеграма за пленяването на Вейселъ паша.

Това известие внесе смущение въ Цариградъ и едва тогава Реуфъ паша заповѣда отстъпление къмъ Одринъ. Сюлейманъ паша отъ своя страна заповѣда веднага да се отстъпи и възложи на задната си охрана да отбранява Пазарджикъ, до като главнитѣ сили се изтеглятъ въ походна колона. Въ такава състояние се намираше турската войска при Пазарджикъ, когато една отъ колонитѣ на генералъ Гурко застигна задната охрана при този градъ. На 4. декемврий, безъ да знае какво има предъ себе си, генералъ Гурко заповѣда на всичкитѣ си колони да се насочатъ къмъ този градъ, съ целъ да заобиколятъ турцитѣ. Но въ това време турскитѣ главни сили се бѣха оттеглили къмъ гр. Пловдивъ. По този начинъ замислениятъ манювръ на генералъ Гурко неуспѣ и колонитѣ му, следъ като удариха въ праздно пространство, се струпаха около Пазарджикъ. Следъ това руситѣ продѣлжиха изстъплението си, движейки се отъ западъ, северо-западъ и северъ отъ Пловдивъ.

Сюлейманъ паша реши да отстъпи съ армията си презъ Асеновградъ (Станимака) въ Родопитѣ. За прикриване оттеглянето, той назначи задна охрана, която на 5. януарий се разположи на позиция при с. с. Марково и Бѣластица — на около 10 клм. се веро-западно отъ гр. Асеновградъ. Сжщия день по-голѣмата частъ отъ армията на Сюлейманъ паша зае позиция при Асеновградъ, съ целъ да даде възможностъ на обозитѣ да отстъпятъ. И тъй на 5. януарий турцитѣ бѣха групирани въ две маси: по-голѣмата съ Сюлейманъ паша — въ Асеновградъ, и по-малката — въ с. с. Марково и Бѣластица. Този день руситѣ атакуваха турскитѣ части при с. Марково и ги принудиха въ безредие да отстъпятъ на югъ, въ планинитѣ. Сюлейманъ паша, който бѣше само на 10 клм. отъ тази група, не се опита даже да ѝ помогне. Въ боеветѣ около Пловдивъ руситѣ плениха и разпрѣснаха половината отъ войската на Сюлейманъ паша. Останалата половина отъ сжщата войска на 5. януарий вечерята отстъпи презъ Родопитѣ и се разпрѣсна къмъ Деде-агачъ, Гюмурджина и Кавала, като изостави всичката си артилерия — 140 орждия.

На 10. януарий войскитѣ на генералъ Гурко продѣлжиха движението си, като се насочиха: — една частъ (9. корпусъ) по долината на Арда къмъ Димотика и друга частъ — къмъ Одринъ.

Докато генералъ Гурко нанасяше поражение следъ поражение на Сюлейманъ паша, останалитѣ руски колони, безъ да срещнатъ съпротива, неудържимо настѣпваха къмъ Одринъ.

Завладването на гр. Одринъ.

На 8. януарий сутринята конницата на срѣдната колона, командувана отъ генералъ Скобелевъ I, зае гр. Одринъ. На 10. януарий въ Одринъ пристигна и генералъ Скобелевъ II.

Съ заемането на Одринъ, целта на Русия бѣше постигната, турската войска не съществуваше вече. На 19. януарий въ Одринъ бѣха подписани предварителнитѣ условия за миръ, съ което се тури край на вооннитѣ действия.

V. ДЕЙСТВИЯТА НА АЗИЯТСКИЯ ТЕАТЪРЪ НА ВОЙНАТА

1. Обстановката преди войната.

Театъръ на военнитѣ действия. Въ сравнение съ Европейския, Азиатскиятъ театъръ на военнитѣ действия играеше второстепенна роль и действията на руситѣ тукъ имаха за целъ главно да привлѣкатъ възможно по-голѣмо количество турски войски.

Азиатскиятъ театъръ се дѣли на *главенъ*, който заема високото Арменско плато, образувано отъ сплитането на надлъжнитѣ и напрѣчнитѣ разклонения на планината Таваръ и *второстепененъ или приморски*, който включава въ себе си черноморското Кавказко крайбрежие на северъ отъ гр. Батумъ.

Главниятъ театъръ е изобщо пресеченъ и се отличава съ своитѣ тѣсни планински долини и дефилета, презъ които тече цѣла система отъ рѣки. Такива сж: — р. Чорохъ съ притока си Ольта-чай; горното течение на р. Кура; р. Араксъ съ притока си Арпа-чай, по който следваше руско-турската граница; р. Ефратъ.

Важни населени мѣста сж: — Ерзерумъ — укрепенъ градъ, важенъ възелъ на най-добритѣ пѣтища и богатъ економически центръ; Карсъ — силна крепостъ, разположенъ въ богатъ районъ, отъ който турската войска черпѣше своитѣ срѣдства. Важно значение иматъ още: гр. Ардаганъ, укрепленията на който не бѣха още завършени отъ турцитѣ; Ахалцигъ, Ахалкалаки, Александрополъ, Ериванъ, Игдиръ, които се намиратъ на руска територия и служеха като административни и промишлени центрове.

Пѣтищата въ театъра бѣха въ лошо състояние въ равнинитѣ, а въ планинитѣ — едва проходими.

Важни пѣтища сж: пѣтя Ахалцигъ—Ардаганъ—Ольта—Ерзерумъ; пѣтя Александрополъ--Карсъ—Ерзерумъ и пѣтя Ериванъ—Игдиръ—Баязетъ—Ерзерумъ.

Приморскиятъ театъръ е сжщо планински и гористъ. По крайбрежието и по долинитѣ на многочисленитѣ рѣки се срещатъ не голѣми гористи и блатисти равнини. Главенъ градъ въ приморския театъръ е Батумъ, съ неголѣмо, но добро пристанище. Тѣй като турцитѣ господствуваха на морето, операционното направление гр. Озургети—гр. Батумъ нѣмаше голѣмо значение за руситѣ,

Населението въ театъра на войната по състава си благоприятствуваше на Турция. Руситѣ можеха да разчитатъ до

известна степен само на населението отъ арменско произхождение, което възлизаше на около 18%.

Разположението и силитъ на двете страни. Турските въоръжени сили въ Азия броеха около 75,000 човѣка и се командуваха отъ Мухтаръ

паша. Тѣ бѣха разпредѣлени така:

— въ приморския театъръ на войната — 20,000 ч.,

— въ главния театъръ — 55,000 ч.

Отъ войскитѣ на главния театъръ бѣха обучени само 24,500 ч. Последнитѣ бѣха назначени: — 20,000 ч. за гарнизони на крепоститѣ: Карсъ (12,000 ч.), Ардаганъ (6,500 ч.) и Баязетъ (1,500 ч.), а за дейстния въ полето оставаха 4,500 ч. Останалитѣ войски (31,000) се намираха въ тила.

Къмъ 12. априлъ 1877 година руската Кавказка армия възлизаше на 108,000 бойци, отъ които 49,000 се назначаваха за действие на главния театъръ на войната, а 59,000 въ приморския.

Стратегическото разврѣщане на руситѣ на главния театъръ се изврѣши по следния начинъ: —

1. Ахалцигски отрядъ (въ Ахалцигъ и Ахалкалаки) — 14,000 ч.

2. Александрополски отрядъ 24,500 ч. — около Александрополъ.

3. Еривански отрядъ — 10,500 ч. — при Игдаръ.

Въ приморския театъръ 25,000 ч. отъ тѣй наречения Кабулетски отрядъ се съсредоточиха близо до гр. Озургети, а останалитѣ 30,000 ч. се ешелонираха по цѣлия приморски театъръ и въ гр. Сурамъ (70,000 ч.).

За главнокомандуващъ на Азиатския театъръ на войната бѣше назначенъ Великиятъ князь Михаилъ Николаевичъ.

Плановѣтъ за действие на двете страни. Планътъ за действие на руската армия бѣше следния: — Ахалцигскиятъ отрядъ да премине границата и на 1—2 прехода отъ нея да заеме позиции, които биха прикривали руската територия; опирайки се на тѣхъ, да се организира възможно по-дълбоко разузнаване, следъ което, въ зависимостъ отъ обстановката, да се продължи настѣпление.

Кабулетскиятъ отрядъ трѣбваше да осигури крайбрежието отъ десантъ.

Що се отнася до турския планъ той и тукъ не бѣше пълненъ и предвиждаше настѣпление въ Кавказъ, но безъ крайна цель.

2. Действията до края на м. Септемврий

Преманаване турската граница. Съ обявяването на войната —

12. априлъ, Кавказката руска армия настѣпи по цѣлия фронтъ.

Александрополскиятъ отрядъ настѣпи по посока на градъ Карсъ и на 16. априлъ достигна на около 20 клм. отъ този

градъ, безъ да срещне съпротива. Споредъ възприетия планъ, отрядътъ се спре на удобна позиция и започна да разузнава. Отъ събранитѣ сведения стана известно, че турцитѣ усилено се движатъ около Карсъ. Въ сжщностъ, обаче, това движение бѣше вследствие разпорежданията на турското командуване, което бѣше заповѣдало на войскитѣ си да се подготвятъ за предстоящитѣ действия.

Ахалцигскиятъ отрядъ настѣпи отъ гр. Ахалкали и на 16. априлъ бѣше на 29 клм. отъ гр. Ардаганъ. Тѣй като силитѣ му бѣха недостатъчни за овладяване на крепостта, отрядътъ бѣше усиленъ съ части отъ Александрополския отрядъ. Следъ силна артилерийска подготовка, на 5. май градътъ падна въ руски рѣце. Съ заемането на гр. Ардаганъ съобщенията между гр. Карсъ и гр. Батумъ се прекъснаха, а Ахалцигскиятъ отрядъ се освобождаваше и можеше да се присъедини къмъ Александрополския отрядъ за съвмѣстни действия срещу Карсъ.

На 12. май Ахалцигскиятъ отрядъ пристигна около гр. Карсъ и крепостта бѣ обсадена напълно. За разузнаване по посока на гр. Ерзерумъ бѣше изпратена конницата — 38 ескадрона и 16 конни орджия.

Въ сжщото време турското командуване, което бѣше завършило формирането на новитѣ части, реши да атакува съ всички сили Ериванския отрядъ, да го разбие и следъ това да настѣпи срещу обсаднитѣ руски войски подъ Карсъ. Предъ видъ на това руското командуване взе решение да насочи частъ отъ силитѣ си (17 дружини, 42 ескадрона и 64 орджия), подъ командата на генералъ Гейманъ къмъ Завинската позиция на турцитѣ, да унищожи турскитѣ части на нея и да влѣзе въ връзка съ Ериванския отрядъ.

На 12. юний отрядътъ на генералъ Гейманъ пристигна въ Менджингертъ, гдето узна, че главнитѣ сили се намиратъ при Дели-баба, срещу Ериванския отрядъ, а позицията при Зевинъ се заема отъ 10—14 табора. При тази обстановка се взе решение да се разбиятъ дветѣ неприятелски групи по части, като първо се завладѣе Зевинската позиция.

За заемането на позицията пехотата трѣбваше да атакува по фронта, а конницата (34 еск. и 16 конни орджия) да обходи дѣсна флангъ на противника. На 13. юний атаката започна, но поради липса на свръзка между колонитѣ, тя свърши неуспѣшно за руситѣ. Макарь и неуспѣшна, тази атака привлѣче частъ отъ турскитѣ сили, които действуваха срещу Ериванския отрядъ, и последниятъ спокойно отстѣпи.

Следъ боя при Зевинъ турското командуване съсредоточи значителни сили около Карсъ и застави руситѣ да снематъ обсадата му и да се оттеглятъ къмъ граничната линия.

Ериванскиятъ отрядъ (10,500 ч. и 32 орджия) получи задача да осигури лѣвия флангъ на главнитѣ сили и едновременно

менно съ това, да прикрива границата отъ наследството на кюрдскитѣ банди. Въ изпълнение на тѣзи задачи отрядътъ настъпи презъ Игдиръ и на 17. априлъ зае крепостта Баязетъ. Тукъ отрядътъ получи заповѣдъ да продължи настъплението на западъ и да привлече вниманието на главнитѣ турски сили около Дѣли-баба. На 4. юний Ериванскитѣ отрядъ настъпи и, следъ ожесточенъ бой на Драмъ дагъ, до-

стигна с. Даярь и зае флангово положение по отношение на главнитѣ турски сили при Дели-баба. Това принуди турското командуване да се заслони съ една незначителна частъ отъ силитѣ си срещу Зевинь, а останалитѣ войски (25 дружини, 24 ескадрона и 18 орджия) насочи срещу Ериванския отрядъ. Въ завързалия се на 9. юний бой при с. Даярь руситѣ задържаха позициитѣ си съ голѣми усилия. На 10. юний турцитѣ смѣтаха да възобноватъ атакитѣ си, но настъплението на руситѣ къмъ Зевинь ги принуди да се откажатъ отъ понатъшнитѣ действия.

Следъ сражението при Зевинь, Ериванскитѣ отрядъ отстъпи, тъй като оставениятъ въ тила руски гарнизонъ (въ крепостта Баязетъ) бѣше обсаденъ отъ отряда на Фаикъ паша (10,000 ч.), пристигналъ отъ гр. Ванъ. На 28. юний Ериванскитѣ отрядъ разби турскитѣ войски, които обсаждаха крепостта Баязетъ, освободи гарнизона и отстъпи на руска територия — около гр. Игдиръ.

Кабулетскитѣ отрядъ, който имаше задача да отвлочи вниманието на противника, първоначално настъпи по посока на г. Батумъ, но нерешителнитѣ действия на рускитѣ главни сили при Карсъ го принудиха да се оттегли къмъ границата и да премине къмъ отбрана.

По такъвъ начинъ рускитѣ действия на Азиатския театъръ, почнати съ енергично настъпление по цѣлия фронтъ, завършиха навсѣкжде съ отстъпление и загубване на завладяното, съ изключение на гр. Ардаганъ. Причинитѣ за този неблагоприятенъ ходъ на войната се криеха въ неправилното стратегическо развърщане на войската и въ липса на сведения за противника.

До 20. септемврий особени действия на Азиатски театъръ не се развива, тъй като главнитѣ турски сили се укрепяваха на височинитѣ Аладжа и бездействиюваха, а руситѣ очакваха нови подкрепления.

3. Събитията до края на войната.

Сражението на Аладжа. Къмъ 20. септемврий Александрополскитѣ отрядъ бѣше усиленъ съ подкрепления отъ Русия, а сжщо и съ частъ отъ войскитѣ на Ардаганския и Ериванския отряди, и числеността му достигна до 60 дружини, 96 ескадрона и 240 орджия. Тѣзи сили бѣха достатъчни за решителни действия. Ето защо, на 20. септемврий се взе решение да се атакуютъ позициитѣ на главнитѣ турски сили на висотитѣ Аладжа.

Тъй като съобщенията на турската войска съ базата ѝ — гр. Карсъ — излизаха отъ лѣвия флангъ на позицията, бѣше решено да се нанесе решителния ударъ на лѣвия турски флангъ.

На 20. септемврий частитѣ настъпиха въ нѣколко колони, но поради липса на връзка въ действията между колонитѣ особени резултати не се добиха. Атакитѣ продължиха и на 21. и 22. септемврий, но сжщо безъ успѣхъ за руситѣ.

Следъ тридневния бой взаимното разположение на странитѣ остана почти сжщото, както преди боя, но материалното и нравствено разстройство на турцитѣ бѣше вече значително голѣмо. Турскитѣ войски паднаха духомъ. Лишенията, които трѣбваше да търпятъ въ това време, вследствие недостига на хранителни припаси, топли дрѣхи и медицинска помощъ, още повече угнетиха духа на турската войска. При тия условия турцитѣ не можаха да се държатъ повече на позицията и презъ нощта срещу 27. септемврий започнаха да я напушатъ доброволно.

Сжция денъ руситѣ заеха оставенитѣ отъ турцитѣ позиции и решиха да се възползуватъ отъ разложението на турската войска, да я атакуватъ и да я лишатъ отъ възможността да отстѣпи безнаказано къмъ Карсъ. Атаката трѣбваше да се извърши по фронта (отъ 41 дружини, 49 ескадрона, 152 орджия) и съ обходъ на лѣвия флангъ (23 др. 29 еск. 76 ор.).

Въ сражението на 2. и 3. октомврий турската войска бѣше напълно разбита, и руситѣ вече можаха безпрепятствено да настѣпва къмъ Карсъ и Ерзерумъ.

На 4. октомврий следъ като турското командване остави защитата на крепостта Карсъ на гарнизона ѝ, съ останалитѣ сили отстѣпи къмъ Ерзерумъ. За тѣхното преследване бѣше назначенъ единъ малкъ отрядъ (6 др. 6 еск. и 24 ор.), а главнитѣ руски сили, вследствие на умората, останаха на Аладжанската позиция.

Действията подъ Ерзерумъ

На 5. октомврий главнитѣ сили на руситѣ бѣха сведени въ две групи: — едната група (34 дружини, 34 ескадрона и 126 орджия) получи задачъ да обкрѣжи гр. Карсъ, а друга група (28 дружини, 25 ескадрона и 39 орджия) трѣбваше да се насочи къмъ Ерзерумъ. На 25. октомврий групата, която бѣше насочена къмъ Ерзерумъ, атакува турскитѣ позиции на Деве-бойну (6—8 клм. източно отъ гр. Ерзерумъ) и ги зае. Паниката, която обхвана турскитѣ части, бързо се разпространи срѣдъ гарнизона и жителитѣ на гр. Ерзерумъ. Населението, очаквайки влизането на руситѣ въ крепостта, се събра при градскитѣ врата, готово да изяви покорностъ. Но руситѣ не се възползуваха отъ тази побѣда и, считайки, че е опасно движението празъ ношъта и по непозната мѣстностъ, отложиха понататъшнитѣ действия за следния денъ.

На 24. октомврий презъ деня бѣше изпратенъ въ Ерзерумъ парламентьоръ съ искане да се предаде крепостта. Обаче, турцитѣ, които бѣха се опомнили отъ паниката, отказаха да сторятъ това. Тогава руското командване реши да заеме крепостта съ внезапно нападение. Презъ ношъта на 27. срещу 28. октомврий руситѣ атакуваха въ 4 колони, но атаката се извърши по единъ много сложенъ планъ и излѣзе неуспѣшна. Това принуди руситѣ да отложатъ завладяването на гр. Ерзерумъ за презъ пролѣтъта.

Групата, която трѣбваше да обсади гр. Карсъ на 10. октомврий пристигна подъ крепостта и на 13. с. м. почна постройката на обсаднитѣ батареи. Следъ една основна подготовка, на 5. срещу 6. ноемврий крепостта бѣше атакувана и още сжщата ношъ падна въ руски рѣце. Заемането на Карсъ бѣше най-голѣмия успѣхъ въ цѣлата война на Ази-

ятския театъръ. Отрядътъ, който действуваше подъ крепостта се освободи и можеша да се присѣдини къмъ другитѣ войски, които бѣха насочани по главното оперативно направление за Ерзерумъ.

И действително, следъ завладяването на Карсъ, руситѣ съсрѣдоточиха всичкото си внимание къмъ Ерзерумъ. Къмъ 20. декемврий крепостта бѣше обкрѣжена. Турцитѣ напълно бездействуваха и не указаха никакво съпротивление.

На 21. януарий 1878. год. бѣше сключено примирието, по условията на което на 11. февруарий Ерзерумъ бѣше предаденъ на руситѣ.

Презъ време на действията при Аладжа и Карсъ, Кабулетскиятъ отрядъ остана на своитѣ позиции, а Ардаганскиятъ отрядъ охраняваше района на Ардаганъ.

Ериванскиятъ отрядъ, следъ като усили съ частъ отъ силитѣ Александрополскиятъ отрядъ; съ останалата частъ се разположи на позиция около Игдиръ. На 6. октомврий, следъ сражението при Аладжа, отрядътъ получи задача да преследва турскитѣ части по посока на Ерзерумъ. Ериванскиятъ отрядъ настѣпва стремително по следитѣ на противника, но не успѣ да го настигне. По късно, поради настѣпилитѣ студове, отрядътъ се разположи на квартира въ Алакшеръ, кждето остана до края на войната.

VI. КРАЙ НА ВОЙНАТА. ДОГОВОРИТЪ ЗА МИРЪ. РЕЗУЛТАТИ И ПОСЛЕДИЦИ ОТЪ ВОЙНАТА

Договоротъ за миръ. Следъ като се подписа примирието въ Одринъ, турцитъ, разчитайки на намъсата на великитъ сили, бавъха окончателното сключване на мира. Това принуди руситъ да насочатъ конницата и частъ отъ пехотата си къмъ Цариградъ, подъ стенитъ на който въ с. Санъ-Стефано — на 19. февруарий бѣше подписанъ мирния договоръ.

По-главнитъ постановления на този договоръ бѣха следнитъ:

1. Да се поправи границата на Черна-Гора.
2. Да се признаятъ за независими държави Черна-Гора, Сърбия и Ромъния.
3. Да се образува автономно княжество България съ управителъ християнинъ, съ народна милиция и съ територия между Черно-море, Дунавъ, Сърбия, Шаръ планина, Албания, Бъло-море (безъ Солунъ, Одринъ, Гюмюрджина), обаче, тукъ влизаха окръжитъ: Пиротъ, Нишъ, Добруджа, Лозенградъ, Люле-Бургазъ и др.
4. Турция да плати на Русия военно обезщетение отъ 140,000,000 рубли и пр.

Най-важното решение за насъ въ този договоръ бѣше, че се създаваше едно обширно княжество — България, което обхващаше по-големата частъ отъ полуострова и цѣлия български народъ се освобождаваше отъ вѣковното турско робство.

Берлински конгресъ. Съ този договоръ толкова измъчениятъ народъ се ошастливи да се види въ своитъ естествени граници — оправдани отъ историята, етнографията и политиката. Но, за нещастие на българския народъ, този договоръ не можа да се приложи. На 1. юлий 1878. год., въ Берлинъ се свика международенъ конгресъ отъ представители на Германия, Австро-Унгария, Англия, Италия, Русия и Турция, който ревизира постановлението на Санъ-Стефанския договоръ. Ръководната и скрита мисълъ на европейскитъ дипломати въ този конгресъ бѣше да се намали влиянието на Русия на полуострова, като за целта преди всичко се унищожи княжество България.

По-важнитъ решения на този конгресъ бѣха следнитъ

1. Българското княжество да се намали въ границитъ: Черно-море, Дунавъ, Тимокъ, Осоговската планина, Рила, Ихтиманския балканъ и Стара-планина.

2. Въ тѣзи граници Българското княжество остава васално на султана, като му плаща опредѣленъ данѣкъ.

3. Образува се провинция подъ названието Румелия, която остава политически и военно подчинена на султана, съ административна автономия, съ управителъ християнинъ, мѣстна милиция и пр.

4. Добруджа се дава на Ромъния.

5. Пиротъ, Нишъ, Враня се даватъ на Сърбия.

6. Македония и Одринско оставатъ на Турция.

7. На Русия се даваше обширна територия съ крепоститъ: Карсъ, Ардаганъ и важното черноморско пристанище Батумъ.

Последици отъ войната. Решенията на този конгресъ направиха различни впечатления на заинтересованитъ държави. Англия бѣше най-доволна, понеже успѣ да нанесе дипломатическа победа на Русия, а освенъ това придоби и островъ Кипъръ, който има голѣмо значение за съобщенията ѝ съ Индия. Русия излѣзе отъ войната съ териториални придобивки и съ едно усилено влияние на Балканския полуостровъ, което впоследствие създаде междуевропейски съперничества, които доведоха до Свѣтовната война. Вѣчнитъ ни врагове — ромънитъ и сѣрбитъ — се издигнаха отъ войната, макаръ че не бѣха доволни отъ решенията на конгреса, които неудовлетворяваха националнитъ имъ амбиции. Ромъния, която взе живо участие въ войната, се считаеше онеправдана и отчасти изиграна отъ Русия по въпроса за Бесарабия. Най-разочарованъ отъ всички бѣше българскиятъ народъ, Той, следъ като доби границитъ отъ времената на своитъ стари царе и замечта за щастливъ животъ, видѣ разрушенъ постигнатия вече идеалъ. Но макаръ и толкова онеправданъ отъ капризна Европа, българскиятъ народъ излѣзе отъ войната съ издигнато самочувствие и запази споменъ отъ Санъ-Стефанскитъ решения, които оставаха негова най-близка политическа целъ.